

חזקוני – פירוש לתורה

בעקבות דפוס וילנא תרל"ה 1875

צילום מהדורת הדפוס: <http://www.daat.ac.il/daat/vl/tohen.asp?id=43>

הערך **חזקיה בן מנחם** באנציקלופדיה יהודית דעת:

<http://www.daat.co.il/encyclopedia/value.asp?id1=3938>

פירוש חזקוני לספר שמות

עיצוב: זהבה גרליץ

התוכן

פרשת משפטים

86	פרק כא
99	פרק כב
105	פרק כג
110	פרק כד

פרשת תרומה

113	פרק כה
120	פרק כו 20
123	פרק כז

פרשת תצוה

125	פרק כח
131	פרק כט 31
133	פרק ל

פרשת כי תשא

138	פרק לא
139	פרק לב
144	פרק לג 50
146	פרק לד

פרשת ויקהל

152	פרק לה
154	פרק לו
155	פרק לז 68
155	פרק לח

פרשת פקודי

157	פרק לט
158	פרק מ

פרשת שמות

2	פרק א
5	פרק ב
10	פרק ג
13	פרק ד
18	פרק ה
19	פרק ו

פרשת וארא

22	פרק ז
24	פרק ח
27	פרק ט

פרשת בא

31	פרק י
34	פרק יא
36	פרק יב
48	פרק יג

פרשת בשלח

52	פרק יד
57	פרק טו
61	פרק טז
65	פרק יז

פרשת יתרו

68	פרק יח
74	פרק יט
79	פרק כ

חזקוני לחומש שמות

פרשת שמות

פרק א

פרק א, א

ואלה שמות, וי"ו זו מחוברת למעלה שאמר: **וירא יוסף לאפרים בני שלשים וגו'.**
ואלה שמות, פרש"י נמשלו לכוכבים שמוציאן במספר ומכניסן במספר שנאמר: **המוציא במספר צבאם וגו'.** וא"ת היכן מצינו שמכניסן במספר, אלא י"ל מדקאמר "בשם יקרא" ש"מ בהכנסה קאמר.
ואלה שמות, חזר ומנאן לומר, שכולם באו מצרים ומתו שם.
הבאים מצרימה, היה לו לכתוב אשר באו, אלא מתוך האכזריות שהיו מצרים עושים להם אחר מיתת יוסף היו נראים להם בכל יום כאילו הם באים עכשיו ולא ראו אותם מעולם.
את יעקב, עם יעקב.
איש וביתו, איש ואשתו, כדכתיב: **מלבד נשי בני יעקב**, לפי שהיה יעקב יודע בהם במצרים שהם שטופי זמה והיה ירא שמא ילמדו בניו ממעשיהם, והשיאם קודם שירדו למצרים.

פרק א, ב

ראובן שמעון, הזכיר כאן בני הגבירות לפני בני השפחות, לפיכך הקדים כאן בנימין לדן ונפתלי וגד ואשר. ומ"מ מזכיר הגדול לפני הקטן כסדר תולדותם.

פרק א, ה

ירך יעקב, דרך ארץ וצניעות שהכתוב מזכיר מקום הקרוב לאבר המוליד. ובלשון משנה אין אשה מתקנאה אלא בירך חבירתה. ובמקום אחר לקח את הרגלים כי גם הם קרובים לו כדכתיב: **לא עשה את רגליו.**
יוצאי ירך יעקב, הוא לא היה ממנין השבעים.
שבעים נפש, לספר נפלאותיו של הקדוש ברוך הוא נכתב מקרא זה שבשבעים נפש ירדו אבותינו במצרים. ובמאתיים ועשר שנים שעמדו שם נתרבו לששים רבוא גברים, לבד מזקנים ונשים וטף.

ויוסף היה במצרים, באחרים כתיב: **הבאים מצרימה**, אבל זה לא היה עמהם אלא היה שם לפני בואם והוא מן המנין לכך הוא אומר **ויוסף היה במצרים**.

פרק א, ו

וכל הדור ההוא, בין ישראל בין גוים, כדכתיב: **ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף**.

פרק א, ז

ובני ישראל פרו וישרצו, לקיים מה שאמר הקדוש ברוך הוא: **אל תירא מרדה מצרימה**, כי לגוי גדול אשימך שם.

ותמלא הארץ אותם, כמו מהם. פירוש נתמלאה הארץ מהם, שהרי תיבת אותם מגזרת את כדכתיב: **אותו ואת בנו**, ומצינו את משמש בלשון מן, **כצאתי את העיר**, חלה את רגליו.

פרק א, ח

ויקם מלך, יש מפרשים מדלא כתיב מיתה במלך ש"מ שהוא עצמו היה, שהיה כבר אלא שנתחדשו גזרותיו. ומהו **ויקם**, שקם על ישראל כאויב, שנאמר: **לאור יקום רוצח**, כי קמו **בי עדי שקר**.

פרק א, ט

ויאמר אל עמו, הוא התחיל בעצה תחלה אמרינן בפ"ק דסוטה שלשה היו באותה עצה וקא חשיב בלעם. וא"ת היאך האריך ימים מקודם שנולד בנו עד מלחמת מדין בשנת המ' לצאתם מארץ מצרים. שהרי אמרינן בחלק, כתוב בפנקסיה דבלעם בר תלתין ותלת שנין הוה בלעם חגירא כד קטליה פנחס לליסטאה. אלא י"ל תרי בלעם הוו וזה אביו של אביו. ונכדו נקרא בלעם ע"ש זקנו. ויש מפרשים שלשה היו באותה עצה לזנות בנות מואב.

פרק א, י

והיה כי תקראנה, מלחמה לשון מקרה ומאורע כמו: **ותקראנה אותי כאלה**, ומצינו לשון רבים אצל יחיד גבי מלחמה. **וכי תבואו מלחמה בארצכם**, ובמקום אחר הוא אומר: **ידה ליתד תשלחנה**. פי' כשתקראנה מלחמות שונאים.

דבר אחר:

לשון קצר הוא. כאלו נכתב כי תקראנה קורות מלחמה. וכמוהו: **וברוב יועצים תקום**, שהרי כאלו נכתב וברך ברכה ולא אשיבנה.
ונוסף גם הוא על שנאינו, כתולה קללתו על חבירו.

דבר אחר:

יתחבר על שונאנו ובכך, **ועלה מן הארץ** בעל כרחנו.

פרק א, יא

למען ענתו בסבלתם, לשון מעוט תשמיש. כמו: **אם תענה את בנותי**, כלומר שימעטו לשמש מטתם בשביל סבלותם, וכל זה לקיים: **וענו אותם**. וכן אמרו רבותינו את ענינו זו פרישות דרך ארץ.

פרק א, יב

כן ירבה וכן יפרץ, שכן אמר לו הקדוש ברוך הוא: **אל תירא מרדה מצרימה כי לגוי גדול אשימך שם**.

פרק א, יד

ובכל עבודה בשדה, לחרוש ולקצור ולזמור ולבצור.
את כל עבודתם, עם כל עבודתם אשר עבדו עמהם בתוך העיר בפרך.

פרק א, טו

שפרה, פועה יש מפרשים הרבה מילדות היו במצרים שהרי שתיים אלו לא היו מספקים מזון לס' רבוא. אלא שתיים אלו היו שרות על כולן.

פרק א, טז

וראיתן על האבנים, סימן מסר להם הבן פניו למטה והבת פניה למעלה כדרך תשמיש.
אם בן הוא והמתן אותו, כשראה שלא הועיל להם ענוי סבלותם כדכתיב: **וכאשר יענו אותו כן ירבה וגו'**, אז לקחו להם צד להמית הבנים שדרכם להלחם כי היו יראים מן המלחמה. כדכתיב: **ונלחם בנו**.
ואם בת הוא וחיה, אין דרך אשה להלחם.

פרק א, כ

וייטב אלוהים למילדות, ממאי, **מוירב העם מאד**. ולא נחשדו הן על שפיכות דמים. וממה שלא היה לפרעה לב להרע להם אמר בלבו שתי מילדות הן אינן יכולות להספיק לילד כל הנשים של עם רב כזה, בודאי כדבריהם כן הוא: **בטרם תבא אליהן המילדות וילדו**.

פרק א, כא

יעש להם, בהרבה מקומות מצינו לשון זכר גבי נקבה: **ויצל אלוהים את מקנה אביכם**, **יתן לי**, **ויבאו הרועים ויגרשום**. ועוד הרבה.
בתיים, אלו בניים, שבניו של אדם נקראו בית. מישינא"ה בלע"ז. כמו שמצינו בדוד: **והגיד לך כי בית יעשה לך וגו'**, **והקימותי את בניך אחריך וגו'**, **והכינותי את ממלכתו**. אף כאן נתן להם בניים והולך ומפרש כיצד.

דבר אחר:

יעש להם, פרעה בתיים לעמוד במ ולא יהיו זזות מהם וצוה להוליך שם העבריות בשעת לידתם להשליך היאורה הזכרים.

פרק א, כב

לכל עמו, כיון שראה שלא עשו המילדות כאשר דבר אליהן עשה כל עמו ממונים עליהם היינו **ויצו פרעה לכל עמו**, כסבור שלא יהיו יכולים להיות נשמרים מכולם.
היארה תשליכהו, לפי שראו אצטגניני פרעה שעתידי עם אחד ללקות במים, וחשבו הם להפוך הגזרה על ישראל לכך אמרו היאורה תשליכהו.
היארה תשליכהו וכל הבת תחיון, ראו באצטגנינות שלהן שאין עתידים לטבוע רק זכרים וכן היה כי אנשי המלחמה שרדפו אחריהם טבעו.

פרק ב

פרק ב, א

וילך איש, אמר רבי יהודה בר ביזנא, מהו וילך שהלך בעצת בתו, תנא עמרם גדול הדור היה כיון שראה את גזרת פרעה גרש את אשתו, עמדו כולם וגרשו נשותיהם, אמרה לו מרים: אבא גזרתך קשה משל פרעה, שפרעה לא גזר אלא על הזכרים, ואתה גוזר על הזכרים ועל הנקבות. פרעה לא גזר אלא בעוה"ז ואתה גוזר בעולם הזה ובעולם הבא. והלך עמרם והחזיר את אשתו והחזירו כולם את נשותיהם. ולפי הפשט מעשה זה לפני גזרת פרעה היה שהרי נולדו להם אהרן ומרים קודם לכן, אלא משבא לספר מה שאירע להם בשעת גזירה מבניהם התחיל לספר גם מתחלת נשואיהם.

פרק ב, ב

ותרא אתו כי טוב הוא, לפי שנולד משה מהול לששה חדשים. הציצה בו אם גמרו בו סימני שעריו וצפרניו וידעה בו שהוא בר קימא כמו ששינו ביבמות ולכך **ותצפנהו שלשה ירחים** עד סוף תשעה חדשים שהוא זמן לידות רוב הנשים וכשבאו לבדקה לסוף תשעה אמרה להם נפל היה והשלכתיו היאורה זהו לפי הפשט.

דבר אחר:

כי טוב הוא, כי יפה הוא, כמו: כי טובות הנה.

דבר אחר:

כי טוב הוא, נולד מהול. ולפי שכתוב בו כי טוב על שם שנולד מהול, נהגו העם לומר הודו לה' כי טוב על המילה.

ותצפנהו שלשה ירחים, כיצד כמו שאמרו רבותינו ז"ל בשבעה באדר נולד משה והצפינתו כ"ג ימים באדר וניסן ואייר וששה בסיון נשלמו השלשה ירחים, ואז נתנתו בסוף על שפת היאור והיום שהיה עתיד לקבל בו את התורה הגין עליו.

ותצפנהו שלשה ירחים, אעפ"י שאמרו היום נולד מושיען של ישראל מ"מ לא נתבטלה גזרת **פן ירבה,** והיו משליכים כל הזכרים ליאור.

פרק ב, ג

ולא יכלה עוד הצפינו, פרש"י היא ילדתו לששה חדשים ויום אחד והם בדקו אחריו לסוף תשעה. וא"ת הא אמרינן בסוטה דהות מתעברא ביה תלת ירחי קודם שהחזירה, אלא י"ל בדקו אחריו לסוף ג' חדשים משהחזירה שהם ט' חדשים משנתעברה ממנו, שיודעים היו יולדת לשבעה יולדת למקוטעים, והוא נולד לסוף ג' חדשים מן החזרה, לכך לא יכלה עוד הצפינו רק ג' חדשים.

תיבת גמא, לפי שהוא דומה לסוף שנשלך בו.

ותחמרה, ה"א רפה.

בחמר, מפנים,

ובזפת, מבחוץ. ואלו היה החמר מבחוץ המים היו ממחים אותו.

ותשם בסוף, כדי שלא תראה שם התיבה, משום דגומא וסוף מין אחד הם, ודעתה לגנבו משם אלא שהקדימתה בת פרעה.

על שפת היאור, לא יכלה להכנס ביאור יפה מכל צדדיו, רק מצד שפת הנהר, ולכך ראתהו בת פרעה שהיתה רוחצת בתוך היאור, אבל נערותיה ההולכות על שפת היאור לא יכלו לראותה.

פרק ב, ה

לרחץ על היאר, לרחוץ ביאור. דוגמא: **על שדה הארץ יחשב. על חרבך תחיה. על הבתים אשר יאכלו אותו בהם.**

ונערתיא, הזכירן כאן לפי שעתיד לומר: **ותשלח את אמתה** שהיא אחת מן הנערות. **הולכות,** פרש"י למות. וכן הוא אומר: **הנה אנכי הולך למות.** כדאיתא בפרק קמא דסוטה בא גבריאל וחבטן בקרקע לפי שמיחו בה בבת פרעה, בר מן חדא דשייר לה דלאו אורח

ארעא דבת מלכא למיקם לחודה. היינו **ותשלח את אמתה**, שפחתה. שהרי האל"ף נקוד בחטף פת"ח.

פרק ב, ו

ותפתח ותראהו, מי הוא שראתה, **את הילד**, ועדיין לא ידעה בו אם זכר או נקבה, שתיבת ילד משמע סתם. ואחר שהתבוננה בו ראתה **והנה נער בכה**.

דבר אחר:

והנה נער בכה, ראתה אהרן בוכה שאחיו היה, לפיכך: **ותאמר מילדי העברים זה**. אמרו רבותינו קרי ליה **ילד** וקרי ליה **נער**, מלמד שעשתה לו אמו חופת נערים בתיבה.

פרק ב, ז

מן העבריות, כי מצרית לא תניק את בן ישראל.

פרק ב, ח

ותלך העלמה, קרי לה עלמה על שהעלימה שהיא אחותו.

פרק ב, ט

היליכי, יש מפרשים לשון הולכה על משקל הטיבי הניקי. **והניקיהו לי**, הקו"ף בחיריק.

פרק ב, י

ותקרא שמו משה, כדברי רבותינו שנתגיירה והיתה לומדת לשון הקודש על שם הנס שנמשה מן המים להזכיר כי מן העברים הוא ולכך אינו נזכר בכל התורה אלא על שם זה.

דבר אחר:

בת פרעה לא היתה יודעת לשון הקודש, אלא כך פשוטו של מקרא, ותקרא יוכבד את שמו משה ותאמר לה בת פרעה מהו לשון משה והגידה היא לה שהוא לשון המשכה ואז אמרה בת פרעה יפה קראתו כן **כי מן המים משיתוהו**. **משה**, משוי אין כתיב כאן אלא משה, לומר כשם שמשיתוהו כן יהיה הוא מושה אחרים פי' יהיה מושה ישראל ממצרים.

פרק ב, יב

ויך את המצרי, מצא בו חטא משפט מות לבן נח, שהיה מאנס את אשתו של זה, דכתיב: **ודבק באשתו** ולא באשת חברו, ולא היה צריך התראה כדנפקא לן: **מהנך מת על האשה וגו'.**

ויטמנהו בחול, שהיה שם לצורך הבניין.

פרק ב, יד

מי שמך לאיש, עדיין לא באת לכלל אנשים, ואתה בא לבקש להיות שר ושפט.

פרק ב, טז

ולכהן מדין שבע בנות, יתרו ראש כומרים של מדין היה וכי לא היה לו בן לרעות את צאנו אלא שפירש לו מעבודת כוכבים ונדוהו בני עירו ולא מצא רועה, לכך הוזקק לבנותיו לרעות את צאנו.

פרק ב, כ

למה עזבתן, פרש"י שהמים עולים לקראתו, שהרי לשון: **דלה דלה לנו**, לשון עליה וגבהות.

פרק ב, כא

ויתן את צפורה, למה נקרא שמה צפורה, שרצתה כצפור לקרוא למשה

דבר אחר:

היתה יפה ומאירה כבוקר דמתרגמין צפרא ואומר: **באה הצפירה, ויצפור מהר גלעד.**

פרק ב, כב

ותהר לא נאמר ללמד שהיתה בחורה והריון אין ניכר בה.
ויקרא את שמו גרשם, מתוך קו הדין היה לו לקרוא לבנו הראשון על שם הנס שהצילו הקדוש ברוך הוא מחרב פרעה ולא הזכיר את הנס אלא על שם בנו הקטן שהוא אליעזר. אלא י"ל לא היתה ההצלה חשובה בעיניו כל זמן שמלך מצרים חי שהרי לעולם היה ירא ממנו בכל מקום שהולך וכשאמר לו הקדוש ברוך הוא: **כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך**, כלומר מלך מצרים אז הזכיר חשיבות הנס. מיד באותו זמן כשנולד לו בן שני דכתיב: **ויהי בדרך במלון וגו'** שנענש על שלא מל אליעזר בנו שנולד באותו פרק.

דבר אחר:

כשנולד גרשום עדיין היה משה חדש במקומו ונחשב כגר והיה ירא להזכיר מפני מה ברח ממצרים פן יגרשהו חותנו, אבל אחר שנתיישב לא הקפיד.

פרק ב, כג

ויהי בימים הרבים ההם, כשארכו הימים שעברו ד' מאות שנה מזמן ברית בין הבתרים וכסבורים שעבר קץ השעבוד.

הרבים ההם, בעת צרה נקראים רבים, ובעת שמחה נקראים מעטים, כדכתיב: **ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אותה**. פ' מאחר שעברו לא היה כל השעבוד רק למעט. **וימת מלך מצרים**, קדם הקדוש ברוך הוא והמית מלך מצרים ואח"כ: **ויאמר ה' אל משה במדין לך שוב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך**, פן יאמר משה איך אלך ושמע פרעה והרגני, כדכתיב: **ויבקש להרוג את משה**. דבלאו הכי הוה משתמיט דכתיב: **מי אנכי כי אלך אל פרעה**, ואומר: **לא איש דברים אנכי**, ואומר: **שלח נא ביד תשלח**. **ויאנחו בני"י**, יודעים היו שהוטל עליהם שעבוד של ד' מאות שנה אבל סבורים היו שהתחילו מברית בין הבתרים ולפיכך **ויאנחו** ועל ידי כך מהרו בני אפרים לצאת, והם לא התחילו אלא משנולד יצחק.

דבר אחר:

כל זמן שאותו מלך חי היו מצפין שמא כשימות זה יתבטלו גזרותיו מעלינו, שכן מנהג כשמלך מת מיד מתירים כל החבושים שבכל עיר ועיר, וכשמת זה לא נתבטלו גזרותיו, אמרו מעתה אין לדבר סוף לפיכך **ויאנחו**.

פרק ב, כד

את נאקתם, מחמת נוגשי פרעה. כדכתיב בסמוך: **ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו**. **ויזכר אלהים את בריתו**, שאמר: **וגם את הגוי אשר יעבודו וגו'**, ונשלם זמן השעבוד של ד' מאות שנה משנולד יצחק שנאמר לאברהם בברית בין הבתרים.

פרק ב, כה

וירא אלוהים את בני"י, נתן לב להסתכל בצרת שעבודם דוגמא: **ראה אתה אומר אלי**, **וראיתי את הדם**.

וידע אלוהים, לשון ידע, **תדע פני צאנך**, הכין לבו ורחמיו לדעת צרתם.

דבר אחר:

וירא אלוהים את בני"י, מה שהיו עושים להם בגלוי.

ידע אלהים, מה שהיו עושים להם בסתר. וכן אמרו רבותינו: **וירא את ענינו**, זו פרישות דרך ארץ, כמה שנאמר: **וידע אלהים** שדבר זה לא ידע איש בחבירו רק הקדוש ברוך הוא שהנסתרות שלו.

פרק ג

פרק ג, א

אחר המדבר, שם מצוי דשא מרעה בהמות.
חורבה, הוא קרוב למצרים מהלך ג' ימים, כמה שנאמר: **נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר**, ונקרא הר סיני על שם מעשה הסנה.

פרק ג, ב

בלבת אש, שיהיה רגיל בכך כדי שלא יתבהל כשיבא לסיני מן האש והברקים.
מתוך הסנה, יש מפרשים מפני שכולו מזה ואין יכולת לחרוט בו פרצוף סמל.
והסנה איננו אוכל, אות כנגד מצרים וישראל כי האויב נמשל לאש וישראל לסנה, וכמו שהאש לא היה מבעיר את הסנה כך לא יוכל האויב לכלות את ישראל.

פרק ג, ג

מדוע לא יבער הסנה, מקרא חסר הוא מדוע איננו אוכל, **לא יבער הסנה** בתמיהה. וכי לא רואה אני שהסנה בוער באש.

פרק ג, ד

כי סר לראות, כל מליצת סר אם יש אחריו מ"ם פרושו לשון הרחקה כמו: **סורו ממני**, ואם אחריו אל"ף או למ"ד פי' לשון קירוב כמו: **סורה אלי**.

פרק ג, ה

של נעליך, השלך נעליך מגזרת: **כי ישל זיתך**, ונשל גויים רבים.
מעל רגליך, כי פעמים הוא דורס במקום טינופות. וע"י שגם אותו של יד נקרא נעל סתם כדכתיב: **שלף איש נעלו**, ותרגומו נרתק יד ימיניה, הוצרך לומר כאן **מעל רגלך** וכן אמרו רבותינו לא יכנס אדם להר הבית ונעלו ברגלו, כי זה מורא מקדש.
כי המקום אשר אתה עומד וגו', כל מקום שתמצא שכינה מקדמת בו לדבר אל נביאו כמו כאן שקדמה בסנה וגבי יהושע וגבי מתן תורה שם תמצא המקום מקודש, אבל בשאר מקומות שנגלה עליהם כמו שמצינו בהרבה נביאים אין המקום מקודש.

פרק ג, ו

אנכי אלהי אביר, גלה לו שאביו מת, ולכך כתיב **אלהי אביר**. שהרי אין הקדוש ברוך הוא מייחד שמו על הצדיקים בחייהם אלא במיתתם משום **דבקדושיו לא יאמין**, ולכך גלה לו עכשיו מיתת אביו שלא יסרב ליטול גדולה שהרי לפני אהרן אחיו היה מסרב ליטול גדולה, לפני אביו לא כל שכן.

ויסתר משה פניו, בשכר ויסתר זכה לקלסתר פנים. בשכר כי ירא זכה **ליראו מגשת**, בשכר מהביט זכה **לתמונת ה' יביט**.

פרק ג, ח

זבת חלב, דבוק הוא זבה של חלב.

פרק ג, ט

צעקת בני"י באה אלי, ואם תאמר לשוא הם צועקים ת"ל **וגם ראיתי את הלחץ**, בדין הם צועקים.

פרק ג, י

את עמי בני"י, דוגמת: **עם בני עם יצחק**.

פרק ג, יא

מי אנכי, משה השיבו להקב"ה על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. **כי אהיה עמך** כנגד **מי אנכי כי אנכי שלחתיך** כנגד **כי אלך אל פרעה בהוציאך את העם הזה** כנגד **וכי אוציא את בני"י**.

פרק ג, יב

על ההר הזה, על בסמוך, ושכינה עומדת בראש ההר.

פרק ג, יד

אהיה אשר אהיה, הראשון שם, והשני פירוש השם, כלומר שמי אהיה לפי שאהיה ואעמוד לעולמי עולמים בלי תכלה, ושאהיה עמהם שאגאלם מסבלות מצרים. ושם זה של הויה מסר יעקב לבניו, כדכתיב: **והיה ה' עמכם והשיב אתכם וגו'**, כל מי שיבשר לכם גאולת מצרים בלשון הויה עם בשורת הפקידה תאמינו לדבריו. וכן עשו כיון שבאו משה ואהרן והזכירו להם שם זה של הויה מיד: **ויאמן העם כי פקד**.

פרק ג, טו

ויאמר עוד אלהים אל משה כה תאמר אל בניי, לא נאה שיקראו לי בשמי המיוחד לכל צרכיהם ועניניהם ק"ו מבשר ודם שאין קוראים אותו בשמו, אלא כך יהיו קוראים לי בשם **ה' אלהי אבותיכם** שהוא לשון אדנות ומלכות כשם שאומרים: **יחי המלך**.

ה' אלהי אבותיכם אברהם, מכאן שאומרים בא"י אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב מכילתא.

זה שמי, אהיה האמור בפסוק ראשון הוא שמי **לעלם** שכן אנו כותבים השם המיוחד במצפ"ץ. שהקב"ה קורא לעצמו תצמ"ץ. ואנו קוראים לו מצפ"ץ. כלומר יהיה עכשיו ואחרי כן בלי תכלה והוי"ו שבמצפ"ץ במקום יו"ד כמו וי"ו של **הוה גביר**, שהוא במקום יו"ד והוא כמו היה. ולפי שאין נכון להיות תיבה זו של היות קדש כשאר תיבות של היות חול משונה היא משאר תיבות של היות חול.

וזה זכרי לדור דור האמור בפסוק שני **אלהי אבותיכם** כענין שמזכירים המלכים ולא בשם המיוחד.

פרק ג, טז

את זקני ישראל, פרש"י המיוחדים לשיבה וכו' וכן תפרש לקמן גבי: **ויאספו את כל זקני ישראל**.

פרק ג, יז

ואומר אעלה אתכם, כן תאמר לבני ישראל.

פרק ג, יח

ושמעו לקלך, פרש"י יעקב אמר להם: **פקוד יפקוד אלהים אתכם**. חז"ק. שהרי פסוק זה אינו גבי יעקב.

נקרה עלינו, בשבילנו. כמו: **כי עליך נשאתי חרפה**.

דרך שלשת ימים, וכן עשו, כדכתיב: **ויחנו ביום השני באיתם בקצה המדבר**.

פרק ג, יט

ואני ידעתי כי לא יתן וגו', גלה לו תחלה שעתיד פרעה להקשות לבו כדי שלא יתמה כשיסרב. ומה אם כשגלה לו תחלה התרעם עליו אלו לא גלה לו על אחת כמה וכמה. **ולא ביד חזקה**, אף על פי שאני מראה לו התשע מכות שנקראו יד חזקה, כדכתיב: **ולכל היד החזקה**, ואמרינן אלו ט' מכות, עדיין לא יתן אתכם לצאת. אבל כששלח ידי **והכתי את מצרים**, במכת בכורים **אחרי כן ישלח אתכם**.

פרק כ, כא

לא תלכו ריקם, כי הם יעניקו לכם מג' מינים כסף וזהב ושמלות לקיים **יצאו ברכוש גדול**, דוגמת הענקת עבד צאן גרן ויקב.

פרק ג, כב

ושאלה אשה, במתנה גמורה כמו: **שאל ממני ואתנה וגו'**, שהרי אתן את חן העם הזה בעיני מצרים.

ושאלה אשה, אף הזכרים שאלו אלא שדבר הכתוב בהוה שהנשים רגילות לשאול תכשיטין יותר מן האנשים, וכמו כן הזכיר הכתוב מכשפה. בשביל הרגילות. **כלי כסף וכלי זהב ושמלות**, לכבוד החג שתחוגו לי במדבר. **ונצלתם את מצרים**, בשכר שעבוד עבודת פרך.

פרק ד

פרק ד, א

ולא ישמעו בקלי, ואם תאמר והלא הבטיחו הקדוש ברוך הוא: **ושמעו לקולך**, אלא על הזקנים אמר לו הקדוש ברוך הוא ושמעו לקולך ולא על שאר העם.

פרק ד, ב

מזה בידך, מה זה קרי'.

פרק ד, ח

והאמינו לקול האות האחרון, כי מי יכול לרפוא נגע צרעת רק הקדוש ברוך הוא ויראו כאן שתרפא.

פרק ד, ט

והיו לדם ביבשת, ולא יחזרו לקדמותם ובזאת ידעו כי מאת הקדוש ברוך הוא הוא כי כל דבר שנעשה ע"י כשוף חוזר לקדמותו, והללו יהיו דם.

פרק ד, י

בי אדני, באל"ף דל"ת..

לא איש דברים אנכי, מקרא חסר הוא והכי קאמר בי ה', כבר מתמול שלשום מאז דברך אל עבדך דברתי לך לא איש דברים אנכי. ואם באת לפרש דברים ככתבם היאך תפרשנו, לא איש דברים אנכי מתמול שלשום, הרי אם לא היה איש דברים מאתמול כ"ש משלשום

והיה לו לכתוב למפרע לא איש דברים אנכי מאז דברך אל עבדך ולא משלשום ולא מאתמול.

גם מאז דברך אל עבדך, שלא תאמר מיום שדברת אלי למדתי לדבר בצחות. **כי כבד פה**, לפי שברחתי ממצרים בקטנתי ועכשיו בן שמונים שנה אנכי וכבר שכחתי לשון מצרי אבל אהרן לא זז משם ויודע לשונם.

פרק ד, יא

מי שם פה לאדם, כשאני בורא את האדם אני הוא השם לו פה ולשון כ"ש שיש בי כח לתקן כובד פיך וכובד לשונך לדבר צחות. אלם כנגד מי שם פה. פקח הטיילו הכתוב בין חרש לעור לפי שהוא נופל על שניהם כמה דאת אמר: **פקוח אזנים ולא ישמע, לפקוח עינים עורות**. **או עור**, פרש"י מי עשאן עורים כשברחת ולא ראו. חז"ק: שהרי כתוב לעיל **וישמע פרעה** פירש"י מסרו לקוסטינר להרגו ולא שלטה בו החרב.

פרק ד, יב

עם פיך, שירפא את פיך לדבר צחות. וכשראה משה שלא הועילו דבריו ואמתלאותיו הכתובות למעלה גלה הדבר שאין רצונו לעשות השליחות שלא ליטול הגדולה לפני אחיו ואמר: **שלח נא ביד מי שתרצה לשלוח חוץ ממני עד ויחר אף ה' במשה וגו'** עד **כי דבר ידבר הוא**, בשמחה יקבל לעשות שליחותי ולדבר בשמי מה שלא עשית אתה.

פרק ד, יג

ויאמר בי אדני, באל"ף דל"ת.

פרק ד, יד

וראך ושמח בלבבו, שזכית לנבואה ולא יקנא בך, מיד **וילך משה וגו'**.

פרק ד, יח

וישב אל יתר חתנו, מן המדבר להביא לו צאנו שלא היה יודע מתי ישוב.

פרק ד, יט

ויאמר ה' אל משה במדין, אחרי שאמר לו במדבר חזר ואמר לו במדין. **כי מתו כל האנשים וגו'**, פרש"י מי הם דתן ואבירים חיים היו וכו' כלומר סומים היו אין לומר, שהרי כתוב בפרשת קרח: **העיני האנשים ההם תנקר**. אין להם בנים, אין לומר, שהרי כתוב: **ונשיהם ובניהם וטפם**, מצורעים היו אין לומר, שהרי במחנה ישראל היו

כדכתיב: **העלו מסביב למשכן קרח דתן ואבירם**, על כרחך עניים היו. ולפי הפשט כל האנשים קרובי המצרי שהרגת.

פרק ד, כ

ויקח משה את אשתו ואת בניו, על ידי שהיו הבנים קטנים ועדיין צריכים לאמם הושיב הוא האם תחלה ואח"כ הילדים בחיקה. אבל גבי יעקב שהיו הבנים גדולים כתיב: **את בניו** תחלה ואח"כ **את נשיו**.

וישב ארצה מצרים, הוא לבדו שהרי מיד שפגש הקדוש ברוך הוא במשה נמול אליעזר והניחם משה שם והלך לו משה משם עד מצרים וכשנתרפא אליעזר ממילתו שבה צפורה ושני בניה אל אביה.

את מטה האלהים, עדיין לא נקרא המטה על שמו של משה לפי שעד אותו זמן לא עשה בו נס.

פרק ד, כא

ראה כל המפתים וגו', חז"ק הרי מהשלושה אותות הכתובות לעיל לא מצינו שנעשה לפני פרעה רק אחד, **יהי לתנין**.

ואני אחזק את לבו, אין לומר שהקב"ה מחזיק ומקשה הלבבות לבלתי שוב אליו אם ירצו לשוב אלא הכי קאמר אני אחזק את לבו שלא ימות מתוך מורא ולא ירך לבבו מתוך פחד עד שישתלמו כל המכות וכן תפרש: **ואני אקשה את לב פרעה**, וראיה לדבר: **כי עתה** שלחתי את ידי ואך אותך וגו'.

פרק ד, כב

בני בכרי ישראל, כל האומות בני הם, אבל ישראל חביבים לפני יותר מכולם והם הבכור, שהם עלו במחשבה להבראות קודם שום אומה.

דבר אחר:

בני בכרי ישראל, מאתי היה הדבר שקנה יעקב את הבכורה מעשו אחיו ונתנה לו, ועד שלא נבחר אהרן לכהונה היתה עבודה בבכורות, לפיכך אמר: **שלח את בני ויעבדני**, לפי שהוא בכור.

פרק ד, כג

ואם מאן אתה לשלח **הנה אנכי הרג את בנך בכרך** מדה כנגד מדה כאן פרש"י היא מכה אחרונה וכו' וזהו שנאמר באיוב וכו'. הכי גרסינן. ולא גרסינן וזהו שאמר איוב, דהא איוב לא אמרו אלא אליהוא.

פרק ד, כד

ויהי בדרך במלון, פסוק זה ראוי להיות דבוק אל **ויקח משה את אשתו ואת בניו**, כמו: **שלם ישלם**, שדינו להיות דבוק אל **חמשה בקר ישלם תחת השור**, אלא ע"י שמסר לו את דבריו בשעת המסע הפסיק בינתיים.
ויפגשו, לשון: **אפגשם כדוב שכול**.
ויבקש המיתו, רשב"ג אומר: לתנוק, שנאמר: **כי חתן דמים אתה לי**. צא וראה איזהו קרוי חתן או משה או התינוק הוי אומר התנוק.

דבר אחר:

ויבקש המיתו, למשה, שהרי היה לו למול את בנו ולהניחו עם אמו וללכת לבדו בחפזון בשליחותו של מקום. והוא הלך לאט לרגל אשתו ובניו שהולך עמו.
ויבקש המיתו, פרש"י ומפני מה נענש לפי שנתעסק במלון תחלה. וא"ת היה לו למשה רבינו להזדרז במילה תחלה שהרי יש בה כרת ובהליכת מצרים לא היו רק עשה. אלא יש לומר אין הכרת מוטל על האב אלא על הערל עצמו, כדכתיב: **וערל זכר אשר לא ימול בשר ערלתו ונכרתה וגו'** ולפיכך נתרשל בה ונתעסק במלון תחלה, ועל ידי שנתרשל בה **ויבקש המיתו**.

פרק ד, כה

ותקח צפורה וגו'. על ידי החלשות שנפל על משה לא יכול למולו עד שנגלה הדבר לאשתו והיא מלתהו. צר אזמל חריף כמו: **חרבות צורים**.

דבר אחר:

צר, לשון אבן כמו: **כשמיר חזק מצור**. שהרי בדרך היתה ובפתע לקחה מה שמצאה. **ותגע לרגליו**, של הילד זו המילה, כמו: **לא עשה את רגליו**. וצריך לסרס את המקרא ותקח צפורה צר ותגע הצר לרגליו של ילד ותכרות את ערלת בנה.

דבר אחר:

השליכה המילה לרגליו של מלאך להיות במקום קרבן והועיל, וכן מצינו בגדעון ומנוח שהקריבו קרבן לפני המלאך.

דבר אחר:

לרגליו של משה כי בדם המצוה יסתלק לו הנגף, כמו שמצינו במצרים שדם הפסח לא היה נותן המשחית לבא.

ותאמר, אל משה **כי חתן דמים אתה לי** בשבילי. מה שבקש המלאך להרגך הוא בשביל שנתחתנת בי שאנכי מדינית ואתה עברי ואין אני ראוייה לך.

פרק ד, כו

וירף ממנו, המלאך, אחר שנמול אז הבינה שעל המילה היה ואמרה: **חתן דמים למולת**, מה שהיה משה חתן של דמים היינו למולות בשביל מילת בנו ולכך לא אמרה למולות אלא לאחר **וירף ממנו**.

דבר אחר:

ותאמר, על בנה **כי חתן דמים אתה לי**, היא קראה לבנה חתן דמים ביום מילתו על שם המצוה, וכן הפי' אתה בני, חתן של דמים אתה לי שהרי המלאך שופך את דמי בעלי. **חתן דמים למולת**, מה שקראתי לבני חתן דמים היינו בשביל המולות וכל זמן שהיה בבית חמיו לא נענש לפי שלא היה בידו ספק לעשות בשביל חמיו שהיה מעכב כדאיתא בהגוזל שבקש המלאך להמיתו במלון בשביל בנו בכורו שעדיין לא מל ודבר זה גרם לבן בנו להיות עובד עבודת כוכבים. ולפיכך הקדים המלאך להרוג את משה מיד **ותקח צפורה צור**, לפי שעל ידה היה העכוב. מ"מ סברת רוב העולם נוטה שעל בנה הקטן שבשני בניה אמרה **כי חתן דמים אתה לי**, אבל אין משיבים על האגדה. ואם תאמר הרי לעיל גבי **ולכהן מדין** פרש"י שפירש מעבודת כוכבים. אלא נ"ל לאו דווקא מעבודת כוכבים אלא שלא יהא נמול ויהא כגר תושב. **כי חתן דמים אתה לי**, לפי שפרש"י דמים כמו שופך דמים כמו: **צא איש הדמים**, וצריך לסרס המקרא כי דמים חתן אתה לי כלומר הורג חתני אתה לי.

פרק ד, כז

ויפגשוהו וישק לו, הה"ד: **חסד ואמת נפגשו**, חסד זה אהרן, דכתיב: **תומיך ואוריך לאיש חסידך**. אמת זה משה, כדכתיב: **בכל ביתי נאמן הוא, צדק ושלוה נשקו**, צדק זה משה כדכתיב: **צדקת ה' עשה, ושלוה זה אהרן**, כדכתיב: **בשלוה ובמישור הלך אתי**.

פרק ד, כח

ויגד משה לאהרן, הגיד לו כל אשר קרהו ושהביא אשתו במלון ראשון. ואמר לו אהרן על הראשונים אנו מצטערים. ויש לנו לומר אחרי דברי רבותינו שמשם שלח לה שתשוב לבית אביה.

פרק ד, ל

יעש האותות מהנחש ומידו ומהמים.

פרק ה

פרק ה, א

ואחר באו משה ואהרן, זה שיסד הפייט יכנס הבא במנה ואלה לבד באחרונה. ויום הולדת את פרעה היה.
ויחגו לי, ויזבחו לי לשון: **אסרו חג בעבותים**.

פרק ה, ג

ויאמרו אלהי העברים, אתה אמרת: **לא ידעתי את ה'**, אותו שאמרנו **אלהי העברים** אלהי אבותם של אלו ויש לו דין עליהם כי הוא אלהיהם והם עבדיו ועמו.
פן יפגענו, אנו ואתם, אנו אם נבטל מצותו ואתם אם תכבשו בנו יהיה לכם חסרון יותר.

דבר אחר:

פן יפגענו, עצמינו לבד ונמצאת מפסיד הכל, מוטב לך שנלך ונשוב משנמות ונפסיד הכל.
בדבר או בחרב, כאן עשה משה מצותו של הקדוש ברוך הוא להתרות בפרעה בתחלה במכת בכורות כמו שפרש"י גבי: **הנה אנכי הורג את בנך בכורך**.

פרק ה, ד

לכו לסבלתיכם, הטעם מפני מה זכו שבטיו של לוי להיות חפשי משעבוד מצרים, כששעבדו מצרים בישראל מתחלה היה פרעה משעבד עצמו עמהם כדי שיתאמצו במלאכה, כדדרשין **בפרך**, בפה רך. באותה שעה נזכר שבטו של לוי מה שצוה יעקב בשעת פטירתו שלא ישארו לוי לפי שהיה עתיד לשאת את ארון קודש ולא רצה לשעבד את עצמו ולא הכריחם פרעה, מיום ההוא והלאה הוקבע להיות משועבד כל מי ששעבד עצמו. ועוד נמצא באגדה, אברהם מסר כל קבלת התורה ליצחק ויצחק ליעקב ויעקב ללוי ולוי וזרעו הושיבו ישיבות במצרים, ולפי שלא היו יודעים שום מלאכה ולא נסו בה, רק בתורה היה כל עסקיהם לא נשתעבדו במצרים.

פרק ה, ז

לא תאסיפון, אל"ף לא קרי.

פרק ה, ט

ואל ישעו בדברי שקר, לשון רפיון, כמו: **השע ממני, שעו מני**. פי' אל ירפו ידיהם מן המלאכה בשביל דברי שקר שאומרים להם משה ואהרן.

פרק ה, יב

ויפץ העם בכל ארץ מצרים, לפי שהיו המצריים עתידיים ללקות ושמה יאמרו עם הארץ מפני מה אנו לוקים, מה פשענו בהם לכך נתן הקדוש ברוך הוא בלב פרעה לעשות צווי זה, והיו בני ישראל מקוששים קש ובאים וחובטים ומכים אותם אפילו השפחות והעבדים ולכך לקו כולם.

קש לתבן, במקום התבן ילקטו קש לעשות ממנו המלאכה כמו: **והחמר היה להם לחמר**.

פרק ה, יד

גם תמול, שעשה משה האותות לעיני העם ולא נתעסקו במלאכתם.
גם היום, שבאו משה ואהרן אל פרעה.

פרק ה, יט

ויראו שטרי ישראל אותם ברע, השוטרים ראו את עצמם ברע שהרי מקודם לכן לא מצינו שדחקו מצריים לשנות המנהג ועכשיו הוכו, ועוד שפרעה אמר להם: **ותבן לא ינתן לכם**.
אותם, עצמם כמו: **והשיאו אותם עון אשמה**.

פרק ה, כא

הבאשתם את ריחננו, גריתם בנו פרעה ועבדיו.

פרק ה, כב

וישב משה אל ה', אל המקום שהיה מדבר עמו שם.
ויאמר אדני, באל"ף דל"ת.

למה הרעות, למה זה שלחתני, וכי לא היה משה יודע שלא ישלח פרעה בכך עד שיעשה כל האותות הרי כבר נאמר לו: **ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך וגו'**. אלא סבור היה משה לכל הפחות יתחיל פרעה להקל העול בדברים הראשונים לפיכך אמר: **ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך וגו'**. והצל לא הצלת את עמך ואתה אמרת: **וארד להצילו**, והקב"ה השיבו עתה תראה מכאן ואילך כשאתחיל להכות מצרים אז יקילו מעליהם השעבוד.

פרק ו**פרק ו, א**

כי ביד חזקה, שלי **ישלחם** ולא ביד חזקה שלו **יגרשם** ולא כמו שפייסו ללכת דרך שלשת ימים לזבוח ולשוב אחר כך לעבודתו. וכן הוא אומר: **כשלחו כלה גרש יגרש** ואמר: **ותחזק מצרים על העם**.

נשלם סידרא דפרשת שמות.

פרשת וארא

פרק ו, ב

אני ה', אעפ"י שאמרת: **ואתה תהיה לו לאלהים**, לא לענין יראה אמרת, שהרי אני ה' כלומר אני לבדי היראה. פרש"י נאמן לשלם שכר טוב וכו' אני ה' נאמן ליפרע. וא"ת מאי משמע דשם זה מסתבר נאמן לשלם שכר טוב ונאמן ליפרע יותר משאר שמותיו של הקדוש ברוך הוא, אלא מדכתיב שם זה בלשון הוי"ה כמו שפי' בפרשת שמות משמע יהיה חי וקיים לעולם בלי תכלה ובידו לשלם כל בריה גמולה כל זמן שירצה.

פרק ו, ג

ושמי ה' לא נודעתי, להם פרש"י לא הודעתי אין כתיב כאן וכו' עד אחר שלא נאמר **ושמי ה'** לא שאלו לי. וא"ת לא הודיעם שכך שמו וכו' כלומר וא"ת עוד יתישב המדרש. ולגם בתרא קאי שפירש"י וכשבקש אברהם לקבור וכו' עד ולא הרהרו אחר מדותי. וכן הפי' וא"ת כשדברתי עמם לתת להם את הארץ לא הודעתי להם שמי המיוחד דמשתמע נאמן בהבטחותיו ולא נדברתי בו עמהם כשם שעשיתי עמך, ואעפ"כ לא הרהרו אחרי אלא בדבור בעלמא האמינו לי. ועכשיו תפרש **לא נודעתי**, כמו לא הודעתי. תשובה לדבר הרי בתחלה כשנגלה לאברהם אמר: **אני ה'**, ומאחר שהודיעם שמו המיוחד ובו היה מדבר עמהם מה להם להרהר אחריו, ומה היה לו להקב"ה להשתבח בהם. ע"א ואם תאמר לא הודיעם שכך שמו, כלומר אעפ"י שלא נאמר ושמי ה' לא שאלו לי, תתישב הדרשה. והכי קאמר: הרבה פעמים נגליתי עליהם **באל שדי** ולא הודעתים שמי המיוחד ואעפ"כ לא שאלו לי מה שמך שמאחר שלא הודעתים שמי היה להם לשאול מה שמך, ואעפ"כ לא שאלוהו. ואתה אמרת: **מה שמו מה אומר אליהם**. תשובה לדבר הרי תחלה כשנגלה לאברהם נאמר: **אני ה' וגו'**, ומאחר שהודיעם שכך שמו מה היה להם לשאול מה שמו, שהרי אין דרכו של אדם לישאל מה שהוא יודע, ובמה היה להקב"ה להשתבח בהם. ועוד פרש"י היאך הסמיכה נמשכת בדברים וכו', כלומר בשלמא ללישנא קמא ניחא: בשביל שהצבתי והעמדתי ברית לתת לזרעם את הארץ בשביל כך גם אני שמעתי וכו', אבל ללישנא בתרא מה ענין וגם אני שמעתי לוגם הקימותי, וכי מפני שלא הוחזקו בה האבות בחייהם היה לו לשמוע את נאקת בני', לכך אני אומר יתישב המקרא וכו'.

פרק ו, ד

וגם הקמתי, נשבעתי, כדמתרגמין **וישבע**, וקיים.

פרק ו, ט

ולא שמעו אל משה, נתיראו לשמוע אל משה מחמת קוצר רוח של העבודה הקשה שצוה אליהם פרעה כבר: **תכבד העבודה על האנשים ואל ישעו בדברי שקר**, של משה. וי"ו דומעבודה קשה יתרה וטפלה.

פרק ו, יא

בא דבר אל פרעה, בא עמי והכנס בעיר ודבר אל פרעה,, כי אני אלך עמך, אבל במקום אחר שהוא בזמן יציאה חוץ לעיר כתיב לך, כגון: **לך אל פרעה בבקר הנה יוצא המימה**.

פרק ו, יב

הן בני ישראל לא שמעו אלי, משה לא הרגיש שבקוצר רוח לא שמעו ולכך אמר: **הן בני"י לא שמעו אלי** לכך נאמר: **ויצום אל בני"י**. פירוש כי מקוצר רוח לא שמעו וע"כ השיבו משה להקב"ה בפרשה שניה על כי **אני ערל שפתיים** לא השבתני, עד שאמר לו: **ואהרן אחיך יהיה נביאך**.

פרק ו, יג

אל משה ואל אהרן, לפייס דעתו של משה לקח לו הקדוש ברוך הוא את אהרן אחיו עמו.

דבר אחר:

ויצום אל בני ישראל, לדבר אליהם כל מה שכתוב למעלה מתחלת סדרא עד **לכם מורשה אני ה'**. ואחרי כן שילכו אל פרעה וידברו אליו משמו, **להוציא את בני ישראל מארץ מצרים**.

פרק ו, יח

ובני קהת עמרם ויצהר וגו', מה שלא מנה בני משה ובני חברון ובני איתמר היינו לפי שלא אירע בם מעשה, אבל מנה בני עמרם לפי שהוזכרו בתורה כמה פעמים, ובני יצהר מפני מחלוקת של קרח, ובני עוזיאל משום: **ויקרא משה אל מישאל ואל אלצפן בני עוזיאל**, אך בני איתמר הוזכרו בדברי הימים בשביל עלי הכהן.

פרק ו, כ

ויקח עמרם את יוכבד דדתו, מה שהסכים הקדוש ברוך הוא שיצא אדם גדול כמשה מלקוחים שעתיד להזהיר עליהם. לפי שאין מעמידים פרנס על הצבור אלא א"כ קופה של שרצים תלויה לו בצוארו פן יתגאה על הצבור, כמו שמצינו בדוד.

פרק ו, כג

ויקח אהרן את אלישבע, הזכירה בשביל כבוד כהונה.

פרק ו, כה

מבנות פוטיאל, הזכירה בשביל כבוד פנחס, שלו ניתנה הכהונה לעולם. כאן פרש"י שפטפט ביצרו, פרש"י בסוטה, זלזל וכבש יצרו ולא חשבו.

פרק ו, כו

הוא אהרן ומשה, היכא דקאי בתולדות הקדים אהרן למשה כסדר שנולדו.
הוא משה ואהרן, דקאי אלהוציא את בני ישראל הקדים משה לאהרן דהוה מריה דעובדא.

פרק ו, ל

ואיך ישמע אלי פרעה, פרשה זו היא עצמה של מעלה **הן בני ישראל לא שמעו אלי**, אלא למעלה קצר בדבריו עד שפירש לך: **אלה ראשי בית אבותם**, לדעת מי הם משה ואהרן המדברים ואח"כ חוזר ושונה אותם כדי לכתוב הצווי והדברים על, ולחבר **ואהרן אחיך יהיה נביאך על הן אני ערל שפתיים**.

פרק ז**פרק ז, ג**

ואני אקשה, פרש"י בחמש מכות ראשונות לא נאמר: **ויחזק ה' אלא ויחזק לב פרעה**, ומה שכתוב במכת ברד: **ויחזק לב פרעה** אעפ"י שהיא מחמש מכות אחרונות לפי שכתוב אבתריה: **כי אני הכבדתי את לבו**, כלומר החזקתי כבר במכת ברד והרי הוא כאלו כתיב ביה ויחזק ה' את לב פרעה, והטעם כמו שפרש"י מאחר שלא נכנע בחמש ראשונות הקשה הקדוש ברוך הוא רוחו ולבבו בחמש אחרונות, ואם היה פרעה פטרן לישראל לא היה הקדוש ברוך הוא מקבלו עד שיראה גבורותיו.

פרק ז, ד

ולא ישמע אלכם פרעה, מקרא זה אינו להבא שהרי במכת בכורות שמע אלא פי' על תחלת המכות.

פרק ז, ו

כן עשו, אעפ"י שהולכים על נפשם בדברם אל פרעה, לא נמנעו לעשות שליחותו של הקדוש ברוך הוא.

פרק ז, ט

תנו לכם מופת, פרש"י אות להודיעו שיש צורך במי ששולח אתכם. צורך לשון יכולת וממשלה כדאיתא באגדה למה נקראו עבודת כוכבים אלהים. רבי יוסי אומר שלא יהא פתחון פה לומר לא נקראו אלהים. שאלו נקראו אלהים היה בהם צורך. **יזבחו לשדים לא אלוה** מתרגמין דבחין לטעותא דלית בהון צורך.

והשלך לפני פרעה יהי לתנין, לפני פרעה שהיה פרעה מתגאה בעיניו וקורא לו תנין כמה דאת אמר: **התנין הגדול**, אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה לך אמור מה מטה זה נעשה תנין ובולע מטות וסופו לחזור ולהיותו עץ יבש אף אתה בולע שנים עשר מטות שבטי ישראל וסופך להיות כעץ יבש ומת.

יהי לתנין, פרשה זו נאמרה כבר בפרשת שמות ראה כל המופתים אשר שמתי בידך ועשיתם לפני פרעה ונשנית כאן בשביל דבר שנתחדש בה ומה החדוש שלא לעשות לפני פרעה רק **יהי לתנין**.

פרק ז, יא

ויקרא גם פרעה, מהו גם אפילו התנוקות שבכאן יכולים לעשות כן.

פרק י, יג

ויחזק לב פרעה, כסבור ע"י מכשפות עשה אהרן. **כאשר דבר ה'**, ולא ישמע אליכם פרעה.

פרק ז, טו

הנה יוצא המימה, פרש"י לנקביו שהיה עושה עצמו אלהות, ומשום שהוא מקום טינוף לא כתיב בא אל פרעה. דבא משמע בא עמי.

הנה יוצא המימה, להעלות נלוס לרגלו.

דבר אחר:

כדרך בני אדם המשכימים בבוקר על שפת הנהר ורוחצים ממימי הנהר להאיר עיניהם.

דבר אחר:

הנה יוצא המימה, לטייל ולצוד שם עופות על ידי גוונין שנושא על ידו כשאר מלכים, ושם תמצאנו פנוי לדבר עמו.

פרק ז, טז

ואמרת אליו, יש מפרשים לפי שהוא יוצא המימה במקום טהור ושם תדבר עמו אבל לא בביתו שלא להזכיר שם שמים במקום גלולים וטנוף.

פרק ז, יז

בזאת תדע, מדה כנגד מדה. כנגד שאמרת: **לא ידעתי את ה'**, פירוש בזאת תתחיל לידע. **ונהפכו**, הה"א בסגול.

פרק ז, כ

ויהפכו כל המים אשר ביאר לדם, לא נעשה היאור דם כי אם לפי שעה, ומיד מתה הדגה מחמת הדם, ואח"כ חזר היאור לקדמותו, ומה שכתוב ולא יכלו מצרים לשתות ממימי היאור לא מפני שהיה דם שלא מצינו שבקשו להסיר המכה, אלא משום: **והדגה אשר ביאור מתה ויבאש היאור**. וראיה לדבר ויעשו כן החרטומים, ואם לא חזר היאור לקדמותו היאך יכולים לעשות כן. ויש מפרשים המכה שמשה רביע חדש במים הנראים לבריות והחרטומים עסקו באותם שתחת הקרקע. וראיה לדבר ויחפרו כל מצרים סביבות היאור כי אותן מים לא נהפכו לדם רק מימי היאור.

פרק ז, כב

בלטיהם, פרש"י בלחש שאומרים אותו בלט וחשאי, חז"ק לעיל פרש"י עצמו בלטיהם, בלחשיהון וכו'.

פרק ז, כט

ובכה ובעמך, כן קרי'.

פרק ח

פרק ח, א

נטה את ירך, להראות שעל ירך תבא המכה שמיד שתטה את ירך תחול המכה.

פרק ח, ב

ותעל הצפרדע, משמע אפי' רבים דוגמא: **ויסר מעלינו את הנחש**.

פרק ח, ה

התפאר עלי למתי, לעיל קאי התפאר עלי למתי תשלח את בני ישראל ואני אעתיר לך שיכרתו מיד.

פרק ח, ו

ויאמר למחר, אני אשלחם לדרכם.

דבר אחר:

ויאמר למחר, כמו שפרש"י שיכרתו למחר, פרעה חשב בלבו שבשעה שאמר לו משה: **התפאר עלי**, הגיע זמן הכרתת הצפרדעים לפיכך נסהו, והאריך לו הזמן עד למחר, אמר עכשיו אחזיק משה בדאי.

פרק ח, ז

ולעמך, המ"ם בשו"א, הסברא נותנת שמכה זו לא שמשה רביע החדש ואת"ל יום שישי למכה היה והמכה היתה משמשת שבעה ימים א"כ מפני מה אמר לו משה: **למתי אעתיר לך**, הרי נכרתות הן למחר.

פרק ח, ט

מן הבתים מן החצרות, אבל לא מן התנורים ומן המשארות, לפי שמסרו נפשם למות על מצות הקדוש ברוך הוא כמו שאמרו רבותינו, חזרו למקום תולדתם חיים.

פרק ח, יב

והיה לכנים, הם שקורין פוצי"ש שדרכם לבא מן העפר מקום תולדותם כמו שאר מכות, שכל אחת ואחת באה ממקום תולדותה.

פרק ח, יד

ולא יכלו, שהרי כל העפר היה כנים. ומאין באים להם כנים. ויש מפרשים: **להוציא את הכנים** לבטל, ולכך נסו לבטלם, כי בכך ירגישו הבריות, אבל להביא אותם כמו שעשה אהרן לא נסו שהרי כבר היה כל עפר הארץ כנים.

דבר אחר:

ולא יכלו, לא יכלו לעמוד איש לפני אחיו מפני הבושה שהיו מלאים כנים, כיוצא בו **מפני השחין** שהיו מלאים שחין.

דבר אחר:

ולא יכלו, לפי שכל עפר הארץ היה כנים ולא היו רגליהם נוגעות לארץ, וכל זמן שרגליו של מכשף אין נוגעות אין כשופו מצליח. ולא יכלו, אעפ"י שבדם וצפרדעים עשו כמשה ואהרן, ומ"מ לא בטלום, בשלישית לא נתן בהם כח לא לעשות ולא לבטל כדי שלא יהיו

מוחזקים בדבר, וכשראו שלא יכלו אמרו: **אצבע אלהים היא**, ולא עשו כשוף. ואין הטעם לפי שאין השד שולט בפחות מכשעורה, דאם כן מפני מה לא יכלו להוציא את הערוב.

פרק ח, טו

אצבע אלהים היא, מכת מדינה היא זו דאילו על ידיהם של אלו באה גם כן היינו עושים. **אצבע אלהים היא**, לשון נקבה בחיר"ק.

ויחזק לב פרעה, גם על זאת לא שאל לו רפואה לפי שלא היתה אלא בעפר, וכליו היו מכובדים בכל יום, וכן מנהג כל הגדולים גם העניים לעולם הם רגילים בכנים ואינם חוששים. מכה זו היתה בלא התראה, וכן היה הסדר בשתים היה מתרה ובשלישית מכה בלא התראה. דכיון שחטא אדם ושנה נעשה לו כהיתר, מה תועלת יש בהתראתו מאחר שלא יחזור בו. ועוד כי כנים חושך שחין שהיו מכות שלישיות הם מכות הוות ולא ישוב באזהרתם. ולפיכך שהיו משולשות ר' יהודה היה נותן בהם סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב. רק במכת בכורות ששתפה עם שלש אחרונות שאין נכון לקבוע תיבה בשביל אות אחת. ויש מפרשים נתן בהם סימנים שלא יאמרו העולם עקר הוייתן בסדר תהלים, ושם אינו מונה המכות על הסדר שמונה אותם כאן.

פרק ח, יט

למחר יהיה, שלא תאמר מקרה הוא. וכן במכת דבר דכתיב ביה: **וישם ה' מועד לאמר**.

פרק ח, כא

זבחו לאלהיכם בארץ, כשראה פרעה שהפריש הקדוש ברוך הוא בינו ובין בני ישראל, נתן להם רשות לזבוח בארץ פן יפגענו הקדוש ברוך הוא בדבר.

פרק ח, כב

ולא יסקלנו, לשון: **ויסקל באבנים לעומתו**, דשמעי.

פרק ח, כג

דרך שלשת ימים נלך במדבר, שכן ביום השני חנו בתחלת המדבר כדכתיב: **ויסעו מסוכות ויחנו באיתם בקצה המדבר**, פירוש בתחלת המדבר.

פרק ח, כח

ויכבד פרעה את לבו גם בפעם הזאת, שהרי כבר במכת צפרדעים הכביד לבו פעם אחרת.

פרק ט**פרק ט, ג**

הנה יד ה' הויה, לפי סברת שקול הדעת יש פתחון פה לבעל דין לחלוק ולומר על מכת דבר וברד שלא שמשו רביע החדש.

במקנך אשר בשדה, גם הבהמות שהצלתם מן הערוב על יד רועים לא יוכלו לעמוד בחזקת מכה זו.

פרק ט, ד

והפלה בה"א.

פרק ט, ו

וימת כל מקנה מצרים, כלומר כל המת היה ממקנה מצרים ואין לומר שכל מקנה מצרים מת, שהרי כתיב: **וממקנה בני ישראל לא מת אחד** וכתיב במכת ברד: **הירא את דבר ה' הניס את מקנהו אל הבתים**.

פרק ט, ז

וישלח פרעה והנה לא מת, לפי שאמר משה: **והפלה ה' בין מקנה וגו'**. **ויכבד את לבו**, כאן לא שייך שישאל רפואה דמי שמת מת, ומי שחי חי.

פרק ט, ח

מלא חפניכם, דבר זה לא היה מספיק לכל מצרים, לפיכך צ"ל מעצמו בא השחין ולא מתולדות האש, אלא שאין הקדוש ברוך הוא רוצה לשנות מנהג העולם ועושה כענין במקצת הנוהג.

מלא חפניכם פיה, רמץ ריקול"ט ט בלע"ז מגזרת: **נפח באש פחם**. **וזרקו משה השמימה**, בהרבה מקומות נקרא האויר שמים. ומן האויר נחלק ונופל על כולם.

פרק ט, ט

לאבקי, הלמ"ד בשו"א והאל"ף בקמ"ץ.

פרק ט, י

באדם ובבהמה, פירש"י והירא את דבר ה' הניס את מקנהו אל הבתים זהו לשון פרש"י ואינו הפסוק.

פרק ט, יב

ולא שמע אלהם, כסבור אבעבועות אלו מתרפאות כשאר אבעבועות של מכוה.

פרק ט, יד

את כל מגפתי, פירש"י למדנו מכאן שמכת בכורות שקולה וכו', הם צמחי האדמה והאילנות שמהרו לבכר והכם הברד.

דבר אחר:

את כל מגפתי, כמה מיני חבלות אש וברד אבני אלגביש גפרית שלג קיטור.
אל לבך, שאף לבו של אדם נשבר עליו למפחד מאד. אל לבך הבית בשו"א.

פרק ט, טז

ולמען ספר שמי בכל הארץ, מדה כנגד מדה. אמרתף **לא ידעתי את ה'**, חייך שתצטרך להודיע שמי בכל הארץ.

פרק ט, יז

עודך מסתולל, משתבח בעצמך שיש לך כח לעכבם, לשון: **סולו לרכב בערבות**. למן היום הוסדה הה"א רפה.

פרק ט, יט

ועתה שלח העז וגו', מה שלא הזהיר משה את פרעה במכת דבר לומר שלח העז את מקנך כמו שעשה במכת ברד, י"ל פירש לך העז את מקנך והירא את דבר ה' בקלה וממנה תבין שנאמר כן בחמורה.

דבר אחר:

מה שלא התרה בו על הדבר לפי שהדבר לא היה רק על הבהמות, והברד הכה אדם ובהמה.

פרק ט, כא

ואשר לא שם לבו וגו', גם לשאינם יראים היה מקנה ע"י מקרה שלא הוציאום ביום הדבר.

פרק ט, כג

וה' נתן קולות, הוא וסנקליטין שלו.

ותהלך אש ארצה, ממה שנאמר: **ואש מתלקחת**, יודעים אנו שיש אש באותה מכה, לא אמר כך אלא בשביל האש ששנתה מנהגה שדרכה לעלות למעלה.

פרק ט, כד

יהי ברד **ואש מתלקחת**, לאחר שמכהו לוקחו האש ושורפו.

פרק ט, כז

ה' הצדיק, בכל המכות לא אמר פרעה ה' הצדיק אלא במכת ברד בלבד. ולמה נאמר אלא אדם שהוא רוצה להלחם עם חבירו ולרצחו פתאום הוא בא עליו והורגו, והוא אמר לפרעה: **שלח העז את מקנך וגו'.**

פרק ט, כח

קולות אלהים, מודה היה שהיה אלהים. ובשביל שלא אמר שם המיוחד בא משה וחברו, ואמר: **מפני ה' אלהים**. פירוש האלוהים הוא ה' לבדו, ולא תמצא בכל התורה שהזכירו שום אדם כן ואין טענה מן ה' אלוהים, **מה תתן לי, במה אדע, אתה החלותה, אל תשחת עמך ונחלתך**, שהרי כולם כתובים באל"ף דל"ת.

פרק ט, כט

כצאתי את העיר, לפי שאמר למעלה: **אשר ימצא בשדה וירד עליהם הברד**, עכשיו בעת המכה שלא יאמרו ירא הוא לצאת בעבור הברד, אמר: **כצאתי את העיר אפרש כפי** ולא אירא מן הברד.

דבר אחר:

כצאתי, מאתך לבא אל העיר, **אפרש כפי** בתוך העיר. וכן הוא אומר: **ויצא משה מעם פרעה את העיר וגו'.**

דבר אחר:

לפי הפשט מכת ברד נכרת בשדה יותר מבעיר לכך אמר: **כצאתי את העיר** ואראה בשדה השחתת הברד ואתפלל לפי הצורך.

פרק ט, ל

ידעתי כי טרם, תשלחו אותנו **תיראון**, כלומר עליכם יראה ופחד גדול יותר משל עכשו.

דבר אחר:

ידעתי כי טרם תיראון, עדין אינכם יראים שהרי החטה והכוסמת לא נכו ועדיין יש לכם לאכול.

פרק ט, לא

נוכחה, לשון רבות, כמו: **ויהי ידיו אמונה, ועיניו קמה, בנות צעדה**.
כי השערה אביב, מה שלא שתף הכתוב פשתה ושעורה באביבות כמו ששתף חטה וכוסמת באפילות, לפי שהפשתה בין שנזרעה בבכיר בין שנזרעה באפל לעולם הוא גבעול, מה שאין בשאר עשבים, לכך כתיב הפשתה לבדה, אבל חטה וכוסמת אם נזרעו יחד גדלים הם בענין אחד.
והפשתה גבעול, משמע אם לא היתה גבעול לא היתה לוקה. חז"ק שהרי כתיב: **ואת כל עשב השדה הכה הברד**.

פרק ט, לב

והחטה והכוסמת לא נכו, לפי שעתיד לומר: **ואכל את יתר הפליטה הנשארת לכם מן הברד**, ויש פתחון פה לחלוק ולומר הרי כבר נאמר: **ואת כל עשב השדה הכה הברד**, לכך קדם ולמדך כאן שהחטה והכוסמת לא נוכו כי אפילת הנה שמה שלא שבר הברד אכל הארבה, הברד מקלקל את הקשה והארבה אוכל את הרך.
כי אפילות הנה, לשון אופל שהיו עוד בארץ ולא נראו.

פרק ט, לד

כי חדל המטר, שלא הבטיחו משה רק בקולות וברד, אמר עכשיו משה בדאי הוא, ולפיכך **ויסף לחטא**.
ויכבד לבו הוא ועבדיו, אמרו אין הקדוש ברוך הוא מביא מכה פעם שניה.

דבר אחר:

לפי שאמר למעלה: **ה' הצדיק וגו'**, משמע שלא היה בלבו לחטוא ולעכבם ועכשיו כשנתחרט כתיב ביה: **ויסף לחטא**.
הוא ועבדיו, לא מצינו לשון זה במקום אחר, אלא לפי שאמר למעלה: **ואתה ועבדיך**, נקט ליה הכא, כדאמר: **ויסוף לחטוא**, לפי שאמר למעלה: **חטאתי הפעם**, כן דרכם של רשעים כשהם בצרה נכנעים עברה הצרה חוזרים לקלוקלם. ולשעבר היתה הצרה עליהם, כדכתיב: **הירא את דבר ה' וגו'**, ועכשיו כשעברו היסורים בעטו בהם.

פרק ט, לה

כאשר דבר ה', ולא יתן אתכם מלך מצרים להלוך.

ביד משה, בנבואה שנאמרה למשה, וכן כל ביד משה.

חסלת פרשת וארא

פרשת בא

פרק י

פרק י, א

בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו, בכל המכות לא מצינו לשון זה רק עכשיו, אלא לפי שאמר פרעה: **ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים**, ואח"כ כתב: **ויוסף לחטוא הוא ועבדיו**, הוצרך לומר כן: **כי אני הכבדתי וגו'** כלומר אל תתמה אם הוסיפו לחטוא אחר שאמר: **ה' הצדיק**, שהרי **אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו**.

פרק י, ב

התעללתי, כל תיבה דוגמא זו כשיש בה תי"ו היא לשון צחוק ולעג, וכשהיא בלא תי"ו היא לשון מעשה.

פרק י, ג

ויבא משה ואהרן, מה שלא הזכיר בשאר מכות שבאו שניהם שהרי אין צריך שגלוי לכל שאהרן היה עמו בכל דבריו, ומה שהזכירו כאן לפי שעתיד לומר שנתגרשו שניהם, דכתיב: **ויושב את משה ואת אהרן**.
לענות מפני, לפי שאתה מתגאה על יתר הפלטה הנשארת לכם מן הברד.
כה אמר וגו', כמה נבואות ומצות לא נתפרש היכן אמר הקדוש ברוך הוא כגון מכת ארבה, וכגון: **כחצות הלילה**, וכגון: **שימו איש חרבו על ירכו דעגל**, וכגון: **זאת חקת התורה** דפרשת פרה אדומה, וכגון: **זה הדבר אשר צוה ה'** דפרשת נדרים, וכן הרבה שאר נביאים אמרו כמה פעמים: **כה אמר ה'**, ולא פורש היכן אמרן ב"ה ועל זה נאמר: **מקים דבר עבדו**.

פרק י, ה

הצמח לכם מן השדה הברד שבר את כל עץ השדה ומה שיצמח אחרי כן יאכל הארבה.

פרק י, ז

ויאמרו עבדי פרעה אליו, ומה שכתוב למעלה: **הוא ועבדיו**, הם אותם שהשיאו עצה שלא לשלח רק את הגברים.

עד מתי יהיה, דבר זה שאתה מעכבם.
הטרם תדע כי אבדה מצרים, תמיהה מתקיימת. וכי קודם שתשלחם אתה רוצה לדעת כי
 אבדה מצרים בשביל עקשותך.

פרק י, ט

כי חג ה' לנו, ודרך להיות כל הטף לחג.

פרק י, י

ראו כי רעה, שאתם חושבים לברוח מכל וכל מארצי,
נגד פניכם, היא נכרת כשאתם שואלים להוליך עמכם כל אשר לכם.

פרק י, יא

לכו נא הגברים, והטף יהיו ערבון עד שתשובו.
ויגרש אותם, מה שהמתינו כל כך עד שנתגרשו, היינו לפי שהושבו ולא היה להם ליפטר
 בלא רשות.
ויגרש אותם, כסבור היה שאין הקדוש ברוך הוא מביא מכה פעם שנית.

פרק י, יב

על ארץ מצרים, מן הדין היה לו לנטות ידו על הים כדי להביא הארבה ששם הוא מצוי,
 כמו שמצינו למעלה בצפרדעים שלא נטה ידו על הארץ רק על הנהרות ועל היאורים, אלא
 לפי שהיה משה עתיד לנטות ידו פעם אחרת על הים לא רצה הקדוש ברוך הוא שיטה ידו
 עכשיו על הים.

פרק י, יג

רוח קדים, הוא רוח מזרח, ונקרא כן שממנו תקדים השמש לזרח. ומערב נקרא אחור,
 שמשם תאחר השמש לערוב, כדכתיב: **הן קדם אהלך ואיננו ואחור ולא אבין לו**.

פרק י, יד

ואחריו לא יהיה כן, פרש"י ממין אחד כמוהו לא נהיה וכמוהו לא יהיה. ואם תאמר הרי
 כתיב בתהלים: **אמר ויבא ארבה וילק אין מספר**, ויש לומר דודאי הרבה מינין היו שם אף
 בשל משה, ומה שפרש"י הכא של משה מין אחד היינו בבת אחת, ובימי יואל בן פתואל
 מצינו שבאו כל המינין כל אחד ואחד בפני עצמו זה אחר זה, כדכתיב: **יתר הגזם אכל**
הארבה וגו', והיינו דקאמר: **וכמוהו לא נהיה מן העולם**, מגזם לחודיה לא נהיה מן העולם
 כן, וכן מארבה לחודיה ומחסיל ומילק.

פרק י, טו

ותחשך הארץ, מרוב צל שהיה מיצל.

פרק י, טז

חטאתי לה', שהוא עושה לי חסד להזהירני מרעתי.

ולכם, שגרשתי אתכם בבשת פנים מאת פני.

פרק י, יט

רוח ים חזק מאד, רוח מזרחי הביאו, כדכתיב: **נהג רוח קדים**, ורוח מערב החזירו למקומו למזרח.

ויתקעהו, לשון: **ולבן תקע את אחיו**.

פרק י, כא

ויהי חשך, מכה זו אירעה והיתה כשלא היה צריך התראה, כדי שלא יטמינו את שלהם.

פרק י, כב

ויהי חשך אפלה, פרש"י שראו ישראל את כליהם והיו אומרים אינו בידינו. חז"ק דהא

כתיב: **וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאילום**.

ויהי חשך אפלה שלשת ימים, ולא קמו איש מתחתיו, הרי ו' ימים אם כן לא שמשה מכת החשך רביע החדש והכי נמי איתא במכילתא: אמר רבי לוי יום שביעי ממכת החשך היכן היה ומתרץ שגנזו הקדוש ברוך הוא למצרים שהיו על הים, כדכתיב: **ויהי הענן והחשך**. דמתרגמינן והוה עננא וקבלא למצראי וגו'.

פרק י, כג

היה אור במושבתם, בארץ גשן אין כתיב כאן כמו במכות אחרות הוא שאמרו רבותינו: שונה מכה זו מכל האחרות שאפילו כשהיה ישראל בבית המצרי במצרים היה אור עמו.

פרק י, כד

רק צאנכם ובקרכם יצג, לערבון שתשובו.

פרק י, כה

גם אתה תתן בידנו, להקריב בעדך. פרעה לא בקש להתפלל לפי שהיה סבור שאף במקומו של ישראל כמו כן חשך ולא תועיל שום תפלה.

פרק י, כט

לא אסף עוד ראות פניך, אבל אתה תצטרך לראות פני, וכן כתיב: **אשר ראיתם את מצרים וגו'.**

פרק יא**פרק יא, א**

עוד נגע אחד, פרש"י פרשה זו נאמרה לו למשה בעמדו לפני פרעה. שהרי כשיצא מלפניו לא הוסיף משה ראות פניו אך חוץ לכרך היה כמו שמצינו: **הנה יוצא המימה**. ונמצא במדרש הגביהו הקדוש ברוך הוא למעלה מ' טפחים ואח"כ השיב לפרעה **כחצות הלילה**.

פרק יא, ב

דבר נא דבר עכשיו **באזני העם**, כי אין שהות בדבר מאחר שילכו להם מכל וכל אבל במכות שלמפרע אלמלא היו מצרים משאילים להם יאמרו להם השב לי את אשר השאלתי לך כשיראו פרעה מסרב ליתן להם רשות לצאת לצמיתות. **וישאלו איש**, מה שקיים הקדוש ברוך הוא: **ואחרי כן יצאו ברכוש גדול**, בענין שאלה ולא בענין מתנה כדי שיהיו מצריים להוטים לרדוף אחריהם. ויש מפרשים: **וישאלו** לשון מתנה גמורה, כמו: **שאל ממני ואתנה וגו'.** **מאת רעהו**, וכי מצרים היו להם רעים לישראל, אלא מלמד שאחרי המכות היו כרעים ואוהבים ישראל להשאיל להם כליהם. **כלי כסף וכלי זהב**, במקום שהניחו ישראל בתיהם ושדותיהם וכליהם שלא יכלו לשאת עמהם שהרי היו להם לישראל נחלות במצרים, כדכתיב: **ויאחזו בה**.

פרק יא, ג

גם האיש משה גדול מאד, הוא נתינת טעם לניצול מצרים, כמו נתינת חן העם, והיו ישראל מוציאים ממצריים הרבה שנותנים להם בשביל כבודו של משה. **ובעיני העם**, של מצרים.

פרק יא, ד

ויאמר משה, פרש"י: פרשה זו בעמדו לפני פרעה נאמרה לו. פירוש נאמרה לו לפרעה מפי משה, וראיה לדבר דאי ס"ד נאמרה למשה מפי הקדוש ברוך הוא אמאי לא פרש"י כך גבי: **ויאמר ה' אל משה**, אלא כן הוא שמשה אמרה לו לפרעה מדעתו כמו שאמר אזהרת מכת ארבה כדאיתא בפסיקתא ובילמדנו גבי פרשה זו.

כחצות הלילה, מקים דבר עבדו, זה הקדוש ברוך הוא שקיים דבר משה עבדו שאמר:
כחצות הלילה.

כחצות הלילה, כשיגיע חצי הלילה דוגמת: **היום אתם יוצאים בחדש האביב**. כאן נופל לכתוב כ"ף כשיגיע הזמן, אבל בשעת מעשה נופל בו לומר: **בחצי הלילה**, בבי"ת.
אני יוצא, הואיל ואינו שומע בקול שלוחי ארד אני בכבודי.

פרק יא, ה

כל בכור, הן בכור לאב הן בכור לאם.

מבכור פרעה, היינו בכור לאב.

עד בכור השפחה, היינו בכור לאם.

עד בכור השפחה, חז"ק על פרש"י שהרי ברוב הפירושים נקט ליה הכא עד בכור השבי. ויש שוקלים דעתו של פרש"י בכור השפחה הוא בכור השבי, כי השבוייה שפחה היא.
עד בכור השפחה, ובתשלום המכה הוא אומר: **עד בכור השבי**, אלא כששמעו הבכורים שאמר משה: **עד בכור השפחה**, שמחו ואמרו נלך בשבי ולא נמות שהרי בכור השבי הוא פחות מבכור השפחה. אמר הקדוש ברוך הוא אני אמרתי: **עד בכור השפחה** חיייהם עוד אוסיף להכותם **עד בכור השבי**.

דבר אחר:

עד בכור השבי, הרי הוא בכלל בכור השפחה, שהרי הנביאים אינן נותנים לב אל המליצות רק אל הטעמים כי מליצת: **השקיני נא הגמאיני, שמור וזכור שוא ושקר, לא תחמוד ולא תתאוה**, טעם אחד הם.

דבר אחר:

כשאמר משה: **ומת כל בכור** שמחו בכורי השפחה, אמרו עכשו לא יהיה חלוק בינינו ובין אדונינו, כשראו אדוניהם ששמחו במפלתם אסרו אותם בבור, ובאה עליהם המכה בעודם בבור, נמצא בשעת התראה בכור השפחה, ובשעת המכה בכור השבי.
אשר אחר הרחים ובתשלום המכה הוא אומר: **בבית הבור**, אלא הוא כמו שאמרנו. ויש מפרשים: ששני פסוקים הללו אחד הם שהרי בכור השבי הוא ביום אחר הרחים, כמו שמצינו בשמשון: **ויהי טוחן בבית האסורים** ובלילה יכניסום בבור וישימו הרחים על פי הבור, הרי לך אחר הרחים כמו בבית הבור.
וכל בכור בהמה, פרש"י שהקב"ה נפרע מאומה ואח"כ מאלהיה, חז"ק שהרי בפרשת וארא גבי ונהפכו לדם פרש"י הלקה את יראתם ואח"כ הלקה אותם.

פרק יא, ו

אשר כמהו לא נהיתה, מצינו לשון זכר גבי ענין נקבה, **והרים ממנו בקומצו, כל אשר יתן ממנו לה' יהיה קדש**, ובענין אחר זכר ונקבה: **אל המחנה האחת והכהו, והנה רוח גדולה וחזק**. ויש אומרים: דכמהו לא קאי אצעהקה אלא אלילה דכתיב לעיל: **כחצות הלילה אני יוצא**, והכי קאמר כמוהו של אותו לילה לא נהיתה כן צעהקה ולא תוסיף.

פרק יא, ז

לא יחרץ כלב לשונו, מנהג הכלבים לנבוח אחר חצות לפי שהוא משמרתן כדאיתא בברכות שנייה כלבים צועקים, ואלו ישכימו ומקלם בידם ולא ינבחו אחריהם.

פרק יא, ט

לא ישמע אליכם פרעה, וא"ת הרי מצינו ששמע דכתיב: **ויקם פרעה לילה ויאמר להם קומו צאו וגו'**, אלא פי' הכי כבר מתחלת הענין במעשה הסנה: **ויאמר ה' אל משה לא ישמע אליכם פרעה למען רבות מופתי**. ובלע"ז איאוגידי"ט אמש"ה. לא ישמע אליכם פרעה.

דבר אחר:

לא ישמע אליכם פרעה, לא היה לו להמתין מכה זו והיה לו להבין שקשה מכולן ועליו לשלוח אתכם, שהרי בה התריתם בו מתחלה, **פן יפגענו בדבר או בחרב**. ומה שלא ישמע אליכם פרעה עכשו **למען רבות מופתי**, הוא מכת בכורים עם שאר מכות.

פרק יא, י

את כל המפתים האלה, הם תשע מכות האמורות למעלה וכן הוא, שהרי בתחלת הענין כתיב: **ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ולא ביד חזקה**, אבל כשאשלח ידי והכיתי את מצרים בבכוריהם, **אחרי כן ישלח אתכם**.

פרק יב

פרק יב, א

ויאמר ה' אל משה ואל אהרן, פרשה זו נאמרה קודם אותה של מעלה של מכת בכורים שהרי פרשה זו קודם עשו, מראש חודש. ואת של מכת בכורים בערב פסח. אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה, שלא רצה להפסיק בין סדר התראת כל המכות, וגם רצה לפרש על הסדר כל המצוות התלויות בחדש ניסן.

בארץ מצרים, לפי שפרשה של מצות היא זו, הוצרך לפרש היכן נאמרה, כמו שמצינו בשאר מצות מהן בסיני מהן באהל מועד ומהן בערבות מואב.

לאמר, צא ואמור להם מיד.

פרק יב, ב

החדש הזה, החדש נקרא חדש וירח בשביל חדוש אור הירח.

הזה, זה ניסן שהרי כשהוא אומר: **חג האסיף תקופת השנה, וחג האסיף בצאת השנה**, צא וראה איזה חדש שיש בו חג האסיף ותקופת השנה שהשנה יוצאה בו וקרוי שביעי, כדפרש בפרשת אמור: **אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה באספכם את תבואת הארץ וגו'** אין אתה מוצא אלא חדש תשרי, ולאחר שלמדת ששביעי הוא תשרי ניסן יהיה ראשון, ואעפ"י שאין ראייה לדבר זכר לדבר: **בחדש הראשון הוא חודש ניסן.**

הזה, נתקשה משה בו לפי שמולדו של אותו ניסן לא נראה עד לאחר י"ח שעות ביום רביעי והיה דק מאד. וכן יסד הפייט ועד שלשים מחצות לא ניכר בחוצות. ויש אומרים: שנתקשה אימת יתקדש החדש, אם כשפגימת הלבנה היא לצד צפון או כשהיא לצד דרום. עד שאמר לו הקדוש ברוך הוא כזה ראה וקדש. כלומר, כשהלבנה בחידושה פגימתה למטה כשהיא צומחת ועולה ופניה מול צפון, וביושנה פגימתה למעלה כשהיא צומחת ועולה ופניה מול דרום.

לכם, ולא לאומות אחרות שהרי הם מונים לחמה.

ראש חדשים, אבל לא לשנים לשמיטין וליובלין לנטיעה ולירקות, שנאמר: **מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג הסוכות**, ואם ניסן הוקבע להיות ראש השנה אמאי לא יצוה הקדוש ברוך הוא לקרות בתורה בחג המצות, ועוד מצינו: **חג האסיף תקופת השנה, וחג האסיף בצאת השנה**, ללמדך שמשם מתחלת תחלת השנה.

ראש חדשים, שומע אני מעוט חדשים שנים ת"ל **לחדשי השנה.**

ראשון הוא, שנאמר **שמור את חדש האביב וגו'.** **סדבר אחר:** יעברו את ניסן, אלא אם אמרת כן נמצא עושה ניסן שני, והתורה אמרה: **ראשון לכם**, להתחיל בו חשבון חדשי השנה בין שתהיה מי"ב חדש בין שתהיה מי"ג חדש, שהרי לא מצינו אזהרה בתורה שלא למנות רק י"ב חדש, אך מצינו כתוב לעשות הפסח ולקראו ראשון החדש שיקרה בו אביב, ולעשות שבועות בזמן שיוכלו להקריב בו בכורי חטים.

ראשון הוא לכם, מכאן ואילך הוא ראשון שמתוך שתמנו החדשים מזמן החירות תזכרו הטובה שעשיתי עמכם, אבל מאדם הראשון עד עכשיו תשרי ראשון וניסן שביעי, כדכתיב במלכים: **בירח האיתנים בחג**, ומתרגם יונתן: בירחא דעתיקיא קרו ליה ירחא קדמאה וכען הוא ירחא שביעאה.

לחדשי השנה, ניסן ראשון, אייר שני, סיון שלישי, וכל שמות החדשים אינן לשון הקדש אלא לשון כשדים, לפיכך לא תמצא שם אחד מהם בכל המקרא רק בספר חגי, זכריה, דניאל, אסתר, לפי שכל אלה בגולה היו, אך מצינו במקרא שנקראו בלשון אחר: **ירח זיו, בירח האיתנים, ירח בול.**

פרק יב, ג

בעשר לחודש הזה ויקחו להם, יום שבת היה ולפי שעשו בו ישראל מצוה ראשונה כגון מקח הפסח בעשור נקרא שבת הגדול.

ויקחו להם איש שה, ע"י שמזל טלה היה יראתם, ובגללו היו עובדים לצאן, אתם תקחו יראתם בידכם ולא תהיה בהם יכולת לעכב אתכם וילקו בחדש שמזלו טלה ולא יועיל להם.

שה לבית אבות אפילו אינם ממשפחה אחת והם בבית אחד יקחו להם שה. **שה לבית**, נמצא יראתם בכל בית ובית.

פרק יב, ד

תכסו על השה, שנה הכתוב עליו לפסלו אם שחטו שלא למנויו.

פרק יב, ה

שה תמים, שלא יוכל היהודי לקחת בעל מום להשמט מן המצרי ולומר, אין זה ראוי לכם ואין להקפיד עליו, שהרי הוא בעל מום ונקבה וזקן, לכך נאמר **תמים זכר בן שנה** שמיקרין אותו לעבודתם אף על פי כן אין לירא מהם, כשתיראו שאין יכולת בידם להציל יראתם מכם בעודכם בעיר, כ"ש כשתצאו מן העיר חוצה לא יוכלו להחזירכם. **בן שנה**, בן שנתו והראיה מן הנשיאים דכתיב: **כבש אחד בן שנתו**, ובסוף כתוב: **י"ב כבשים בני שנה**.

פרק יב, ו

והיה לכם למשמרת, פרש"י נתן להם שתי מצוות: דם פסח ודם מילה. כדכתיב ביחזקאל: **ואומר לך בדמיון חיי ואומר לך בדמיון חיי**. ומתרגם יונתן בדמא דמהולתא ארחם עלך ובדמא דפסחא אפרוק יתך.

והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום, והא דאמרין במסכת עבודת כוכבים אנן דפסלינן בדוקים שבעין בעינן ל' יום. דילמא ההוא לידע בין מום קבוע למום עובר והכא לידע אם יש בו מום כלל.

דבר אחר:

התם כשבא ליקח מן האיננו יהודי צריך שלשים יום אבל הכא שהיו מזומנים בידם לא בעינן רק ד' ימים.

עד ארבעה עשר יום, כדי שיראו המצרים את יראתם קשורה בבשת ובזוי בבתי היהודים וישמעוהו צועקת ואין מושיע לה, וראיה לדבר: שהרי כאן כתיב **לחדש הזה**, ללמדך שמצוה זאת לא נהגה רק לאותו פסח.

ושחטו אותו, בין בחול בין בשבת, ומה אני מקיים: **מחלליה מות יומת**, בשאר מלאכות חוץ משחיטת הפסח.

ושחטו אותו, כנגד שאמר משה: **הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו**, אמר לו הקדוש ברוך הוא: **ושחטו**. הפסח אינו טעון נסכים ולא סמיכה ולא תנופה חי.

ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל, שלא יוכל שום יהודי להטיל על חבירו הדבר לומר לא עשיתי אני זאת אלא אחר עשה הדבר כי כולם יהיו שותפין.

בין הערבים, בשעת אסיפת העם כשפועלים באים ממלאכתם.

פרק יב, ז

ולקחו מן הדם ונתנו, על ידי טבילת אזוב, כמו שפירש משה לישראל, ומה שקצרה פרשה זו פירשה שנייה.

על שתי המזוזות, משני צדדי הפתח.

ועל המשקוף, לשון: וישקף, הוא עבר הפתח הנשקף למעלה. וכל זאת שמא לא יוכלו כולם לבא בשעת שחיטה עכשיו יראו כולם דם יראתם נתון שם לבזיון.

דבר אחר:

כדי שיהיה הדם כמין ח' להגין על הפתח לבלתי נתון בה את המשחית לבא ואות חיים הוא.

על הבתים, בבתיים דוגמת: **על צבאותם, על חרבך תחיה**.

פרק יב, ח

ואכלו את הבשר בלילה, בשעה שכל בני אדם מצויין בבתיהם. בלילה הזה בליל ט"ו בניסן שהוא אותו ליל עצמו של ראש חדש שאני נדבר עמך עכשיו.

צלי אש, שיהא ריחו הולך ונודף בחוטמן של מצרים וידעו שאתם אוכלים את יראתם.

על מרורים, עם מרורים כל זה דרך בזיון שיאכלוהו עם דבר רע ומר ולא עם דבר חשוב ומתוק.

פרק יב, ט

אל תאכלו ממנו נא, אם מצרי יבוא בבתיכם בעת צלייתו, אל תסלקוהו מן האש לומר: צלוי יפה, ועדיין הוא נא, וכל כך תאמרו מתוך יראה לכך נאמר שלא תיראו מהם.

ובשל מבשל וגו', לפי פשוטו וא"ו דובשל יתרה, וה"ק בבקשה מכם אל תאכלוהו מבושל במים פן יהיה נראה דבר סתר, כי אם צלי אש בגלוי. נא לשון בקשה.

ראשו על כרעיו ועל קרבו, עם כרעיו ועם קרבו. דוגמא: **על שדה הארץ יחשב, האנשים על הנשים**, כלומר אפילו בשעת צליה כולו שלם שיהיה ניכר שהוא יראתם.

פרק יב, י

ולא תותירו, שאם תותירו לא יהא נודע איזהו זמן קבועו.
באש תשרפו, כ"ז דרך בזיון.

פרק יב, יא

וככה תאכלו אתו וגו', כלומר דרך חול ובזיון אבל לא כשאר קדשים שאוכלים אותן דרך כבוד. ויש מפרשים: מצות אכילתו על החפזון. מצות אואכלו קאי פירוש גם יאכלו בלילה הזו מצות דרך מהירות. **על מרורים יאכלוהו**, יאכלו עמו עשב מר כדי שיהיה הכל נאכל בבת אחת: עבדות, הצלה, חירות. עשב מר זכר **לוימררו**. פסח זכר להצלה שבשעת המגפה פסח עליהם. מצות זכר לחירות שלא הספיק הבצק להחמיץ עד שנגאלו. **אל תאכלו ממנו נא**, שעל ידי כן נפשו של אדם קצה בו ומניחו ונמצא בא לידי נותר. **ובשל מבשל** שאינו ממנה לבשל כל כך במים כמו באש. ועוד שע"י הבשול שבמים יש פירורין בבשר ובא לידי נותר וכל כך מטעם חפזון.

דבר אחר:

אל תאכל ממנו, מבושל במים אף על פי שכבר בשלו באש שכן **ובשל** פירושו **צלי אש** כמו **ויבשלו את הפסח**. **כי אם צלי אש** ויתבשל מהר שאין באש חציצה בינו ובין האש ולכן קורין אותו בלע"ז האט"א לשון מהירות. חזר וכתב: **כי אם צלי אש** להוציא כל משקין, ולהוציא מבושל בקדרה בלא משקין וכולם בלאו הן רק צלי אש לבדו. ולא דמי לאלמנה וגרושה חללה זונה כי אם בתולה דאמרי בעולה בעשה היא, שהרי כתיב שם: **את אלה לא יקח**, ללמד שאין לאו רק למבוארים, והכא לא כתיב יאכלוהו. **ראשו על כרעיו ועל קרבו**, יצלוהו כולו כאחת ואם יעשה ממנו שני מיני מאכל אין זה דרך חפזון ושמא יבא לידי נותר. **ולא תותירו ממנו עד בקר**, אין דרך בני אדם שדעתם ללכת בדרך להותיר לצורך המחרת. **והנותר באש תשרפו**, שהרי תלכו לדרככם ולא תאכלוהו ואם יותר כלבים יאכלוהו. או יושלך דרך בזיון וזה דרך חול והוא בשר קדש. כאן פרש"י מה ת"ל **עד בקר**, פעם שני לומר שאינו נשרף בי"ט אלא ביום המחרת, ואין להקשות: ליתי עשה דבאש תשרופו ולדחי לא תעשה מלאכת די"ט, דהא קיי"ל די"ט עשה דכתיב: **ביום הראשון שבתון**, דמשמע שבות ולא תעשה מלאכה ואין עשה דוחה לא תעשה ועשה. **ומקלכם בידכם** לנהוג את החמורים, כמו שמצינו: **ויך את האתון במקל**. **ואכלתם אתו בחפזון**, שהרי בחפזון תצאו ממצרים. **פסח הוא לה'**, פרש"י הקרבן קרוי פסח על שם הדלוג וכו' ואתם עשו כל עבודותיו, כלומר הקדוש ברוך הוא עשה מה שמוטל עליו ואתם כמו כן עשו מה שהוטל עליכם במצות פסח, ודוגמא זו פרש"י גבי **השקיפה ממעון קדשך מן השמים**.

פרק יב, יב

ובכל אלהי מצרים, כמו: נתתיך אלהים לפרעה, אשר הלכו אלהים. פי' בכל אלהי מצרים שרי מצרים.

אעשה שפטים, יסורין, כמו: וביואש עשו שפטים. בית שהיה בו בכור הבכור לוקה, אין בו בכור גדול שבבית לוקה. ואין לפרש אלהים לשון עבודת כוכבים, שהרי אינו נופל לומר יסורין בדבר שאין בו רוח חיים. כאן פרש"י, של מתכת נמסת ונתכת לשון: **וחם השמש ונמס.**

פרק יב, יג

והיה הדם לכם לאות, שאתם מקיימים את המצוה.

דבר אחר:

לאות, וזכר ששפכו את דמכם.

וראיתי את הדם, אף על פי שהוא בפנים כשהקב"ה מצוה את עבדיו לעשות דבר או לדבר דבר בשמו, הם מדברים כאלו הקדוש ברוך הוא מדבר, שהרי שלוחו של השולח כשולח וסוף הענין מוכיח: ולא יתן המשחית וגו', אבל ההוצאה היתה על ידי הקדוש ברוך הוא כמו שאמרו רבותינו: **ויוציאו ה',** לא על ידי מלאך. **ופסחתי עליכם, ופסעתי כמו: ויפסחו על המזבח.**

פרק יב, יד

לכם לזכרון, עד עכשיו דבר בפסח מצרים, מכאן ואילך מדבר בפסח דורות.

לכם לזכרון, עכשיו תעשו אותו לצורך, ולדורות תעשו אותו לזכרון.

לדורתיכם חקת עולם, פרש"י מיעוט דורות שניים ת"ל חקת עולם. וא"ת הא אמרין ביש נוחלין דשאני התם דכתיב: לדורותיכם, כלומר כיון דכתיב ביה דורות לעולם משמע, אלא י"ל אי לא כתיב הכא חקת עולם יש פתחון פה לבעל דין לחלוק כמו שפרש"י ובא ולמדך התם כל מקום שנא' לדורותיכם לעולם משמע, אף על גב דלא כתיב ביה חוקת עולם.

פרק יב, טו

שבעת ימים מצות תאכלו, פרש"י ובמקום אחר הוא אומר: ששת ימים תאכל מצות וגו', למדנו על השביעי שאינו חובה לאכול מצה ובלבד שלא יאכל חמץ, ומנין שכל ששת ימים רשות, זו מדה בתורה דבר שהיה בכלל וכו' כלומר השבעת ימים היו בכלל אכילת מצה, דכתיב: **שבעת ימים מצות תאכלו, והשביעי יצא מכלל השבעה מהאי קרא דששת ימים תאכל מצות** ללמד עליו שהוא רשות שאינו חובה, ולא ללמד על עצמו לבדו יצא אלא ללמד

על הכלל כולו יצא, דהיינו השבעה ימים, מה שביעי רשות, דכתיב: **וביום השביעי עצרת**, ולא כתיב תאכל מצות שהרי הוציאו מכלל האחרים, אף ו' ימים רשות, רצה לאכול בלא לחם או להתענות הרשות בידו. יכול אפילו לילה הראשון רשות, ת"ל: **בערב תאכלו מצות**, הכתוב קבעו חובה.

שבעת ימים מצות תאכלו, כנגד רביע החדש שהוא שבעת ימים שכך שמשה המכה. **שבעת ימים מצות תאכלו**, מצוה זו לדורות. ומוסב **אחוקת עולם תחגוהו**. ואי אפשר לומר במצות שהוציאו ממצרים, שאע"פ שנסתפקו מהם ששים ואחת סעודות לא היתה המצוה רק לילה הראשון.

אך ביום הראשון תשביתו, לפי הפשט פי' דוגמא: **ויכל אלהים ביום השביעי** שאי אפשר לומר שעשה מלאכה ביום השביעי אלא כלה כל מלאכתו ביום הששי וכשבא יום השביעי נמצאת כל מלאכתו נגמרת, אף כאן נמי **ביום הראשון תשביתו** לפני בא יום ראשון תשביתו וכשבא יום ראשון נמצא שהוא מושבת.

כי כל אכל חמץ, שלא תאמר אוכל מצה ואוכל חמץ עמה, דאם כן תבטל המצה מפני החמץ שאדם רגיל בה.

כי כל אכל חמץ, עונש שמענו אזהרה מנין, ת"ל **ולא יאכל חמץ**.

פרק יב, טז

מקרא קדש, כתרגומו מערע קדיש, בו יארע קדוש י"ט.

כל מלאכה לא יעשה בהם, פרש"י אפילו ע"י אחרים. חז"ק אם כן מצינו אמירה לאינו יהודי מן התורה, ואמרינן בעלמא דאמירה לאינו יהודי שבות.

בהם, בשני הימים ראשון ושביעי.

אך אשר יאכל לכל נפש, על שם שכתב כאן כל מלאכה, הוציא מכללה הדבר הנאכל ולכך כתיב בכל החגים במקום אחר כל מלאכת עבודה לא תעשו למעוטי הכנת אוכל נפש שאינה עבודה. אבל בשבת וביום הכפורים שאפילו הכנת אוכל נפש אסורה כתיב בהן: **כל מלאכה לא תעשו**.

לכל נפש, פרש"י אף לבהמה. והא דאמרינן לכם, ולא לכלבים, היינו משום שיכול לחזר אחר מזונותיו. יכול לאחרים ת"ל אך. ואף על גב דכתיב לכם, ואמרינן לכם ולא לאחרים תרוייהו צריכי דאי לא כתיב אלא חדא הוה אמינא בשביל האחר עצמו לא יכין אבל להרבות בשבילו מותר להכי איצטריך אך.

פרק יב, יז

ושמרתם את המצות, יש מפרשים: שלא תפסוק מכם אכילת מצות לדורי דורות דוגמא: **תשמרו להקריב לי במועדו**.

פרק יב, יח

עד יום האחד ועשרים, פרש"י למה נאמר והלא כבר נאמר: **שבעת ימים**, לפי שנאמר ימים לילות מנין, ת"ל וכו'. חז"ק היאך מצינו למימר לילות מנין הרי לעיל כתיב: **מיום הראשון עד יום השביעי**, ואפי' לילות משמע. אלא ע"י דוחק י"ל: יש לך דברים שמקבלים שכר בעשייתם ועונש כשאינ עושים אותם, כגון מצה בלילה הראשון, ויש לך דברים שאין מקבלים שכר בעשייתם ועונש כשאינ עושים אותם, כגון מצה מליל ראשון ואילך. ומ"מ מצות, **שבעת ימים מצות תאכלו** כתיב, כלומר אם אכל מצה כל שבעת הימים קיים הפסוק זה של שבעת ימים מצות תאכלו. לילות מנין, כלומר אם אכל כל שבעת הלילות מצה מנין שקיים את הפסוק, ת"ל: **עד יום האחד ועשרים** מכל מקום. מיום הראשון עד יום השביעי לא קאי אלא אכי כל אוכל חמץ. עד יום האחד ועשרים, שלא תאמר שבעת הימים שצוה הקדוש ברוך הוא לאכול בהם מצה אין קפידא לעשותן בסוף החודש או סירוגין, ת"ל: **בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות עד יום האחד ועשרים לחדש בערב**.

פרק יב, יט

שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיכם, מקרא זה בא להעיד על ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם שאמר למעלה שהשביתה אינה ביום הראשון, אלא מלפני היום מושבת כי כל השבעת ימים שוים הם נמצא שהרי כבר מערב יום טוב מושבת הוא. ויש מפרשים: לפי פשוטו אינם צריכים לשאור שימצא בבתיכם, שהרי אתה ענוש כרת על אכילת חמץ, כדכתיב: **כי כל אכל מחמצת ונכרתה וגו'**. **כי כל אכל מחמצת**, עונש שמענו אזהרה מנין, תלמוד לומר: **כל מחמצת לא תאכלו**.

פרק יב, כ

בכל מושבתיכם תאכלו מצות, לפי שהיא מצוה ראשונה נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ, כתיב ביה: **בכל מושבתיכם** אבל גבי פסח לא כתיב אלא **לדורותיכם**, לפי שאין נוהג אלא בארץ.

פרק יב, כא

ויקרא משה לכל זקני ישראל, ולעיל כתיב: **דברו אל כל עדת ישראל**, אלא מצות הלקיחה היתה לכל ישראל ומצות השחיטה לא היתה רק לזקנים, אבל לא להדיוטות פן יקלקלו בשחיטתן.

משכו, את עצמיכם למשפחתיכם,

וקחו לכם צאן, דוגמת: **ומשכתי אליך אל נחל קישון וגו'**. אהדרה קרא בשביל אגודת אזוב ובשביל: **ואתם לא תצאו וגו'**.

פרק יב, כב

והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות, ולמעלה הוא אומר למפרע: **על שתי המזוזות ועל המשקוף** ללמד שאם שנה במתנות לא עכב.

פרק יב, כג

ולא יתן המשחית, ומה שאמרו רבותינו: **ועברתי בארץ מצרים**. אני ולא מלאך היינו שלא ישלח מלאך במקומו אלא הוא בעצמו בכבודו ירד למצרים ועמו מלאכי משחית להשחיתם.

פרק יב, כו

מה העבודה הזאת לכם, שאר עבודות הולכות אחר העתים, עומר בט"ז ניסן לפי שהוא עת קציר שעורים, שתי הלחם בששה בסיון לפי שהוא עת קציר חטים, ד' מינים שבלולב שהוא עת אסיפת פירות, אבל עבודה זו שבי"ד בניסן מה טיבה, **ואמרתם זבח פסח וגו'**.

פרק יב, כז

בנגפו את מצרים, בליל ט"ו בניסן.
ואת בתינו הציל, ולזכרון אותו נס אנו עושים מצוה זו.

דבר אחר:

מה העבדה הזאת לכם, שנאכלת צלי שהרי אין שאר בשר קדש נאכל צלי. **ואמרתם זבח פסח הוא** ובשביל זבח החפזון אנו אוכלים אותו צלי לפי שהוא דרך חפזון.
ויקד העם וישתחוו, זו קבלת מצוה שקבלו עליהם לעשות כל האמור למעלה. שכן דרך כל מי שמקבל לעשות את אשר יצווה מרכין צוארו ונראה בהשתחואתו שקבל עליו המצוה.

פרק יב, כט

ויהי בחצי הלילה, ראויה היתה פרשה זו להיות סמוכה לפרשת: **ולא שלח את בני ישראל מארצו**, כדי להיות כל המכות על הסדר, ומה שנכנסה פרשת החדש באמצע להודיעך איך נמלטו בכורי ישראל כשבא המשחית על מצרים.
בחצי הלילה וה' הכה כל בכור, ובמקום אחר הוא אומר: **ביום הכותי כל בכור**, א"ר יוחנן אעפ"י שהכה אותם בחצי הלילה היתה נפשם מפרכסת בתוכם עד הבוקר, כדי שידעו ישראל באיזה מכה מתו שונאיהם.

וה' הכה כל בכור, רבי אלעזר בן פדת אומר כל מקום שנאמר: **וה'**, הוא ובית דינו וסנקלטין שלו, מלמד שב"ד של מעלה ישבו וגזרו שינגפו בכורי מצרים.

מבכר פרעה, בא הכתוב ללמדך על פרעה שגם הוא בכור, ואולם **בעבור זאת העמדתיך וגו'**.

הישב על כסאו, העתיד לישוב על כסאו אלו חיה, דוגמא: **ויקח את בנו הבכור אשר ימלוך תחתיו**. יש מפרשים: בד' תולדות העולם הוכו מצרים מים רוח אש עפר, בשתים הראשונות דם צפרדע - מים. בשתים שניות כנים וערוב - בעפר. כדכתיב: **תוצא הארץ נפש חיה**. בשתים שלישיות דבר ושחין, דבר ע"י אויר רע בא היינו רוח שחין מפיו כבשן האש בא, בשתיים רבעיות ברד ארבה - ברוח. הברד בא מרוח סערה שהוא מביאו וכן הארבה הרוח מביאתו. והשתיים החמשיות במכת מעשה ידי שמים שהוא - אש כגון החשך שהמאורות מנעו אורם מעל ארץ מצרים, ומכת בכורים מלאך ירד מן השמים להרגם. נמצא שהוכו במים ורוח ואש ועפר. ועשר מכות אלו היו על ידי הקדוש ברוך הוא ומשה ואהרן שלש ראשונות על ידי אהרן ובענין שפל, השתים במים והשלישית בעפר הארץ, ועל ידי משה שלש בעליונים כמו שמעלתו עליונה ממעלת אהרן, והם ברד ארבה חשך, שכן משה שלט בשמים ובארץ, וע"י הקדוש ברוך הוא ערוב דבר מכת בכורות, ואחת על ידי שלשתם היא מכת שחין.

פרק יב, ל

ויקם פרעה לילה, מהו לילה, שהיה חשך כלילה. **הוא ועבדיו**.

כי אין בית אשר אין שם מת, רבי נתן אומר: וכי לא היו שם בתים שלא היו שם בכורות, אלא שכיון שבכור מת לאחד מהם היה עושה לו איקונין ומעמידה בתוך ביתו ואותה לילה נשחקת ונהדקת ונזרת והיה אותו יום קשה בעיניהם כאותו יום שקברוהו. ולא עוד, אלא שמצרים קוברים אותם בבתיהם והיו הכלבים נכנסים דרך הכוכין ומוציאים את הבכורות מתוך שיניהם ומתעתעין בהם והיה קשה בעיניהם כאותו יום שקברוהו.

פרק יב, לב

גם צאנכם גם בקרכם, גם ריבה, מלמד שנתן להם משלו ומשל שריו, לקיים מה שנאמר: **גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות**.

פרק יב, לג

כלנו מתים, לשון פעולה כולנו מתים והולכים, שהרי נתפחדו ממה שאמר משה: **פן יפגענו בדבר או בחרב**, ואם יאמר ישראל המתן לי עד שאחזיר לך מה שהשאלת לי, המצרי אומר יהי לך הכל ולך לך ולא נמות.

פרק יב, לד

צורות בשמלתם, לכך נהגו העולם לתת האפיקומן תחת המפה זכר לצורות בשמלותם.

על שכמם, שהיו חמוריהם טעונים כלי כסף וכלי זהב ושמלות.

פרק יב, לו

וה' נתן את חן העם, לקיים מה שנאמר: **ונתתי את חן העם וגו'.**

פרק יב, לז

ויסעו בני ישראל מרעמסס סוכתה, נתקבצו כולם שם, שזה היה מקום שעבודם, ומשם יצאו חפשים.

סוכתה, רבי נחמיה אומר: לפי שצריך למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה.

פרק יב, לט

ויאפו את הבצק, בסכות שהיתה חניה ראשונה.

עגת מצות, מה טעם, **כי גרשו מצרים וגו'.** וכאן אמרו רבותינו בפרק מי שהיה טמא שאין חמוצו של פסח מצרים נוהג אלא יום אחד, ופסח דורות נוהג כל שבעת ימים. והכי איתא בהגדה: מצה זו שאנו אוכלים על שום מה, על שום שלא הספיק וכו'.

פרק יב, מב

ליל שמרים הוא לה', ששמרם מן המשחית בנגפו את מצרים, ולפיכך צוה הקדוש ברוך הוא שיהא גם הוא לישראל ליל שמורים לכל הדורות שישמרו אותו לילה שלא ישנו, אלא יודו ויספרו את הנסים והגבורות שעשה אלוקים לנו באותו הלילה. **שמורים**, גיינו"ש בלע"ז.

דבר אחר:

ליל שמורים, שישמרו מלאכול בו את פסחיהם דוגמא: **תשמרו להקריב לי במועדו.**

פפק יב, מג

זאת חקת הפסח, פרשה זו לדורות נאמרה,

לא יאכל בו, ממנו, כמו: **והנותר בבשר ובלחם.**

פרק יב, מד

מקנת כסף, לרבות אשה ועבד וקטן להיות כעבד איש.

ומלתה אתו אז יאכל בו, להביא את שנתקיימה בו מצות מילה אפילו שעה אחת, אפי' חזר הבשר וחפה העטרה אינו מעכבו מלאכול בפסח ובתרומה, ועל זה נמנו רבותינו בלוד ואמרו אינו חוצץ לטומאה.

פרק יב, מה

תושב, פרש"י זה גר תושב, פירש כלומר שקבל עליו שלא לעבוד עבודת כוכבים ואוכל נבלות ואף על גב דבפרשת אמור פרש"י זה עבד עברי הנרצע, י"ל התם בתרומה והכא בפסח.

פרק יב, מו

בבית אחד יאכל, לפי הפשט בבית שכל אחד ואחד בית אב יהא נאכל, ולא ישלחו ממנו מנות איש לרעהו, שאין זה דרך חפזון, אלא דרך בני אדם הקבועים על הסעודה, אי נמי פן יפגע בהם המשחית, וכן כתיב: **ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר**. **ועצם לא תשברו**, להוציא ממנו המוח שלא תבואו לידי איחור כי כל עניינו דרך חפזון.

דבר אחר:

ועצם לא תשברו בו, לפי שהוא נאכל בחבורה וראוי לכל אחד ליטול חלקו, כתב לך שלא יקפיד איש על חלוקת העצם, ואין לשברו.

דבר אחר:

דינו היה להיות נאכל על השבע כדי שיהא טעם הפסח בפיו, אם ישבור בו עצם נראה כרעבתן וגרגרן. ויש מפרשים: מה שהוא נאכל על השבע היינו כדי שלא יבא לידי שבירת עצם. ואין להקשות ויהא נאכל לתאבון כדי שלא יבא לידי נותר. דהא נותר יש לו תקנה בשריפה מה שאין כן בשבירה. **ועצם לא תשברו**, וא"ת יבא עשה **דואכלו את הבשר** וידחה לא תעשה **דועצם לא תשברו** בו, שאין ת"ל איסור שבירה שהרי כבר נאמר: **ככל חוקת הפסח יעשו אותו**, הוי אומר אחד עצם שיש בו מוח ואחד עצם שאין בו מוח ויש עליו כזית בשר יש בו משום שבירת עצם הכי מתני' בפרק כיצד צולין.

פרק יב, מז

כל עדת ישראל יעשו אותו, מגיד הכתוב שאף פסח דורות בא בערבוביא.

פרק יב, מח

ועשה פסח, ובא לעשות פסח.

והיה כאזרח הארץ, הואיל ושמע ספור נסי הקדוש ברוך הוא ובא לחסות תחת כנפיו, אף על פי שלא היו שם אבותיו באותו הנס. הרי שנתגייר בין שני פסחים שומע אני יעשה פסח שני, ת"ל **והיה כאזרח הארץ** מה אזרח אם נפטר מן הראשון לא יעשה את השני אף גר כן.

וכל ערל לא יאכל בו, משום דמאיס כדאיתא בפרק מי שהיה טמא.

פרק יב, מט

תורה אחת יהיה, לשון זכר גבי נקבה בכמה מקומות.
ולגר הגר בתוכם, ולא לגר בשער הוא גר שער.

פרק יב, נ

ויעשו כל בני ישראל, אמרו לעשות כן לדורות, דוגמא: **ויעשו כן החרטומים**, גבי כנים.

פרק יב, נא

ויהי בעצם היום הזה, דבוק הוא לפסוק שלאחריו ויהי בעצם היום הזה שהוציא ה' את בני ישראל מארץ מצרים, וידבר ה' אל משה בחצי הלילה בשעת מכת בכורים לקדש בכורי ישראל ובכורי בהמתם וראיה לדבר **כי לי כל בכור ביום הכותי וגו'.**

פרק יג

פרק יג, ב

כל בכור, באדם, בתחלה היתה העבודה בבכורות.
באדם ובבהמה, השוה בכור אדם לבכור בהמה, מה בכור אדם אתה נותנו לכהן בכל מקום אף בכור בהמה כן, ומה בכור אדם אתה מטפל בו עד ל" יום אף בכור בהמה כן.

פרק יג, ד

היום אתם יצאים, אזכור קאי **זכור את היום הזה** אשר אתם יוצאים בחדש האביב.

פרק יג, ה

והיה כי יביאך, חזר והזהירם שינהגו איסור חמץ אפילו בארץ.

פרק יג, ו

שבעת ימים תאכל מצות, אהדריה קרא בשביל ביאת הארץ. וביום השביעי חג חז"ק אמאי לא הזכיר שם לחוג את יום הראשון.

פרק יג, ח

והגדת לבנך, שאינו יודע לשאול, תאמר לו כך: מה ראה הקדוש ברוך הוא לתת למצרים כח לגרשנו מארצם קודם שהספיק בצקת אבותינו להחמיץ, הרי בידו להעמידנו שם עד שתחמץ ועד שיכינו להם צידה לדרך, תשובה לדבר: **בעבור זה** שקבלתי עלי לקיים מצות פסח מצה ומרור עשה ה' לי הנסים בצאתי ממצרים.

בעבור זה עשה ה' לי, פרש"י רמז תשובה לבן רשע כלומר דבר זה תגיד לבן שאינו יודע לשאול, ומתיבת **לי** נלמד שאף זו תשובה לבן רשע כלומר לי ולא לך.

פרק יג, ט

והיה לך לאות על ידכה, כל זה תאמר לבנך.

והיה לך לאות וגו', כרך אחד של ד' פרשיות.

לך לאות, הדין נותן להיות לך לאות תחלה ואחר כך לאחרים, היינו **ולזכרון בין עיניך**, וזהו שנאמר: **וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך**, ואמר מר אלו תפילין שבראש.

פרק יג, י

מימים ימימה, מלמד שצריך אדם לבדוק תפילין אחת ל"ב חודש נאמר כאן ימים וכו' דברי בית הלל, בית שמאי אומרים: אין צריך לבדקן עולמית. הלל הזקן אומר אלו תפילין של אבי אמא ותנן התם בחלק, עמד יהודה בן בתירא על רגליו ואמר: אני מבני בניהם של מתים שהחיה יחזקאל והללו תפילין שהניח לי אבא מהם.

פרק יג, יא

והיה כי יביאך, שלא תאמר לא צוה הקדוש ברוך הוא לקדש רק אותם שיצאו ממצרים, לכך בא ולמדך כאן שאפילו בארץ יקדשום.

אל ארץ הכנעני, על ידי שבני חת כבדו את אברהם הזקן, וכששמעו שנתן הקדוש ברוך הוא לאבותינו את הארץ עמד הוא ופנה מפניהם, אמר הקדוש ברוך הוא אתה פנית מפני בני, חייך הארץ תקרא על שמך, ואני נותן לך אחרת טובה ואיזו זו אפריקי.

כאשר נשבע לך, ונתתי אותה לכם מורשה אני ה'.

פרק יג, יב

והעברת כל פטר רחם, דוגמא: **והעברתם את נחלתו לבתו**. שמעבירין הנחלה מן הקרובים זכרים לבת, אף כאן תעביר את הבכור מתורת שאר בנים לתתו להקב"ה.

וכל פטר שגר בהמה, לא היה להם לישראל באותו זמן בהמה טמאה רק חמור, לפיכך לא הוצרך לפרש טהורה.

פרק יג, יג

וכל פטר חמור, פרשה זו נשנית בשביל מצות בכור חמור ופדין חמור שנתחדשו בה.
בבניך תפדה, מצוה זו לא נהגה עד לאחר שנתקדשו הלויים בשנה שניה, **תחת כל בכור**
בבני ישראל.

פרק יג, יד

מה זאת, לפי שהוא רואה בן נכר ערל תושב ושכיר לא יאכל בו מה שאין כן במועדים
 אחרים.

דבר אחר:

מה זאת, על פסח ועל מצה כבר שמענו טעם, אבל על פדיית הבן והבהמה לא שמענו,
ואמרת אליו כי בחזק יד וגו', על כן שהציל בכורינו ובכורי בהמתנו אני זובח וגו'.

פרק יג, טז

והיה לאות על ידכה, תפלין של יד זכרון לחוזק יד, ותפלין של ראש זכרון לאותות
 ולמופתים שעשה הקדוש ברוך הוא לעינינו. כדכתיב בפ' ואתחנן: **ויתן אותות ומופתים**
בפרעה ובמצרים לעינינו.
ידכה, יד כהה לפי שהימין מזומנת לכל דבר ומושיטין אותה בכל מקום לפי שהיא עסקנית
 מן השמאלית ואין נכון שיהיו השמות נתונים עליה.

דבר אחר:

אמרו רבותינו לפי שהימין מזומן לקשור התפלין על יד השמאל ולא השמאל על הימין
 וברוב מקומות נקרא השמאל יד.
ולטוטפות, לשון הבטה כמו ועינהי מטייפין על שם: **וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא**
עליך, ומתוך שיראו אותם יזכרו הנסים.

שלימא סדרא דפרשת בא

פרשת בשלח**פרק יג, יז**

ויהי בשלח פרעה את העם, לרבות ערב רב ואיקטורין ששלח עמהם.
ולא נחם אלהים, ללכת אל ארץ כנען שנתן להם. וי"ו דולא נחם יתרה היא.

דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא, אעפ"י שקרוב הוא, דוגמא: **כי לי כל הארץ, רפאה נפשי כי חטאתי לך, שכל את ידיו כי מנשה הבכור**. שפי' אעפ"י שכן ארץ פלשתים מפסקת בגבול אחד בין גבול ארץ מצרים ובין גבול ארץ כנען כמו שמצינו ביצחק שהיה יורד מארץ כנען ללכת לארץ מצרים דרך ארץ פלשתים מפני הרעב, ומה טעם **לא נחם דרך ארץ פלשתים, כי אמר אלהים פן ינחם העם** על שיצאו ממצרים.

כי אמר אלהים פן ינחם העם, אין להרהר על פסוק זה כי גלוי וידוע שבידו לנחותם גם דרך ארץ פלשתים ולא ישובו מצרימה, אלא כנגד מדת הדין שהיתה מקטרגת עליהם לנסותם אם ישובו אם לא ישובו, אמר הקדוש ברוך הוא כך גלוי לפני אם יהיו מנוסים לא יעמדו בנסיון ודוגמא זו פי' בפרשת בראשית גבי: **ועתה פן ישלח ידו**.

בראתם מלחמה, שהפלשתים יהיו סבורים עלינו הם באים לנקום בני אפרים שהרגנו, ע"י שמהרו לצאת משעבוד מצרים ל" שנה. כדמתרגמין והוה כד שלח פרעה בשביעי של פסח. והם טעו למנות את הארבע מאות שנה מזמן ברית בין הבתרים והם לא התחילו אלא משנולד יצחק וילחמו עם ישראל וישיבו את ישראל למצרים. ע"א **כי קרוב הוא** אבימלך מלך פלשתים קרוב הוא לפרעה מלך מצרים, ואברהם נשבע לו: **אם תשקור לי ולניני ולנכדי**, כדאיתא במדרש תהלים: **ואויבי חיים עצמו**. אמר דוד מה שנתן לאבימלך לשלשה דורות נתן לאברהם לשבעה דורות, שהרי משה שביעי לאברהם ועדיין נכדו של אבימלך קיים, ולכך **לא נחם דרך ארץ פלשתים** פן ילחמו ישראל עמהם ועדיין השבועה קיימת, וזהו שיסד הפייט וזכר הקדוש ברוך הוא ברית סבו של פרעה שנשבע לו אברהם: **אם תשקור לי ולניני ולנכדי**, ולפיכך מעם פלשתים הסבו.

בראתם מלחמה, מצרים ירדפו אחריהם. ופלשתים יצאו לקראתם להחזירם אל קרוביהם המצריים. ועוד שיודעים שעליהם הם באים, כי ארץ פלשתים מארץ ישראל הוא, כמו שפירשתי בפרשת וירא ובפרשת תולדות, וכמפורש בספר יהושע: **ותהי להם המלחמה פנים ואחור**, וע"י כך **ושבו מצרימה** יתנו לב לשוב מצרימה כמו שעשו אפילו כשנשתהו במדבר.

פרק יג, יח

דרך המדבר ים סוף, דרך המדבר של ים סוף. כמו: **הארון הברית**, שפירושו הארון שהוא ארון הברית, וכן: **עץ הדעת טוב ורע**, שפירושו עץ שהוא דעת טוב ורע.

וחמושים, מה שפירש"י מזויינים, לומר לך לא מפני שהיו יראים מן המצרים הסיבן דרך ים סוף שהרי מזויינים עלו בני ישראל ממצרים, ועוד שלא תתמה מהיכן באו להם כלי זיין במלחמת המדבר ובמלחמות ארץ ישראל.

דבר אחר:

וחמושים, לשון: וחמש את ארץ מצרים, פי' מכולכלים מהבצק שהוציאו מצרים שהספיק להם עד ט"ו באייר לפי שהסיבם דרך המדבר.

פרק יג, יט

כי השבע השביע, שבועה אחר שבועה השביע את אחיו שישביעו את בניהם דור אחר דור, אמר להם אין אני מטריח אתכם שלא כדין, משכם גנבתוני כדכתיב: **ויבא שכמה,** לשכם החזרוני, וכן עשו, דכתיב: **ואת עצמות יוסף אשר העלו ממצרים קברו בשכם.**

פרק יג, כ

ויסעו מסכות, ביום השני.

פרק יג, כא

וה', הוא ומלאכיו.

דבר אחר:

מלאך כמו שאמרנו בפ' וירא **וה'** זה גבריאל. **ללכת יומם ולילה,** ויהא פרעה סבור בורחים הם ורדף אחריהם.

פרק יג, כב

עמוד הענן יומם, לא תמצא תיבת יומם בכל המקרא רק בהיות השמש על הארץ, אבל תיבת יום תמצא בתורה ובנביאים ובכתובים שהוא לילה. בתורה: **ביום הכותי כל בכור** והוא לילה. בנביאים: **היום יום בשורה** ושם כתיב: **וחכינו עד אור הבקר.** בכתובים: **יום צעקתי בלילה נגדך.**
לא ימיש, כמו: לא מש כמו: **ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש.**

פרק יד

פרק יד, ב

וישבנו, אין אני רוצה שיחזיקום מצרים בדאים שקבעו להם זמן **דרך שלשת ימים נלך** במדבר.

לפני פי החירות, פרש"י הוא פיתום ועכשיו נקרא פי החירות על שם שנעשו שם בני חורין. ולא יכלו מצרים להרהר על חירותם של ישראל כדאיתא במדרש: כך היה מנהגם של מצרים כל עבד שהיה בורח מרבו כיון שמגיע על פי החירות הוא פיתום, מיד נעשה בן חורין.

דבר אחר:

לפני פי החירות, להטעות את פרעה שיהא סבור **נבוכים הם בארץ**, ומתחרטים על שיצאו כשהם חוזרין לפני פי החירות שהוא פיתום מקום שעבודם. נכחו נכח פי החירות **תחנו על הים**, וכשיבא פרעה יראה דגל שלכם.

פרק יד, ד

ורדף אחריהם, כשיצא לקראתם למלחמה הם ינוסו והוא ירדפם, ונמצאת הפשיעה עליו ועל עמו שלא יניחום לחזור, ואין עליהם להשיב להם את מה ששאלו שהרי הניחו להם בתיהם ושדותיהם וכליהם. **וידעו מצרים כי אני ה'.**

פרק יד, ה

ויגד למלך מצרים, פרש"י איקטורין שלח עמהם וכיון שהגיעו לשלשת ימים כו'. כלומר ביום השלישי לא נתרחקו ממצרים רק מהלך יום אחד שהרי ביום ראשון באו מרעמסס לסוכות, ביום השני מסוכות לאיתם, ביום השלישי חזרו לצד מצרים מאיתם לפני פי החירות, כדכתיב: **וישבו ויחנו וגו'** ופרש"י לצד מצרים היו מקריבים כל יום שלישי. נמצא שלא נתרחקו יום שלישי רק מהלך יום אחד. ביום הרביעי לא הזמינו עצמם לדרך, וראו האיקטורין שאין חוזרים באו באותו יום רביעי והגידו לפרעה, וישראל עמדו על הים עד שרדפו מצרים אחריהם, כדכתיב: **וישיגו אותם חונים על הים**, בחמישי ובששי רדפו אחריהם אעפ"י שלא נתרחקו מהם רק מהלך יום אחד כי אין דרך יוצא צבא במרכבות ובעגלות ללכת במרוצה.

ויהפך לבב פרעה, לשון צער, כמו: **נהפך לבי בקרבי.**

פרק יד, ו

ויאסר את רכבו, פרש"י הוא עצמו אסר, מכאן שהשנאה מקלקלת השורה.

פרק יד, ח

יוצאים ביד רמה, שברשות יצאו.

פרק יד, י

והנה מצרים נסע אחריהם, הכתוב קורא אותם בלשון יחיד, כמו: **ויבא עד חברון** וכן: **והאורב קם מהרה ממקומו**. והם היו **חמשת אלפים**.

וייראו מאד, מה ראו ישראל לירא כל כך משש מאות רכב והלא הם היו ששים רבוא וכולם בני עשרים שנה ומעלה וחלוצי צבא, כדכתיב: **וחמושים עלו בני ישראל**, אלא יראים היו להלחם עם אדוניהם, משל לעבד המפחד מאדונו תמיד.

פרק יד, יא

להוציאנו, כמו להוציאנו, דוגמא: **ה' זכרנו יברך**, שהוא כמו: זוכרנו **הבדל יבדילני** ועוד הרבה.

פרק יד, יד

ה' ילחם לכם ואתם תחרשון, כלומר תחרישו ואל תלינו עוד עלי לומר: **מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים**.

פרק יד, טו

מה תצעק אלי, לפי הפשט בטוח היה משה שיהיו נושעים שהרי אמר לו הקדוש ברוך הוא: **ואכבדה בפרעה וגו'**. אלא על ישראל הוא אומר שהיו צועקים, כלומר מה אתם צועקים, שכן בכל מקום הוא מדבר עם משה במקום ישראל.
דבר אל בני ישראל ויסעו, הרי כבר אמרת להם בשמי: **ה' ילחם לכם**, בטוחים היו שלא אניח לנצחני.

פרק יד, טז

ואתה הרם את מטך, לשון הסרה וסלוק, כמו: **וממנו הורם התמיד**, הרימו מכשול מדרך עמי, **והרים העטרה**. כלומר הסר את מטך, ובנטיית ידך גרידא תבקע את הים. וכן הוא אומר: **ויט משה את ידו על הים**.

פרק יד, יט

ויסע מלאך האלהים, הוא המוליך את עמוד הענן, ומתוך כך **ויסע עמוד הענן**. **מלאך האלהים**, הוא שנאמר: **וה' הולך לפניכם**, ומפני שהוא שלוחו של הקדוש ברוך הוא קורא לו הכתוב ה'.

דבר אחר:

ויסע מלאך, הכתוב סתם דבריו בתחלתו שלא הודיע מי הוא המלאך ההולך לפניכם ואח"כ פי' שהוא **עמוד הענן**, והיה החשך בין ישראל ובין מצרים כמו שמפרש והולך.

פרק יד, כ

ויבא בין מחנה, ויבא הענן בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל, **ויהי שם הענן והחשך** וכן כתיב ביהושע: **וישם מאפל ביניכם ובין המצרים**.

ויאר את הלילה, פרש"י לשון אורה, וא"ת הרי בתהלים גבי ולילה אור בעדני פרש"י לשון חשך, אלא י"ל דלשון חשך קאי למצרים ולשון אורה קאי לישראל והתרגום מוכיח. **ויאר את הלילה**, עמוד האש ההולך לפניהם לילה לא שנה מנהגו ואם חזר לאחוריהם כמו עמוד הענן היה מאיר למצרים כמו לישראל, אבל הענן שעד עתה היה שוקע לעת ערב עכשיו עמד לו מאחריהם, ודבר זה גרם שלא קרבו מצרים לישראל כל הלילה.

דבר אחר:

ולא קרב זה אל זה, לא קרב עמוד האש שלפני מחנה ישראל אל עמוד הענן שלפני מחנה מצרים, אבל בבקר קרבו ונתערבו יחד לפני מחנה מצרים והממום כמו שמפרש לקמן.

פרק יד, כא

ויבקעו המים, משמע עד קרקעיתו של ים. וכתוב אחד אומר: **קפאו תהומות בלב ים**, דמשמע שלא נבקעו לגמרי, אלא ים זה גדוש הוא, ואילו לא נבקעו המים כלל הוצרכו ישראל לטרוח ולעלות למעלה, ואם נבקעו לגמרי הוצרכו לירד עד תהום, לפיכך נבקע הגדוש דתולתא הוי ונעשה לישראל חומה מזה ומזה, ושתי הידות קפאו: היינו: בלב ים. מה מהלכו של אדם בשליש גופו אף המים בשלישם קפאו, וכשעברו ישראל בים לא הוצרכו לעלות ולרדת כי המים שוים לארץ, והוא שיסד הפייט: פונו כאן וכאן שלישי רוב מימות צועו הנותרים למדרס פעמות. **ויסע, ויבא, ויט**. כל אחד משלשה פסוקים אלו יש בו ע"ב אותיות ומהם יוצא שם בן ע"ב אותיות כמו שפרש"י בסוכה בפרק לולב וערבה. ובו קרע משה את הים ולפי שמתחלה הזכירו משה על המים לפיכך בהושענות בחג שבו אנו נדונים על המים אנו מזכירים ממנו שתי תיבות הראשונות לשני חצאין ונראה כאילו הזכרנוהו כולו והם אנ"י וה"ו שהאחד תיבה ראשונה והאחרת תיבת שלשים ושבעה.

פרק יד, כב

ויבאו בני ישראל בתוך הים, לא שעברו בני ישראל את הים דרך רחבו כי ידוע שאין הים מפסיק בין ארץ מצרים ובין ארץ כנען, אלא לא היה צריך שיכנסו בה רק כדי שיכנסו פרעה אחריהם ויטבע ונכנסו בו בחצי עגול שהרי ממדבר איתם נכנסו לים וממדבר איתם חזרו מן הים.

בתוך הים, אפילו לא נכנסו בו רק חצי פרסה קוראו תוך, כדכתיב: **והאספסוף אשר בקרבו**, והם לא היו באמצע המחנה.

פרק יד, כג

ויבאו אחריהם, שהענן מחשיך להם ולא הרגישו בדבר עד שנכנסו בים אחרי ישראל.

פרק יד, כד

באשמרת הבקר, פרש"י ואומר אני לפי שהלילה חלוק למשמרות שיר של מלאכי השרת לכך קרויה אשמורת. פירוש לפי שהם מצפים ומשמרים מתי אומרים שירה, אומר אני שהן קרויות אשמורות, לשון המתנה, כמו: **ואביו שמר את הדבר**. **באשמרת הבקר**, סמוך ליום בשעה שבני אדם משמרים ומצפים את הבקר. **בעמוד אש וענן**, בשעה שעמוד האש מסתלק ועמוד הענן בא, באותו זמן נתערבו יחד זה בזה לפני מחנה מצרים, ומצרים לא הורגלו לראות עמוד אש רק עמוד הענן וחשך בלילה, וכשראו כן נתהממו בקול גדול שהיו צועקים להשיב את המרכבות, אבל ישראל לא היו צריכים לא לעמוד הענן ולא לעמוד האש ואין להם לנטות ימין ושמאל **כי המים להם חומה מימינם ומשמאלם**.

פרק יד, כה

ויסר, המצרי,

את אפן מרכבתיו, לשון: **ויסר אליה האלה**. המצרי מבקש להפנות המרכבה לאחוריו ולנוס כמו שמפרש **וינהגה בכבדות**, שפי' כבד ממנו הדבר לסור לאחוריו שמרכבת חבריו ההולך לאחוריו מעכבת המרכבת שלו ההולכת בראשונה לחזור, וכסדר זה כולם מעכבות זו את זו וכשראו המצרים כן. **ויאמר מצרים אנוסה**, ברגלי ואניח המרכבה, **מפני ישראל**, ואפי' זאת לא עלתה להם, כדכתיב: **ויאמר ה' אל משה נטה את ירך על הים וגו'**.

פרק יד, כז

לפנות בקר לאיתנו, כשפנה הבקר ונעשה קרוב לחצי היום. נסים לקראתו בתחלה הגלידו המים וכשהיו המצרים סבורים לצאת דרך שפת הים שהיה גבוה נמוחו המים ובאו לקראת המצרים והיו **נסים לקראתו**.

פרק יד, כח

לא נשאר בהם עד אחד, אפי' אחד וזהו שאמר דוד: **אחד מהם לא נותר**.

פרק יד, כט

ובני ישראל הלכו ביבשה, פסוק זה דבוק לשלמעלה הימנו, בעוד שהמים כסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה, היו בני ישראל הולכים ביבשה, שהיו שתי רוחות משמשות בים, **וברוח אפך נערמו מים**, משמש לישראל, **נשפת ברוחך כסמו ים**, משמש למצרים.

פרק יד, ל

וישע ה' ביום ההוא, לקיים מה שנאמר: התיצבו וראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום, ואותו יום היתה הישועה שלמה, שמשם והלאה לא ראום. את מצרים מת, הכתוב קורא אותם לשון יחיד, דוגמת: והנה מצרים נוסע אחריהם. על שפת הים, דרך הים להשליך נבלתו על שפתו, כדכתיב: ויגרשו מימיו רפש וטיט. ויש מסרסים המקרא וירא ישראל שהיו על שפת הים את מצרים מתים ונטבעים.

פרק יד, לא

ובמשה עבדו, כתרגומו ובנביאותיה דמשה עבדיה.

פרק טו**פרק טו, א**

ויאמרו לאמר, אמרו לאמר לדורות, להנהיג שיאמרו שירה זו תמיד בכל יום.

פרק טו, ב

עזי וזמרת יה, פרש"י וכן כל תיבה וכו' כל כלו ושלישים על כלו. כלומר כמו שיאמר מעול עולו, כך יאמר מכל כולו. ויהי לי לישועה, פרש"י היה לי לישועה, ואל תתמה על לשון ויהי שלא נאמר היה וכו' וכן בדברי הימים ובני יהודה וימלוך עליהם רחבעם. חז"ק על פרש"י שהרי אפי' פסוק זה במלכים הוא. זה אלי, אף על פי שאין אדם רואה דבר יאמר עליו זה, כמו: כי זה משה האיש.

פרק טו, ג-ד

איש מלחמה, שהרי מרכבת פרעה וחילו ירה בים.

פרק יד, ה

תהומות יכסיומו, תיבה זו היה לה להנקד בחול"ם כדוגמת שאר תיבות מפעולתה, אך בשביל השור"ק שלפניו אמר גם השני שורק דוגמת: מוצאיו ומובאיו דיחזקאל.

פרק טו, ו

נאדרי, קאי אהקדוש ברוך הוא. והיו"ד יתרה בו כמו יו"ד היושבי בשמים. וכן הפירוש ימינך ה' הנאדר בכח היא תרעץ אויב.

פרק טו, ז

תהרס קמיר, לשון נענוע, כמו: **פן יהרסו אל ה' לראות**, ויהרסך ממצבך.

פרק טו, ח

נערמו מים, אונקלוס תרגם חכימו מיא. פי' חכמו לנער מצרים והיינו דכתיב בפרשת עקב: **אשר הציף את מי ים סוף על פניהם ברדפם אחריהם**, פי' ברדוף המים אחרי המצרים.

פרק טו, ט

אמר אויב וגו', כשראה הים לחרבה וקפאו תהומות בלב ים, ומה עלתה בידו: **נשפת ברוחך כסמו ים**.

אריק חרבי, כמה תיבות חסרות בי"ת דוגמא: **שבי אלמנה בית אביר**, אף כאן אריק בחרבי הגופים מן הנשמה והדם והרוח. **תורישמו ידי**, לשון ירושה, **אריק חרבי** ואשבה אותם ואורישים לעמי.

פרק טו, י

עופרת, לשון עפר כי הששה מיני מתכות אם יושמו בארץ יחסרו, והעופרת לעולם תוסיף.

פרק טו, יא

מי כמכה באלם, חסר יו"ד, כלומר מי כמוך באלמים ובשתקנים, שאין שתקן כמוך, שמכעיסים אותך ואתה שותק. **נורא תהלות**, על ידי רבוי התהלות האמורות בך. שכן מצינו כמה דברים נקראים נוראים כשיש בהם מדה אחת מרובה בענינה, כדכתיב: **המדבר הגדול והנורא ההוא, אל עם נורא מן הוא והלאה, ומראהו כמלאך האלוקים נורא מאד, איום ונורא הוא, לפני בא יום ה' הגדול והנורא**. **עשה פלא**, נוהג שבעולם רוח האף חם הוא ומקדיח המסים ורוח הפה קר ומגליד דבר חם, אבל אתה **וברוח אפך נצבו כמו נד נוזלים**, נשפת ברוחך **כסמו ים**, ונמסו הקרחים והגלידות.

פרק טו, יב

נטית ימינך, כדכתיב: **ויאמר ה' אל משה נטה את ידך על הים וישבו וגו'**.

פרק טו, יג

עם זו, כל מקום שנאמר בו זו הרי הוא במקום אשר, וכן: **זו חטאנו**, ופי' עם אשר גאלת. **אל נוח קדשך**, לכל ארץ ישראל קורוהו נוח קדש, כמו: **ויביאם אל גבול קדשו הר זה קנתה ימינו**. וכן: **מאספיו וגו' ישתוהו בחצרות קדשי**. **נחית, נהלת**, לשון עבר בלשון עתיד וכן משפט לשון הנבואות והשירות.

פרק טו, יד

חיל אחז ישבי פלשת, אמרו עכשיו הם באים לעורר הריגת בני אפרים שהרגנו כשמהרו את הקץ, כדכתיב: **ויהרגום אנשי גת הנולדים בארץ**.

פרק טו, טו

אז נבהלו אלופי אדום, אמרו, יערערו עלינו המריבה שבין עשיו ליעקב. **נמגו כל ישבי כנען**, אמרו, לגרשנו מארצנו הם באים ולהחזיק בה שהרי נתנה להם הקדוש ברוך הוא, כדכתיב: **וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו אל מקום הכנעני וגו'**.

פרק טו, טז

תפל עליהם אימתה, תפלה היא, תשכון עליהם ולא תעבור מהם הפחד לשון: **ועל פני כל אחיו נפל**. **בגדל זרועך**, כמו בזרוע גדלך דוגמא: **קדוש היכלך**, שהוא כמו **היכל קדשך**. **עד יעבר עם זו קנית**, שקנית לך ע"י שהוצאתם מארץ מצרים **כשתבאמו ותטעמו בהר נחלתך**. זו במקום אשר.

פרק טו, יז

תבאמו ותטעמו, אעם זו קנית קאי. דוגמא: **וישמחו כל חוסי בך לעולם ירננו ותסך עלימו**. **תבאמו ותטעמו**, פרש"י נתבא שלא יכנס לארץ. ואין להקשות מעתה תראה, ולא בשלשים ואחד מלכים, שפרש"י בסוף פרשת שמות שהרי הקדוש ברוך הוא לא אמר לו כך אלא אנן דרשינן ליה. חז"ק מיהו **מנוסעים אנחנו** בפרשת בהעלותך שכלל עצמו עמהם. **ותטעמו**, עמידת ימים רבים כאלו נטועים. ודוגמא: **בהר מרום ישראל אשתלנו**. **מקדש ה' באל"ף דל"ת**.

פרק טו, יח

ה' ימלך לעולם ועד, יהי רצון שימלוך עלינו לעולם ועד אדון כזה שעשה לנו טובות אלו.

דבר אחר: לשון הווה ועתיד הוא כתרגומו, כמו: **כנשר יעיר קנו**, ירחף יפרוש כנפיו יקחהו **ישאהו**, ועוד הרבה.

לעולם ועד, לשון קצר הוא שהוא כמו לעולם ועד לעולם. ואל תתמה על מלת עולם ועד שאינה סמוכה, שכן מצינו דוגמא: **שוכן עד וקדוש שמו**, שפירושו שוכן עד מרום וקדוש שמו, ומשפט לשון הקודש כשתהיה התנועה באות אחר הוי"ו יפתחוהו כמו: **שור וכשב ועז**, בעבור זה נפתח ועד. ומצינו **ואוכל מכל**, ובסוף הפסוק: **הנחש השיאני ואוכל** לפיכך הוא לעולם ועד.

פרק טו, יט

כי בא סוס, כאשר בא סוס פרעה בים והשיב ה' עליהם את מי הים ובני ישראל הלכו **ביבשה בתוך הים** אז **ותקח מרים הנביאה אחות אהרן וגו'**.

פרק טו, כ

מרים הנביאה, בעלת דברי השבח, כמו: **ואהרן אחיך יהיה נביאך**.

פרק טו, כא

שירו לה' כי גאה, ואמרו כל השירה, אלא על ידי שכתב כבר כל השורה לא הזכיר כאן אלא תחלתה.

פרק טו, כב

שלוש ימים במדבר, שלש חניות: איתם, פי החירות, מרה.

פרק טו, כה

ויורהו ה' עץ וישלך אל המים, אעפ"י שזה היה ביד הקדוש ברוך הוא להמתיק בלא עץ דרכו לעשות נסים כמנהג העולם שמטילין דבר מתוק לתוך דבר מר. **שם לו חק ומשפט**, כמו שכתוב אחריו **ויאמר אם שמע תשמע וגו'**. **חק ומשפט**, פרש"י פרה אדומה ודינין, מיהו לא נעשית עד שנה שניה.

פרק טו, כו

ויאמר, משה, אם שמוע תשמע וגו', הקדוש ברוך הוא אומר לך **כל המחלה אשר שמת' במצרים וגו', לקול ה' אלהיך** תג בלמ"ד. **לא אשים עליך**, שאם אשים, עלי לטרור לסלקה מעליך. **כי אני ה' רפאך**, מאחר שתשמע לקולי כמו שרפאתי המים שאין יכולת לשום רופא בלעדי.

פרק טו, כז

ויחנו שם, לעסוק בתורה שצוה להם, דכתיב: **שם שם לו חק ומשפט**.

פרק טז**פרק טז, א**

ויבאו כל עדת בני ישראל, מלמד שלא חסר מהם איש. בחמשה עשר יום לחדש השני נקטינן ר"ח ניסן שבו יצאו ישראל ממצרים חמישי בשבת היה א"כ ט"ו באייר שבו באו למדבר סין יום שבת היה, ונתרעמו על משה, ואמר להם: בערב תאכלו בשר ובבקר ירד המן, אתיא כמאן דאמר אשבת אפקוד אתחומים לא אפקוד, לכך לא הקפידו ללכת בו.

פרק טז, ב

וילינו כל עדת, כתיב וילונו קרי.

פרק טז, ג

מותנו ביד ה', מיתת עצמנו בעתנו ולא יתקצרו ימינו ברעב.
בשבתנו על סיר הבשר, בסעודה, דוגמא: **וישבו לאכול לחם**.

פרק טז, ד

לחם מן השמים, ממוקום שאין היד שולטת, כדי שיהיו עיניהם תלויות אליו תמיד.
ולקטו דבר יום ביומו, וא"ת עד שאתה ממטיר להם לחם דבר יום ביומו, תמטיר להם ביום אחד לכמה שנים, תשובה לדבר: **למען אנסנו הילך בתורתי אם לא** אצוה להם: לא יותירו ממנו עד בוקר, המותיר הרי הוא מחוסר אמנה, ומי שלא יותיר ממנו הרי הוא שומר אמונים, שמי שברא היום ברא פרנסתו. מכאן היה ר' אלעזר המודעי אומר: מי שיש לו לאכול היום ואומר מה אוכל למחר הרי הוא מחוסר אמנה.

דבר אחר:

הילך בתורתי, אם יעסקו בתורה, שאני מוריד להם מאכל מוכן בלא טורח הרבה ומאחר שכן הוא יש להם לעסוק בתורה תמיד.
למען אנסנו, אין נסיון גבי הקדוש ברוך הוא שכל מה שהיה והוה ועתיד להיות גלוי לפניו, אלא נסהו לפני מדת הדין שהיתה מקטרגת עליהם ועל מדת הרחמים שהיתה מבקשת עליהם רחמים יותר מדאי.

הילך בתורתי, לא יהא פתחון פה למדת הדין לקטרג עליהם ואף לא יהא פתחון פה למדת הרחמים לבקש רחמים יותר מדאי. **ויצא העם ולקטו, והיה ביום הששי, והיה**

משנה. מקראות הללו אינן ציווי אלא אמר להם הקדוש ברוך הוא כך וכך אני עושה וכך וכך יעשו, וכך וכך יארע. והיינו דכתיב לקמן איש **אל יותר ממנו וגו'.** ויהי ביום הששי לקטו לחם משנה **ויבאו כל נשיאי העדה ויגידו למשה,** שלא היו מכוונים ללקט אלא כתמול שלשום והם מצאו לחם משנה לכל אחד ואחד.

פרק טז, ה

והכינו את אשר יביאו, לשון הצנעה, כמו: **ויכינו את המנחה עד בא יוסף בצהרים,** וכן: **כל הכלים אשר הזניח המלך אחז במלכותו במעלו הכנו.**

פרק טז, ו

ערב וידעתם, ובקר וראיתם תן האמור של זה בזה ואת של זה בזה וידעתם וראיתם בערב, וראיתם וידעתם בבקר. כיוצא בו: **דגן בחורים ותירוש ינובב בתולות.** שפירושו דגן ותירוש בחורים, ודגן ותירוש אשר ינובב בתולות ועוד הרבה.

פרק טז, ז

כי תלוננו, כתיב, כי תלינו קרי.

פרק טז, ח

ויאמר משה בתת ה' לכם, היא האמירה שהתחיל בה, אלא מתוך אריכות הדברים חוזר בה, וכן פ' **ערב וידעתם** בתת לכם בערב בשר, **ובקר וראיתם** בתת לכם לחם בבקר. **לא עלינו תלונתיכם,** אתם הסבותם התלונה עלינו כשאמרתם **כי הוצאתם אותנו.** וגלוי וידוע כי לא אמרתם אלא כלפי מעלה כביכול כאדם המתאונן על השר ומסבב התלונה על המשרת והשר יודע שאין התלונה אלא עליו.

פרק טז, יא

וידבר ה' אל משה, וכבר בפרשה שלמעלה דבר ה' למשה לאמר להם לבני"ן.

פרק טז, יב

בין הערבים תאכלו בשר וגו', למדנו דין סעודה שתי פעמים ביום, ערב ובקר.

פרק טז, יג

ותעל השלו, מתנת השלו לא היתה אלא באותה שעה, ולפיכך לקמן בפרשת בהעלותך התאוו תאוו **מי יאכילנו בשר** ונתן להם פעם שנית כדאיתא בפרש"י כי בשני התאוו יותר, אבל המן ירד להם במדבר מ' שנה דבר יום ביומו.

פרק טז, יד

ותעל שכבת הטל, ותפסוק, כמו: **אל תעלני בחצי ימי**.

שכבת הטל, ירידת הטל, כמו: **ונבלי שמים מי ישכיב**.

פרק טז, טו

מן הוא, מן בלשון מצרי כמו מה בלשון עברי, ושואלין זה לזה מן הוא, כלומר: מה הוא.

פרק טז, טז

זה הדבר אשר צוה ה', אין לומר דצוה דהכא צווי גמור הוא שלא ילקטו כל אחד ואחד אלא עומר בצמצום, דא"כ לא עשו הצווי, שהרי לקחו מן המדה פחות או יותר, והוא אומר: **ויעשו בני ישראל**. אלא צוה דהכא פי' כמו: **צוה ויעמוד** אישטבלי"ר בלע"ז חוק הוא, ולמדוד אפי' אחד לוקט שני עמרים, כשבא בביתו למוד לא ימצא רק עומר מצומצם. ואם חברו לא ילקוט רק חצי עומר כשבא בביתו למוד ימצא עומר שלם.

פרק טז, יח

ולא העדיף המרבה, פשוטו כמשמעו, ולא העדיף המרבה שהשליך המותר על המדה והממעית לא החסיר שחוזר ולוקט כפי המדה.

פרק טז, יט

אל יותר, כמו אל יותר, וכן: **ויוצא העבד**, כמו: **ויוצא עמו בששון**, מוצא רוח מאוצרותיו, כמו מוציא.

פרק טז, כא

וילקטו אותו בבקר בבקר, זריזים היו ללקטו בבקר שהרי **וחם השמש ונמס** ושוב לא יוכלו ללקטו.

פרק טז, כב

לחם משנה, ממשמע שנא' **לחם משנה** איני יודע שהוא שני העמר ומה ת"ל **שני העומר** **לאחד**, שני העמרים ליום המיוחד הוא שבת, לכך הלמ"ד בקמ"ץ, לאחד, המבורר המיוחד.

ויגידו למשה, יראים היו להצניעו עד למחר לפי שכבר קצף משה על המותירים. והוא לא אמר להם מצות עומר בשבת כדי שלא ילקטו כל אחד רק עומר אחד ויבא לשנים.

פרק טז, כג

הוא אשר דבר ה', שאמר למעלה והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו. ואת כל העדף על הראוי לשתי סעודות של שחרית וערבית של יום הששי הניחו לכם למשמרת עד הבקר של שבת גזרת מלך שלא יסריח והוא הדין לסעודת מוצאי שבת.

פרק טז, כו

וביום השביעי שבת, מחוסרי אמנה אומרים כי היום והלילה הבא אחריו הוא יום שבת וראיה שלהם שהרי משה אמר: שבת היום לה', ולא לילה שעבר גם אמר מחר. והם לא דברו נכונה, שהרי מצינו בערב תאכלו מצות עד יום האחד ועשרים לחדש בערב. ואומר מערב עד ערב תשבתו שבתכם.

פרק טז, כז

ויהי ביום השביעי, לירידת המן ויום השבת היה. יצאו מן העם ללקט, וחללו את השבת בהוצאת כליהם, וכבר אמר: שבתון שבת קדש לה' מחר.

פרק טז, כח

מצותי, על שהותירו ממנו עד בוקר. ותורתי, שהורה להם טעם שבת דוגמא: והודעתי את חוקי האלוקים ואת תורותיו.

פרק טז, כט

אל יצא איש ממקומו, אינו צריך לצאת ממקומו לבקש פרנסת היום שהרי מאתמול הכינותי לו.

פרק טז, ל

וישבתו העם ביום השביעי, משם ואילך.

פרק טז, לא

ויקראו שמו מן, לפי שבא בפיהם לומר: מן הוא, כמו שאמרנו למעלה, נקרא מהיום ההוא והלאה מן, ואמרו יפה כוננו שלא מדעת שהרי מן במקום מה היא. ומן לשון הכנת מזון בלשון עברי, כדכתיב: וימן להם המלך. והוא כזרע גד, לפי שאמר למעלה: דק ככפור, וכפור אין לו שיעור פעמים גס פעמים דק, חזר ונתן לו שיעור דוגמא, והמן כזרע גד. כזרע, הכ"ף בשו"א והזי"ן בסגול.

וטעמו כצפיחת בדבש, שאוכלים אותו כמות שהוא, אבל להלן כשהוא אומר: **וטחנו אותו בריחים או דכו במדוכה** היה משתנה טעמו לשד השמן.

פרק טז, לה

אל ארץ נושבת, אל ארץ מיושבת שאינה מדבר, כדכתיב: **ועברתם את הירדן וישבתם בארץ וגו'.**

פרק טז, לו

והעמר, שהיו מודדים בו את המן, **עשרית האיפה הוא לשון זכר.**

פרק יז

פרק יז, א

ממדבר סין למסעיהם, אחז לשון קצרה כי ממדבר סין נסעו לדפקה ומדפקה לאלוש ומאלוש לרפידיים אלא מפני גנותם של ישראל שהיו רוצים לשוב למצרים קצר לו שני מסעות.

פרק יז, ב

תנו לנו מים, הכי גרסינן לשון רבים, אף על גב שלא הזכיר כאן אהרן מכל מקום הוא היה שם ואין צורך להזכירו.
מה תריבון מה תנסון, תרוייהו בלא וי"ו.

פרק יז, ה

וקח אתך מזקני ישראל, לעדות שלא יאמרו שמא מעיינות היו שם.
אשר הכית בו, אף על גב דאהרן הכהו מ"מ משה היה מריה דעובדא.
אשר הכית בו את היאר, להראות בו נסים שכבר מנע הוא מים ביאור ועכשיו הוא ממציא מים בחורב.

פרק יז, ו

והכית בצור, הם היו ברפידיים והלך בחורב למצוא שם צור.

פרק יז, ח

ויבא עמלק, מהיכן בא, אלא קאי הוא לעיל **אויך אל ארץ מפני יעקב אחיו**, שפרש"י הלך לו מפני שטר חוב של גזרת **כי גר יהיה זרעך** המוטל על זרעו של יצחק, אמר: אלך לי

מכאן, אין לי חלק לא במתנה שנתנה לו הארץ הזאת ולא בפרעון השטר, ומפני הבושה שמכר את בכורתו ליעקב. ועל ידי כך המתין עמלק בן בנו עד שיצאו ישראל ממצרים ונפרע שטר חוב של: **ועבדום וענו אותם ד' מאות שנה**.
וילחם עם ישראל, מפני שנאת מכירת הבכורה, אבל מקודם לכן נתייראו להזדווג אליהם שלא יהא מוטל עליהם פריעת שטר החוב של: **ועבדום וענו אותם ד' מאות שנה**.

פרק יז, ט

בחר לנו אנשים, שנולדו באדר השני ואין להם לירא ממכשפות, שהרי אין בו מזל, ובני עמלק מכשפנים הם, ויש להם יכולת בי"ב מזלות, ובעת שאין בו מזל אין כשוף מצליח.

דבר אחר:

בחר לנו אנשים, כדי שיהא מספר חיל שלנו ושלהם שוים.
אנכי נצב על ראש הגבעה, כדי שיראוני אנשי החיל לתת לב לחזק את לבם לקראת המלחמה, כמה שנאמר: **ויהושע לא השיב ידו אשר נטה בכידון עד אשר החריב וגו'**, שכן דרך אנשי המלחמה אחד מגבוריהם עומד במקום גבוה ואוחז דגל בידו, לפי שכל האנשים היוצאים עמו למלחמה נושאים ונותנים עיניהם לדגל, כל זמן שהוא עומד במעמדו נותנים לב לחזק לקראת המלחמה, וכשהדגל נמוך ושפל כסבורים שמת שר שלהם ונסים. אף כאן **ומטה האלהים בידי** לאות ולסימן במקום דגל.

פרק יז, י

ומשה אהרן וחור, לפי שעתיד לומר **ואהרן וחור תמכו בידי**, קדם וכתב לך כאן שהם עלו עמו **ראש הגבעה**.

פרק יז, יב

וידי משה כבדים, כבד ממנו הדבר לעמוד כל היום, כמו שנאמר: **מחר אנכי נצב על ראש הגבעה**, וכבד ממנו להרים ידו כל שעה, ועל העמידה תקנו: **ויקחו אבן וישימו תחתיו וגו'** ועל שהיו ידיו כבדים להרים מטה האלוקים כל שעה תקנו להיות תומכים אהרן וחור **בידיו מזה אחד ומזה אחד** שלא ימס לב העם אם ישפילה, ודבר זה גרם שהיו **ידיו אמונה עד בא השמש** כל דבר העומד בחזקו ובעמדו ואינו מחליש ואינו נחסר מכמות שהיה קרוי אמונה, כמו: **ותקעתיו יתד במקום נאמן**, שתרגומו: באתר קיים, ועוד הרבה, אף כאן: **ויהי ידיו אמונה** קיימות ועומדות ומרימות מטה האלוקים **עד בא השמש**. ודבר זה גרם להחליש יהושע את עמלק ואת עמו שהיו ישראל רואים את ידיו של משה מרימות המטה ומתגברים. כתיב ידו וכתוב ידיו, אלא בתחלה מגביה ידו אחת ומנמיך ידו אחת עד שהתחילו שתי ידיו להיות כבדים.

נמצא במדרש: **ויהי ידיו**, פרושות השמים.

אמונה, להזכיר זכותו של אברהם, שנאמר בו: **והאמין בה'**. עד בא להזכיר זכותו של יצחק, שנאמר: **ויצחק בא מבא. השמש** להזכיר זכותו של יעקב, שנאמר: **כי בא השמש. אמונה**, לשון רבות כמו שאומרים לרבים אמונים כן יאמר לרבות אמונה, דוגמא: **בנות צעדה עלי שור, ועיניו קמה, אלה היו ערי המועדה.**

פרק יז, יג

ויחלש יהושע את עמלק, עמלקיים עשו מכשפות שלא תשלוט בהם חרב בענין מיתה, אלא הכום ישראל והחלישום לפי חרב אבל לא המיתום.

דבר אחר:

לפי שכתוב למעלה **וגבר עמלק** כתוב כאן: **ויחלוש**, אבל מ"מ לשון הריגה הוא, כמו: **וגבר ימות ויחלש.**

פרק יז, יד

כתוב, אבל לא על פה שמא יבא לידי שכחה לזמן מרובה, כי המחיה תלויה לכשימלוך מלך ישראל, כדכתיב: **והיה בהניח לך וגו'.**

זאת זכרון בספר, מה שעשה עמלק. שאני רוצה שיהיה נגלה סרחונו וידעו למה אמחנו. **זכרון בספר**, בספר הידוע והוא ספר **מלחמות ה'**. ובעונותינו איננו אתנו כאשר אין לנו ספר הישר. ומדרש עדו. ודברי הימים למלכי ישראל וספרי שלמה.

ושים באזני יהושע, שהרי התחיל במצוה, וימסור ספר זכרון זה לשופט הבא אחריו לזכרון וכענין זה ימסרנו שופט לשופט ספר זכרון זה עד שיעמוד מלך לישראל ויהיה לזכרון, ולא יתמהו על מה אמחנו. ואין לפרש **ושים באזני יהושע** להלחם הוא בעמלק, שהרי לא נלחמו בו ישראל עד שאול.

את זכר עמלק, לפי שאלופי אדום ואילי מואב וכנען ופלשת נבהלו מגאולת מצרים, וזה שמע הכל ובא ממקום רחוק להלחם עמהם ולא פחד מהקב"ה.

פרק יז, טו

ויבן שם מזבח, בחורב.

ויקרא שמו ה' נסי, רבי אליעזר המודעי אומר הקדוש ברוך הוא קראו נס.

ויקרא שמו ה' נסי, דוגמא פרש"י בפרשת וישלח גבי ויקרא לו: **אל אלהי ישראל.**

פרק יז, טז

כי יד על כס יה, כשיהיה כח ביד ישראל להעמיד להם מלך שישב על כסא הקדוש ברוך הוא, דוגמא: **וישב שלמה על כסא ה' למלך**, אז תהיה מלחמה לה' בעמלק. **יד**, לשון כח וממשלה, כמה דאת אמר: **בא שאול הכרמלה והנה מציב לו יד ואומר: בלכתו להשיב ידו בנהר פרת**. וכסא לשון מלכות כדכתיב: **ויגדל כסאו מכסאך**.

דבר אחר:

כי יד על כס יה, ידו של עמלק על כסאו של הקדוש ברוך הוא זו ירושלים מלחמה לה' בעמלק עליו מוטלת המלחמה. ועל זה יסד הפייט נא זכור יום זבולך כששרף טיטוס ירושלים ולפיכך ישולם לו. כלומר עליך מוטל הדבר לעשותו, והיינו רמז כתיב: **מחה אמחה** וכתיב: **תמחה** אלא עד שלא פשט ידו בכס תמחה. משפשט ידו בכס אמחה, וזו היא ירושלים שלמעלה שנקראת כס דכתיב: **בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה'**.

שלימא סדרא דפרשת בשלח

פרשת יתרו

פרק יח

פרק יח, א

וישמע יתרו, פרש"י שמע קריעת ים סוף דוגמא: **כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף**. ולפי שיתרו ועמלק סמוכין זה לזה, כדכתיב: **ויאמר שאול אל הקיני סורו רדו מתוך עמלקי פן אוסיפך עמו**, עכשו שמא ע"י פלטים שברחו ממלחמת עמלק שמע. יתרו פרש"י שבעה שמות היו לו. וא"ת אמאי לא קחשיב רכב שאף כן נקרא יתרו, כדכתיב מבני רכב חותן משה, אלא יש לומר דלא חשיב כאן רש"י אלא אותם שנכתבו בתורה, אבל אותם דדברי קבלה לא חשיב. כהן מדין גדול היה מדהשוה הכתוב ליבין חבר, דהיינו יתרו כדכתיב: **כי שלום בין יבין מלך חצור ובין בית חבר הקיני** ש"מ גדול היה. **חתן משה**, פרש"י כאן היה יתרו מתכבד במשה, כלומר כאן שנתגדל משה ונעשה שר היה יתרו מתכבד בו, ולשעבר שעדיין לא נתגדל וגלה מארצו היה הוא תולה הגדולה בחמיו, שהיה נשיא בעירו. **את כל אשר עשה אלהים למשה**, שהצילו שלא הזיקו פרעה אף על פי שהיה מחויב למלכות ושגדלו לפני פרעה ולפני עבדיו.

פרק יח, ב

אשת משה, הזכרה על שם אישה שהיה מלך.

אחר שלוחיה, אלמלא מקרא זה לא היינו יודעים ששלחה משה, אך היינו סבורים שהיתה עמו, דכתיב: **וירכיבם על החמור** עכשיו בא ולמדך כאן כשנפגשו אהרן ומשה וישראל היו שרויים בצער ויתרו בריוח, שלחה.

פרק יח, ג

גר הייתי, הווה אני, דוגמת: **נתתי כסף, הרימותי ידי, ועתה הייתי לשני מחנות**, ועוד הרבה.

פרק יח, ד

ושם האחד אליעזר, אף על פי שהוא בן שני כתוב בו האחד. לפי ששמו נקרא על מאורע ראשון שאירע לו שעליו ברח ממצרים ונדמה לו כאילו הוא ראשון. **ויצלני מחרב פרעה**, שאותו פרעה שבקש להרוג את משה מת. כדכתיב באותו פרק: **כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך**.

דבר אחר:

לכך אינו קורוהו ראשון שהרי הוא לא היה מעניינו של ראשון כדאמרינן לעיל בפרשת שמות לפי שהראשון לא היה ספק בידו לעשות, וכשנולד זה שהיה להקב"ה נראה לו שהוא הראשון.

פרק יח, ו

ויאמר, שלוחו של יתרו למשה: **אני חתנך יתרו וגו'**. וא"ת יתרו שהיה עניו גדול כמו שמצינו שאמר למשה **מדוע אתה יושב לבדך**, אין **דבר אחר**: שישלח לגדול כמשה דברים כאלו, אלא ענני כבוד היו מקיפים את ישראל והשלוחים נכנסים תוך הענן וקשר לו האגרת בחץ וזרקו פנימה. תנחומא.

פרק יח, ז

וישתחו וישק לו, פירש"י איני יודע מי השתחוה למי וכו'. וא"ת הרי גם יתרו נקרא איש דכתיב: **ויואל משה לשבת את האיש**, אלא טעמו מדכתיב: **והאיש משה עניו מאד**, ש"מ משה עניו מכל אדם. **האהלה**, הידוע, שהוא אהלו של משה.

פרק יח, ט

ויחד יתרו, לשון שמחה, כמו: **תחדהו בשמחה**, דתהלים והוא ממשקל: **וישב ממנו שבי**, **ויפת בסתר לבי**. כאן פרש"י דאמרי אינשי גיורא עד עשרה דרי וכו' ואסמכוה אינשי אקרא

גם דור עשירי לא יבא להם בקהל ה'. יש מפרשים: מישמעאל בן נתניה שהיה דור עשירי לגר מצרי ונקם הוא נקמתם מישראל.
אשר הצילו מיד מצרים, שהיו ראויים להשתעבד עדיין בגזרת בין הבתרים.

פרק יח, י

אשר הציל אתכם, משה ואהרן.

פרק יח, יא

כי בדבר אשר זדו עליהם, לעיל קאי: **עתה ידעתי כי גדול ה'** כלומר כשהראה את גדולתו בדבר אשר זדו מצרים עליהם בתחלה, וכן הוא אומר: **כי ידעת כי הזידו עליהם.**

פרק יח, יב

עולה וזבחים, על שמחת הטובה שעשה הקדוש ברוך הוא לישראל.
ויבא אהרן וכל זקני ישראל, אבל משה לא היה צריך לבא כי האהל שלו הוא, ובאו שם כולם לכבוד יתרו חמיו.
לפני האלהים, לפי הפשט לפני כמו מלפני, כלומר ממה שהקריבו לפני הקדוש ברוך הוא, והם השלמים.

פרק יח, יג

ויהי ממחרת, לפי הפשט ממחרת יום הסעודה, כי ביום הסעודה היה טרוד לכבוד חותנו ולא היה לו פנאי לישיב בדין עד למחרתו. כאן פירש"י: מהו ממחרת, למחרת רדתו מן ההר. וא"ת היאך ישב לשפוט את העם באותו זמן שהרי לקמן פרש"י: **ויקהל משה,** למחרת יום הכפורים כשירד משה מן ההר ומיד התחילו במלאכה וגמרו בכ"ה בכסלו של אותה שנה, אלא י"ל מה שכתב **וישב משה לשפט את העם,** לא לכל ישראל קאי אלא לאותם שלא נתעסקו במלאכה קאי. וכן תפרש בסוף פרשת תשא שפרש"י לאחר רדתו מן ההר והיה לומד תורה, לאותם שלא נתעסקו במלאכה. ומה שפרש"י כאן: ואין הפרשה כתובה על הסדר שלא נאמרה עד שנה שניה, היינו לשנות עולם שמתחילים מתשרי כמו שפירש למעלה בפרשת בא, וכן הפי': ואין הפרשה מויהי ממחרת כתובה על הסדר, שהרי לא נאמרה עד ממחרת יו"כ שהיה בשנה השניה, שהרי נאמר כאן: **וישלח משה את חותנו.** ומצינו במסע הדגלים - שהיה בשנה שניה שאמר לו משה: **נוסעים אנחנו אל נא תעזוב אותנו,** ובאותו פרק שלחו, כדכתיב: **ויאמר אליו לא אלך** ואם זו קודם מתן תורה, כלומר אם פרשת ויהי ממחרת נאמרה קודם מתן תורה, ובשנה שנייה במסע הדגלים חזר ואמר לו משה נוסעים אנחנו, תשובה לדבר, מששלחו והלך היכן מצינו שחזר ואמר לו משה נוסעים אנחנו. ומה שכתוב: **לב יודע מרת נפשו ובשמחתו לא יתערב זר,** שדרשוהו

רבותינו שלא רצה הקדוש ברוך הוא שישתתף יתרו עם ישראל בשמחת קבלת התורה לפי שלא היה עמהם בצרת השעבוד, מכל מקום לא שלחו משה באותו הפרק לארצו, אלא על פי הדבור נסתלק ונתרחק מעל ישראל עד שקבלו התורה, ואחר כך חזר לו אצל ישראל ללמוד תורה והיה שם עד שנה שנייה במסע דגלים, ואז אמר לו משה: **נוסעים אנחנו וגו'** והיינו דכתיב כאן: **וילך לו אל ארצו**, מכלל ששלחו פעם אחרת ולא הלך לו אל ארצו.

וישב משה לשפוט, לשון עכבה, כמו: ותשבו בקדש.

לשפוט את העם, יש מפרשים מן ערב רב שהיו תובעים מהם את שלל קרוביהם, אבל אינו מיושב על הסדר.
מן הבקר עד הערב, יכול כל היום דן אם כן אימתי התלמידים יושבים ללמוד תורה, תלמוד לומר: מן הבקר, ולא כל הבקר, ולא כל היום, ושערו חכמים עד שש שעות, ברייתא דרבי אליעזר.

פרק יח, יד

אשר הוא עשה לעם, שאלו טורדים את אלו ועומדים ומצפים כל היום מתי יבואו לדין לפניו.

מדוע אתה יושב לבדך, לא הוכיחו על שהיה יושב והם עומדים, שהרי הדין כך הוא הדין יושב ובעלי הדין עומדים, כדכתיב: **ועמדו שני האנשים אשר להם הריב**, גם לא היה ליתרו להוכיח איש גדול כמשה, שהרי אהרן שהיה גדול ממשה שלש שנים אמר לו: **בי אדוני**, אלא ה"ק: מה דעתך לעשות שאתה יושב ודן לבדך, היה לך לחבר עמך הרבה חכמים להיות דנים עמך להקל מעליך, ולא תשב בדין אתה לבדך, ומשה חשב בלבו ששאל לו יתרו למה היו עומדין עליו, ועל זה השיבו: **כי יבא אלי העם וגו'.**
מן בקר עד ערב, אעפ"י שאתה יושב בדין כל היום כולו אין אתה לבדך יכול להספיק לדון את כולם.

פרק יח, טז

את חקי האלהים ואת תורתיו, שנתן לנו כבר, כדכתיב: **שם שם לו חק ומשפט.**

פרק יח, יז

לא טוב הדבר, לא טוב בעיני **הדבר אשר אתה עושה.**

פרק יח, יח

נבל תבל, לשון ערבוב, כמו: **ונבלה שם שפתם**. בענין זה תתבלבל אתה והם, זה צועק שמעני אדוני וזה כמו כן. ואין אתה יודע למי תענה שאין אתה יודע מה הם אומרים ולא הם מה שאתה אומר.

גם אתה, פרש"י: לרבות אהרן וחור ושבעים זקנים. וא"ת הרי בפרשת תשא גבי: **ויבן מזבח לפניו** פרש"י ויבן מזבח ראה חור שהרגו אותו, והמעשה היה ב"ז בתמוז ובפרשה זו לא נאמרה אלא לאחר יוה"כ שלאחריו כמו שפרש"י כאן, אלא ה"ק: **נבל תבל גם אתה** לרבות אהרן וחור ושבעים זקנים, כלומר אפילו אם חור קיים עמך ועם אהרן ועם שבעים זקנים לא תהיו יכולין לצאת ידיכם בענין זה. ודוגמא זו אמר ה' לירמיהו הנביא: **אם יעמוד משה ושמואל לפני וגו'**, וכבר נפטר, אף כאן נפטר חור, אעפ"כ הזכירו. אבל לקמן לא הזכירו גבי **וכל העם הזה** שפרש"י: אהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל הנלוים עתה עמך.

גם העם הזה, שלא יוכלו לסבול הטורח שיעמדו כל היום להמתין על דינם.

פרק יח, יט

היה אתה לעם, מנה עצמך לצורך העם, וע"י כך שתהיה פנוי, **והזהרתה אתהם את החוקים וגו'**.

פרק יח, כא

אנשי חיל, שיש בהם כח וגבורה לסבול הטורח ולא יפחדו מהם.

יראי אלהים, שאין להם יראה מאדם אלא מהקב"ה.

שונאי בצע, פרש"י ששונאים את ממונם בדין, כהיא דאמרינן כל דיינא דמפקין מיניה ממונא בדינא לאו דיינא הוא. שונאים ממונם בדין, כיצד, אחד מהבעלי דינין מגזמו אם אתה מחייבני הריני שורף גדישך ושורף כרמך ואעפ"כ שונא הוא ממונו בדין, ואינו מחשיבו ואינו נמנע מלחייבו ודן הדין לאמתו, היינו ששונאים ממונם בדין. אבל אם חייב את הזכאי בשביל גזמו של בעל הדין, חבירו של זה הזכאי יוציא ממנו ממונו בדין, נמצא דלאו דיינא הוא, שהרי לא דן דין אמת לאמתו כהוא דאמרינן: כל דיינא דמפקין וכו' והכי תנינא: דן את הדין זכה את החייב, חייב את הזכאי מה שעשה עשוי וישלם מביתו, שהרי לא דן את הדין לאמתו.

שונאי בצע, שונאים את ממונם בדין, וכ"ש ששונאים ממון חבריהם, ומואסין בו לקבלו לשוחד.

שרי אלפים, פרש"י: הם היו שש מאות שרים לשש מאות אלף וכו', וא"ת א"כ נמצא דייני ישראל שבעה רבוא ושמונה אלפים ושש מאות שרים, בצרי להו שיעורא, ע"כ צריך לפרש דכל הני שרים היו יתרים על הששים רבוא של ישראל ולא נמנו, יש מפרשים: דכל הני

שרים אפשר דהוו זקנים יתירים על ששים שנה דאמרינן בפרק יש נוחלין דלא נמנו פחותים מבן עשרים ויתרים מבן ששים.

דבר אחר:

השרים היו מן המנין, שר האלף מאלפי ישראל, המאה ממאה שלו, וכן כולם.

פרק יח, כב

ושפטו את העם, בכל עת על ידי שיהיו פנויים שאין להם לדבר עם השכינה כמוך, ואין שאר צרכי צבור מוטלים עליהם כמו עליך.
והקל מעליך, יש מפרשים: שהוא לשון צווי והקל המשא מעליך.

פרק יח, כג

על מקומו, ביתו ואהלו.
יבא בשלום, שלא יצטרכו לבא עדיך כי שכניהם יהיו להם דיינים.

פרק יח, כה

ויבחר משה אנשי חיל, כגון אלו היה יכול משה להכיר עשירים, אבל מדת הלב כגון יראי אלוקים אנשי אמת שונאי בצע אין בשר ודם יכול לראות רק לפי אומד הדעת, לפיכך לא הזכירם כאן וגם במשנה תורה לא הזכיר משה, רק **חכמים ונבונים וידועים** לפי שכ"כ יש ביד אדם להכיר בחברו אם הוא חכם אם לאו אבל ירא שמים אינו יכול להכיר.

פרק יח, כז

וישלח משה, לשון לוייה, כמו: **ואברהם הולך עמו לשלחם**. יש מפרשים: כל הפרשה מוישמע יתרו עד וילך לו אל ארצו לאחר מתן תורה, וכן הפי' **ויבא יתרו** בעשרה בתשרי שבו ירד משה מן ההר **ויצא משה לקראת חותנו**, באותו יום עצמו **ויספר משה לחותנו וגו'** על הסדר עד **ויבא אהרן וכל זקני ישראל**, באותו יום עצמו שירד מן ההר היה, **ויהי ממחרת** יום הסעודה שבו ירד משה מן ההר ללמד תורה לישראל כמו שפרש"י בסוף פר' תשא **וישב משה לשפוט את העם וגו'** על הסדר עד **ויעש כל אשר אמר**, היינו דכתיב בפרשת דברים **לא אוכל אנכי לבדי שאת אתכם וגו'** עד **ואתן אותם ראשים עליכם שרי אלפים ושרי חמשים ושרי עשרות**. יש מפרשים: יתרו עמד שם עם ישראל עד שנה שניה שאמר לו משה: **לכה אתנו וגו'**. ואגב גרר דיציאת מצרים דעסיק בה נקטה לפרשת יתרו הכא משום דאף היא קא מתחלא ועסקא ביציאת מצרים וע"י שהיא גומרת והולכת בעניני התורה ודינין כדי לחברנה לפרשת מתן תורה הפסיק הענין של יתרו בכך, ונקיט ליה למסקנא דמילתיה דיתרו דהיינו **וישלח משה לחותנו וגו'**, ולפי שטה זו צ"ל גרשום

ואליעזר לא עמדו על הר סיני ואעפ"י שאין ראיה לדבר זכר לדבר שלא הוזכרו מכאן ואליך בשום מקום בתורה.

פרק יט

פרק יט, א

בחדש, בראש חדש, כמו: **מחר חדש**.

השלישי, לפי שנשבו ונשתחררו ונתגיירו, וכן שנו רבותינו: הגיורת והשבוייה והשפחה שנפדו ושנתגיירו ושנשתחררו צריכות להמתין שלשה חדשים.
ביום הזה, שנסעו מרפידיים בראש חדש סיון שהיה ביום שני בשבת, היינו אליבא דרבנן, כיצד, קים לן בפרק ר' עקיבא דבשבת היה מתן תורה לדברי הכל, ורבנן אמרי בששה בחדש נתנה, א"כ ר"ח סיון היה ביום שני בשבת ואייר דההיא שתא מלויי מליוהי. וא"ת א"כ מצינו שבעה שבועות ויום אחד מפסח לעצרת, אלא י"ל לא נצטוו על ספירה עד לאחר ביאה.

ביום הזה באו מדבר סיני, אמר רבי לוי משל לבן מלך שעמד מחליו אמר פדגוג: ילך לו לאסקולא אישקול"א בלע"ז פי' בית שמלמדים בו תינוקות.

פרק יט, ב

ויסעו מרפידיים, פרש"י נסיעתם מרפידיים בתשובה. אבל קודם נסיעתם מרפידיים לא היו בתשובה, לקיים דברי רבותינו שנקרא שמה רפידיים על שם שרפו ידיהם מן התורה.
ויחנו במדבר, מקום הפקר כל הרוצה לקבל יבא ויקבל.
נגד ההר, פרש"י: למזרחו. אינו אומר בפרש"י במזרחו דאם כן היה משמע שעברו את ההר וחנו במזרחו, ואיך יתכן לומר שעברו את הר סיני קודם מתן תורה. אלא פרש"י למזרחו, וה"ק: **ויחן שם ישראל נגד** מזרחו של הר סיני, שהרי משנסעו מאיתם היו תמיד פניהם למזרח עד בואם אל ארץ מואב, כמו שפרש"י בפרשת מסעי. והוא שפרש"י כאן, וכל מקום שאתה מוצא נגד פנים למזרח, והכי איתא במכילתין נגד ההר למזרחו של הר. ועל מה שפרש"י נגד - פנים, חז"ק הרי כתיב: **מנגד סביב לאהל מועד יחנו**.

פרק יט, ג

ומשה עלה, ביום שני לחדש שהוא יום שלישי בשבת, ולא מעצמו עלה אלא ע"י שכבר **ויקרא אליו ה' מן ההר לאמר כה תאמר**, ללמדך שלא עלה אלא ברשות. יש מפרשים מעצמו עלה לשאול מפי הקדוש ברוך הוא במה יעבדוהו, לקיים מה שאמר לו: **בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה**, והקב"ה אמר לו: **כה תאמר לבית יעקב אם שמוע תשמעו וגו'** זאת תהיה עבודתי. ואעפ"כ מצינו במתן תורה **ויעלו עולות** ויזבחו זבחים וגו'.

ותגיד לבניי, פרש"י: לזכרים דברים הקשים כגידיים, וכדי לדרוש בו כן הוא מלא, אבל לפי פשוטו **ותגיד לבני ישראל** קאי **אתם ראיכם אשר עשיתי וגו'** שלשון הגדה לא תשמש לעולם ענין הבא אלא לשעבר.

פרק יט, ד

ואשא אתכם על כנפי נשרים, פרש"י: זה יום בואם לרעמסס. וא"ת הרי למעלה בפרשת בא פרש"י דהוא יום שבאו בו מרעמסס לסכות, אלא י"ל דואשא אתכם קאי אהא וקאי אהא.

על כנפי נשרים, בים. כעוף הפורח ונושא את גוזליו על גבי הנהר דרך פריחה.

פרק יט, ה

ושמרתם את בריתי, היא ברית הדם אשר כרת את בניי כדכתיב בפרשת משפטים. **סגלה מכל העמים**, שהרי בידי לגדל אתכם על כולם **כי לי כל הארץ**.

דבר אחר:

כי לי כל הארץ, אעפ"י שיש לי כל הארץ, אתם תהיו לי חביבים מכולם. כי במקום אעפ"י, כמו: **כי מנשה הבכור. כי קרוב הוא**.

פרק יט, ו

ואתם תהיו לי ממלכת כהנים, מאחר שאני נותן לכם אהבתי ושלי כל הארץ.

פרק יט, ז

ויבא משה, באותו יום.
ויקרא לזקני העם, לבא עמו.

פרק יט, ח

וישב משה, למחר ביום ג' לחדש שהוא יום רביעי בשבת, למחרת ביום ד' לחדש **ואל משה אמר וגו'**, עד **לא יעלה עמך**. מיד **ויאמר אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו'** כדי שישמעו ויאמינו בך שאתה שלוחי. אבל אם לא ישמעו יאמרו לאחר זמן בשלחי אותך אליהם לא נראה אליך ה' היינו **וגם בך יאמינו לעולם** בו ביום ד' לחדש בפרשת משפטים: **ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה'**. שאמר: **הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו'** עד, **יאמינו לעולם**. ואת כל המשפטים שנתנו במרה, כדכתיב: **שם שם לו חק ומשפט, ויען כל העם קול אחד ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה**. מיד כאן בפרשת יתרו **ויגד משה את דברי העם אל ה'**. שאמרו, **כל הדברים אשר דבר ה' נעשה**. כאן פרש"י תשובה על

דבר זה שמעתי מהם וכו'. מהיכן פרש"י כן אלא מתוך תשובתו של הקדוש ברוך הוא שאמר: **כי ביום השלישי ירד ה'**, נמצאת למד שבקשו לשמוע מפיו ומתוך שכתוב: **לעיני כל העם**, אתה למד שאמרו רצוננו לראות מלכנו. ובו ביום בעצמו ביום רביעי לחדש נאמר **ויאמר ה' אל משה לך אל העם וקדשתם וגו'**, מאחר שאומר **כך לך אל העם וקדשתם היום וגו'**, עד **אל תגשו אל אשה**, יום ד' ויום ה' לחדש שהוא יום ה' ויום ו' בשבת. **וקדשתם**, שירחצו במים והראיה **מוכבסו שמלותם**, כדכתיב: **ואם לא יכבסו ובשרו לא ירחץ**, ובכך יהיו קדושים. דוגמא: **והיא מתקדשת מטומאתה**, ועל ידי כך יהיו נכונים וטהורים מאשה ילמד סתום מן המפורש.

פרק יט, ט

ויגד משה, לעיל שייך לומר **וישב** לפי שהוא תשובת דברים למה ששאל מהם **אם שמוע תשמעו וגו'**, אבל כאן נאמר **ויגד** לפי שהוא תחלת דברים, כמו שפרש"י שאמרו רצוננו לראות מלכנו, שכן כל לשון אגדה נופל על דבר שלא הזכיר לשמוע.

פרק יט, יא

ליום השלישי, הוא יום שבת יום מתן תורה שלישי ליום זה שהוא ד' לחדש וה' בשבת כי באותו **יום שלשי ירד וגו'**. לפי שלא פי' לך כאן זמן באזהרה זו פירשה להם במקום אחר: **לך אמור להם שובו לכם לאהליכם**. יש מפרשים: **ויגד משה היינו וישב משה** דלעיל, אבל אין סדר הימים מיושב אחר המקראות לא אליבא דרבנן ולא אליבא דר' יוסי.

פרק יט, יב

והגבלת את העם, שומע אני למזרחו, לאותו רוח ששכינה באה כנגדם והוא מזרח, כדכתיב: **וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן וגו'**, ת"ל סביב. **לאמר**, שהתרו זה בזה.

פרק יט, יג

לא תגע בו יד, שלא יעלה איש להורידו מן ההר שהרי עולה שני מוזהר כעולה ראשון, אלא שליח ב"ד יעמוד ברגל ההר והעולה **סקול יסקל** באבנים אם הוא קרוב, **או ירה יירה** אם הוא רחוק. וא"ת למה עלייתו בהר חמורה מסקילתו הרי סקילתו מטמאה את מקומו, כלומר אם הקפיד הכתוב על בעלי חיים שלא יעלו בהר, דין הוא שיקפיד יותר שלא ימיתו איש בהר לטמא את ההר. תשובה לדבר: כיוצא בדבר זה מצינו בקדושה חמורה, הוא אהל מועד שלא נכנס בו זר, וכשהקריבו בו נדב ואביהוא קטורת זרה יצאה אש ותאכל אותם וימותו לפני ה', אף על פי שטמאו את מקומם. וגם בבית עולמים כשנכנס עוזיה

בבית קדש הקדשים להקטיר קטרת הצרעת זרחה לו במצחו אף על פי שהיה עומד במקום קדושה חמורה.

דבר אחר:

כי סקול יסקל, באבנים או בברד, **או ירה יירה** בחצי אש. ולפרש"י היה לו לומר כי **ירה יירה** או **סקול יסקל** בלי דחיה. דדחיה קודמת לסקילה, כדתנן התם אחד מן העדים דוחפו על מתניו אם מת בה יצא ואם לאו נוטל האבן ונותנה על לבו וכו'. אלא או דהכא פי' אשר, כמו: **והגישו אל הדלת או אל המזוזה** דמתרגם בירושלמי: ויקרביניה לות דשא דלות מזוזתא. וכן הפי' כי סקול יסקל אשר ירה יירה בתחלה. **אם בהמה אם איש**, לא הזכיר עוף כי לא יוכלו לו כי מיד יעוף למעלה. **במשך היובל**, האמת שהוא קרן איל אבל אינו שופר של מתן תורה, וזה במשך היובל היה לאחר שהוקם המשכן, ואז תקע משה בשופר ונתן רשות לעם לעלות. רב סעדיה גאון.

דבר אחר:

במשך היבל בפסוק השופר, כמו: **משך ידו את לוצצים**. וסימן הוא לסלוק השכינה.

פרק יט, יד

וירד משה, באותו יום עצמו שהוא ד' לחדש ויום ה' בשבת. **ויקדש את העם**, מאותו יום עד יום ג' אף על גב שדי להם ברחיצת הערב, לפי שהם ערב רב נתן להם זמן רב.

פרק יט, טו

ויאמר אל העם, באותו יום **היו נכונים** לצורך יום שלישי, ויום זה שיהיה מתן תורה, ובאיזה ענין: **אל תגשו אל אשה** מכאן עד לאחר מתן תורה. **לשלושת ימים**, לפי פשוטו ליום השלישי ולא הוסיף משה יום אחד מדעתו. דוגמא: **ויאסף אותם אל משמר שלשת ימים**, ושם נאמר: **ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי**, ואומר: **בעוד שלשת ימים**, וכתוב שם: **ביום השלישי יום הולדת את פרעה**. לאחר שהיה יום ה' לחדש ויום ששי בשבת עשה מה שכל' בפ' משפטים **וישכם בבקר וגו'**, עד שבטי ישראל.

פרק יט, טז

ויהי ביום השלישי, יום שבת ומתן תורה היה, ושלישי לאותו יום שהוא רביעי לחדש ויום ה' בשבת. הא לך פי' ששת הימים שמראש חדש סיון עד ו' בו שבו נתנה תורה, על פי סדר המקראות אליבא דרבנן דסברי שבששה בסיון נתנה. ועתה אפרש לך שטת ר' יוסי דסבירא ליה שבשבעה בסיון נתנה התורה. **ביום הזה** בראש חדש סיון שהיה ביום ראשון

בשבת דקים לן דראש חדש ניסן שבו יצאו ממצרים יום ה' בשבת היה, א"כ ר"ח סיון הסמוך לו איקלע ביום ראשון בשבת, בו ביום **באו מדבר סיני**, ובאותו יום לא אמר להו ולא מידי מפני טורח הדרך. **ומשה עלה**, ביום השני **ויקרא אליו וגו'** על הסדר עד **כל אשר דבר ה' נעשה**. למחר ביום השלישי **וישב משה את דברי העם**, שאמרו **כל אשר דבר ה' נעשה**. ובו ביום נאמר: **הנה אנכי בא אליך וגו'**, עד **יאמינו לעולם**. למחר ביום רביעי **ויגד משה את דברי העם וגו'**. ובו ביום נאמר: **ואל משה אמר וגו'**. שפי' למעלה **וקדשתם היום ומחר יום ד' ויום ה' והיו נכונים ליום הג' ומחר הג' שלו יהיה יום ז' לחדש יום שבת שבו נתנה התורה לדברי הכל**, כי באותו יום שלישי ירד וגו' על הסדר עד **יעלו בהר, וירד משה**. באותו יום **ויאמר אל העם**, באותו יום רביעי **היו נכונים לשלשת ימים**, שהם שש עונות מעלות השחר של יום רביעי שבו היה עומד עד עלות השחר של יום שבת שהרי משה הוסיף מדעתו להיות פרושים יום אחד על מה שצוה לו הקדוש ברוך הוא, שהקב"ה אמר היום ומחר משמע יום רביעי ויום חמישי והוא הוסיף יום ששי. ולמ"ד דלשלשת יתירה היא כמו למ"ד **דלכל חיל פרעה, לכל כליו תעשה נחשת**. כלומר היו נכונים ופרושים שלשת ימים שלמים שהם שש עונות. כדפרש"י. ומה שפרש"י לשלשת ימים לסוף שלשת ימים הוא יום רביעי, היינו שבת שהוא נכנס לסוף יום שלישי ליום רביעי בשבת, והוא רביעי ליום ד' בשבת שהיה משה עומד בו.

בהיות הבקר פרש"י מלמד שהקדים על ידם וכו' פירוש בשבילם.

ויחרד כל העם, אינו לשון פחד אלא לשון שאון והנעה, כמו: **והמצב חרדו, וכל העם חרדו אחריו**, פי' שמעו את הקולות ועדיין היו על מטותם והרגישו ששכינה ממתנת להם על ההר לכך חרדו ונעו.

פרק יט, יז

יוצא משה את העם, יש מפרשים: לפי שהיו חרדים ויראים לצאת. **ויתיצבו בתחתית ההר**, מפני פחד הקולות והברקים. כאן פרש"י שכפה עליהם הר כגיגית וא"ת הרי כבר אמרו: **נעשה ונשמע**, אלא י"ל תורה שבעל פה לא קבלו עדיין.

פרק יט, יט

משה ידבר, להקב"ה ולא היה קולו נשמע לשום אדם רק להקב"ה, אבל **האלהים יעננו בקול** בשביל קול השופר שהיה הולך וחזק מאד וצריך שיהיה קולו של הקדוש ברוך הוא נוצח את קול השופר להשמיע למשה.

פרק יט, כ

על הר סיני, לא נתנה תורה בארץ ישראל שלא יהיה פתחון פה לאומות לומר לפי שלא נתנה בארצנו לא קבלנוה עלינו.

דבר אחר:

אם נתנה תורה בארץ ישראל תהא קנאה בין השבטים זה אומר בחלקי נתנה וזה אומר בחלקי נתנה. וסין שבמקרא הוא סיני לאחר שנתנו עליו עשרת הדברות נקרא שמו סיני.

פרק יט, כב

וגם הכהנים, הם השבעים זקנים שהיו בכורות.

יתקדשו, יהיו מזומנים וזהירין על כך, ולא יאמרו אנו משרתיו של מקום ובני ביתו.

דבר אחר:

הכהנים, השרים והשופטים.

הנגשים אל ה', ללמד דינים, כדכתיב: **כי המשפט לאלהים הוא**, גם הם יהיו זהירין על כך שלא יאמרו צריכין אנו ללמוד הלכות ודינים. ואין לומר כהנים ממש שהרי עדיין לא נתכנהו.

פרק יט, כד

ויאמר אליו ה' לך רד, וא"ת שלש אזהרות למה, אלא הוא אמר: **לא יוכל העם לעלות**, אלעיל קאי דאמר: **פן יהרסו לראות**, כלומר לא יוכלו לעלות שהרי מזהרים הם ועומדים כדכתיב לעיל: **השמרו לכם עלות בהר**, ושולטים הם ברגליהם, אבל על זה שאמרת פן יהרסו לראות, אינן שולטים בעיניהם ויהא להם פתחון פה לומר רצוננו לראות את מלכנו, אמר לו: יפה אמרת **לך רד וגו'**, כלומר אין אני מענישם רק על העליה היינו דכתיב **אל יהרסו לעלת**.

ואהרן עמך, תוך הגבול ממש שהרי אתה עתיד לפרש להם מלא יהיה לך ואילך.

דבר אחר:

לך רד, שלא יאמרו הכהנים והעם, הרי אהרן בכלל כל האזהרות כשאר העם, עכשיו כשיראו אתה ואהרן עולים יאמרו שמותר לעלות בהר, לכך רד ואמור להם שלא נתן רשות רק לך ולאהרן.

פרק יט, כה

ויאמר אלהם, שלא נתן רשות רק לו ולאהרן.

פרק כ**פרק כ, א**

וידבר אלהים את כל הדברים האלה, כביכול כאדם המסדר בלבו דברים כדי לאמרם לאחרים כך **וידבר** בינו לבין עצמו ואח"כ לומר לישראל.

אנכי ה' אלהיך, זש"ה **אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה ויאמר לאדם וגו'**, למדתך תורה דרך ארץ אם תהיה בן תורה שלא תהא רוחך גסה עליך לומר דבר לפני הצבור עד שתפשוט אותו בינך לבין עצמך ב' או ג' פעמים. מעשה ברבי עקיבא שקראו החזן בבית הכנסת לקרוא בתורה ולא רצה לעלות, אמרו לו תלמידיו: ר' לא כך למדתנו **כי היא חייך ואורך ימיר**, ולמה מנעת לעלות, אמר להם העבודה לא נמנעתי לעלות אלא לפי שלא סדרתי הפרשה ביני לבין עצמי ב' או ג' פעמים שאין אדם רשאי לומר דבר לפני הצבור עד שיפשוט אותה בינו לבין עצמו שתיים או שלש פעמים.

את כל הדברים האלה, פרש"י מלמד שאמר הקדוש ברוך הוא את כל הדברות בדבור אחד מה שאי אפשר לו לאדם לומר כן, אם כן מה ת"ל עוד **אנכי ולא יהיה לך** מלמד שחזר ופירש כל דבור ודבור בפני עצמו. פי' א"כ שהקב"ה אמר כל עשרת הדברות, מה ת"ל עוד **אנכי ולא יהיה לך**, כלומר מפני מה נשנו, ומשני: מלמד שחזר ופי' על כל דבור וכו', כלומר בתחלה אמרן הקדוש ברוך הוא בבת אחת ובדבור אחד ולא הבינום ישראל, ומה שנשנו, מלמד שחזר המפרש ופי' כל דבור ודבור בפני עצמו כדי שיבינום ישראל **אנכי ולא יהיה לך** חזר ופי' הקדוש ברוך הוא, ולא היה להם יכולת לסבול ולשמוע מפיו יותר, כמה דאת אמר: **דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות**. וכן אמרו רבותינו: **אנכי ולא יהיה לך**, מפי הגבורה שמענום בא משה וחזר ופי' משם ואילך כל דבור ודבור בפני עצמו. ונראים הדברים שהרי מליצת דברות **אנכי ולא יהיה לך** משמע כאדם המדבר על עצמו, והשאר כאדם המדבר על אחרים. כדכתיב: **לא תשא את שם ה' אלקיך**, ולא כתיב את שמי. **כי ששת ימים עשה ה'**, ולא כתיב עשיתי וכן השאר. ומה שפרש"י מלמד שחזר ופי' קאי אהקב"ה וקאי אמשה פי' כל אחד ואחד חזר ופירש חלקו מהדברות כמו שפי'.

פרק כ, ב

אנכי ה' אלהיך, אמר רבי לוי: נראה להם הקדוש ברוך הוא לישראל כמו איקונין שיש לה פנים לכל צד ואלף בני אדם מביטים בה והיא מבטת בכולם, כך הקדוש ברוך הוא כשהיה מדבר כל אחד ואחד מישראל אומר עמי הוא מדבר. אנכי ה' אלהיכם אין כתיב, אלא אלהיך, למה לפי שהיה מדבר עם כל אחד ואחד כסדר שהם עומדים סביב ההר, כדכתיב: **והגבלת את העם סביב לאמר**. ואל תתמה, שהרי המן כל אחד היה טועמו לפי כחו, ומה המן כך, הדבור על אחת כמה וכמה.

ה' אלהיך, כבר פירשתיו בפרשת בראשית.

אנכי ה' אלהיך, הוא דבור ראשון, אנכי מצוה עליך שתחזיקני לאדון שלך לפי **שהוצאתיך מארץ מצרים** ויש לי עליכם דין אדנות.

מבית עבדים, וטוב לך לעבוד אותי מעבוד אותם עבדים.

אשר הוצאתיך, היה יכול לומר אשר עשיתך או אשר בראתיך וכן כמה הרבה חסדים שעושה עם בריותיו לומר שיש להקב"ה דין עלינו לקבל מצותיו, אלא אם היה אומר כן היו יכולים להשיב: הלא עשית כן לכל שאר אומות, ולמה תטיל עלינו בשביל כך עול תורתך, לפיכך שם לפנייהם מה שלא עשה כן לכל גוי ולשום אומה אחרת.

לא יהיה לך, אל תאמר אעבוד לך ולהם, שהרי אני לבדי הוצאתיך, ועוד כי אין אתה צריך להם כי הם הבל וריק יעזורו.

אלהים אחרים, שאחרים קוראין אותם אלהים. למה נקרא שמם אלהים, ר' יוסי אומר: שלא יהא פתחון פה לומר לא נקראו אלהים שאלו נקראו אלהים היה להם צורך. **אחרים**, רבי אליעזר אומר לפי שהם אחרים בכל יום, שאם היה של זהב ונצרך עושהו של כסף, של כסף עושהו של נחשת, של נחשת עושהו של ברזל, של ברזל עושהו של עץ, לכך נקראו אלהים אחרים.

לא יהיה לך אלהים אחרים, שררה של אחרים.

על פני, כלומר לא יהיה לך אדון אחר במקומי. דוגמא: **על פני בן השנואה הבכור. ויכהן אלעזר על פני אהרן.**

דבר אחר:

אם תקבלהו עליך לאדון תדע שיהיה על פני ועל אפי. דוגמא: **חמס ושוד ישמע בה על פני, אם לא אל פניך יברכך.**

פרק כ, ג

לא תעשה לך פסל וכל תמונה, במקום אחר הוא אומר הטעם: **כי לא ראייתם כל תמונה**, שלא תאמר אתה אל מסתתר ואין רואך אעשה לי פסילים לזכרוןך להשתחות לך לכבודך. **וכל תמונה**, וי"ו יתרה, פי' לא תעשה לך פסל של כל תמונה אפי' אין לו פרצוף הואיל והם לשם עבודת כוכבים כגון אבני מרקוליס שאין להם דמות פרצוף. **וכל תמונה**, שום תמונה, כמו: **כל אלמנה ויתום.**

פרק כ, ד

לא תשתחוה להם, גם אם אחרים יעשו אותם. **ולא תעבדם**, אפי' עבודה בזויה הואיל ועבודתו בכך. **כי אנכי ה' אלהיך**, יש לך אדון טוב לפיכך לא תפנה אליהם. **אל קנא**, שאל פוליפוס את רבי כלום מתקנא גבור אלא בגבור חכם אלא בחכם, אמר לו רבי אם אדם מכנה שם כלבו בשם אביו אינו דין שיהא אביו כועס עליו, אמר לו הן כו'. **פוקד עון אבות**, אל תאמר אשכח את הפשע, כי אנכי, **פוקד עון אבות על בנים** ולא משום שאהיה נפרע מן הבן עונותיו של אב **כי איש בחטאו ימות**, אלא כך היא המדה:

אדם חוטא הקדוש ברוך הוא ממתין לו כל ימיו אם ישוב, וכן בבנו ובבן בנו, אבל ברביעי אם הוא עומד ברשעת אבותיו הקדוש ברוך הוא טורדו מן העולם וזהו **פוקד עון אבות וגו'** בזמן שהם מסורגים, הא כיצד רשע בן רשע.
לשונאי, אם הבנים שונאי. יכול כשם שמדת פרעניות לד' דורות כך מדה טובה לד' דורות ת"ל **ועושה חסד לאלפים**, אי לאלפים שומע אני מעוט אלפים שנים ת"ל: **לאלף דור**, דור דורים לאין מספר ולאין חקר.

פרק כ, ה

לאוהבי, הם החסידים.
ולשומרי מצותי, הם הצדיקים.

פרק כ, ו

לא תשא את שם, מאחר שלא ראית שום תמונה אין יכולת לישבע רק בשמו, ואעפ"כ **לא תשא**, לשוא **כי לא ינקה** אבל הגוזל והחומס יכול לנקות עצמו, זה ניתן להשבון וזה לא ניתן להשבון.

לשוא, לחנם כתרגומו. אל תרגיל עצמך לישא את שמו בחנם אפי' באמת שמתוך הרגילות תבא לישא את שמו לשקר ואז לא תנקה.
כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא ולשקר.

פרק כ, ז

זכור את יום השבת, כיון שנותן טעם לזכירתו של שבת יותר משאר דברות, כדכתיב: **כי ששת ימים וגו'** לפי שכל הדברות חייב אדם לשמרם משקול הדעת לבד משבת נופל בו **זכור**, שאין לשון זכירה משמש להבא אלא לשעבר. ובמשנה תורה שנותן טעם לשמירת שבת **למען ינוח וגו'**, נופל בו לשון שמירה.

דבר אחר:

זכור את יום השבת, שנתתי לך במרה לפיכך נופל בו לשון זכירה.

דבר אחר:

זכור את יום השבת, בכל יום זכרהו אי זה יום הוא מהשבוע שנצטוו לקדשו, וכל זה בשביל שתשמור את יום השביעי, ולשון הזכירה כולל גם השמירה שהרי כשנאמר זכור הבינו כל השומעים כי פירושו כמו שמור וכאילו נאמרו בבת אחת. כאן פירש"י זכור ושמור בדבור אחד נאמרו וכו'. וא"ת היכי דמי זכור ושמור **למחלליה מות יומת**, **וביום השבת שני כבשים**. אלא י"ל זכור היינו מצות עשה ושמור היינו מצות לא תעשה כמו ששנו רבותינו:

בכל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה ובא לומר שנשים חייבות בקדוש היום דבר תורה, שכל שישנו בשמור ישנו בזכור.

פרק כ, ח

ועשית כל מלאכתך, הרבה ממלאכתך, דוגמא: **את כל מגפותי**.

פרק כ, ט

שבת לה' אלהיך, ולא לך, כלומר שב והבטל מכל מלאכה וטורח.
לא תעשה כל מלאכה, שום מלאכה דוגמא: **וכל תמונה, כל אלמנה ויתום**.
ועבדך ואמתך, מה שלא פירש כאן מפני מה שובתין עבד ואמה חזר ופירשו במשנה תורה בעבור שתזכור שהיית עבד במצרים כמוהו ויפדך.

פרק כ, י

כי ששת ימים עשה ששת פני אויר חללו של עולם נבראו בששת ימים.
כי ששת ימים עשה את השמים וגו', מה נותר לך, הרי הכל בכלל. פסוק זה מעיד עליו **וישבות ביום השביעי** שלא עשה בו מלאכה.

פרק כ, יא

כבד את אביך, ונאמר: **כבד את ה' מהונך**, נאמר: **אביו ואמו תיראו**, ונאמר: **את ה' אלהיך תירא**. נאמר: **מקלל אביו ואמו מות יומת**, ונאמר: **כי יקלל אלהיו ונשא חטאו**. ללמד שהקיש הקדוש ברוך הוא ענינם לענינו אבל א"א לומר מכה כלפי מעלה, וכן בדין ששלשתן שותפים בו.

אשר ה' אלהיך נתן לך, שאל טורנוסרופוס הרשע לרבי עקיבא מפני מה שמו של הקדוש ברוך הוא נזכר בחמש דברות הראשונות ואינו נזכר בחמש דברות האחרונות, הלך לו ר' עקיבא לפלטרין של טורנוסרופוס והראה לו את רומחו חזר והלך לטרקלין שלו והראה לו שם את מגינו חזר והלך לקלמרין שלו והראה לו שם את שריונו וכלי זיינו, חזר והוליו לבית הכסא שלו, אמר לו: מפני מה לא נתת כאן כלי זיינך, אמר לו: מפני שהוא גנאי לי להניחם במקום הטנופת. אמר לו רבי עקיבא כך בדברות הראשונות אין שם אלא דרך כבוד, ולכך נכתב שם שמו של הקדוש ברוך הוא, אבל בחמש אחרונות שמדבר ברציחה וניאוף גנבה ועדות שקר וחמוד לא רצה להזכיר שמו בהם.

דבר אחר:

חמש דברות הראשונות העובר עליהם אינו רע אלא לשמים, לפיכך הזכיר שמו בכולם שהרי לשמו הם קבועים, אבל חמש האחרונות אינם אלא לבריות לפיכך לא חש להזכיר שמו בהם.

פרק כ, יב

לא תרצח, הן ביד הן בלשון הן בשתיקה, כגון שנתגלה לך סוד הרוצח ואין אתה מגלה הסוד. ולשון זה של רציחה לא שייך רק במיתה שלא כדין אבל לשון מיתה ולשון הריגה בין כדין בין שלא כדין.

לא תנאף, שלא תאמר אסור למעט את הבריות שהרי הוזהרתי ברציחה, אבל לגדל ולהוסיף מותר אפי' בביאת אשת איש וכל שאר עריות, לכך נאמר: **לא תנאף**, וניאוף משמע ביאה של עבירה.

פרק כ, יג

לא תחמד אשת רעך, לגרום לו לגרשה ותשאנה. ואין לפרש שתגזלנה ממנו, כמו: **וחמדו בתים וגזלו**, שהרי כבר הזהיר **לא תנאף. לא תחמד, לא תחמד** תרוייהו בלא וי"ו.

חמש דברות ראשונות לא מבעיא קאמר לא מבעיא שתקבלני לאדון עליך אלא אפי' יראה אחרת עמי לא יהיה לך, ולא מבעיא לא יהיה לך אלא אפילו בשבועה לא תשא את שמו לשוא. ולא מבעיא לא תשא את שמו לשוא אלא אפילו שבת מאחר שנח בו צריך אתה לשמרו לשמו ולא מבעיא זכור את יום השבת אלא אפילו כבוד אב ואם דוגמא כבודי אני מזהירך. וחמש האחרונות כמו כן לא מבעיא קאמר: לא מבעיא לא תרצח אלא אפי' ניאוף אני מזהירך, ולא מבעיא ניאוף אלא אפי' גנבה אני מזהירך, ולא מבעיא לא תגנוב אלא אפי' עדות שקר אני מזהירך, ולא מבעיא לא תענה אלא אפילו חמוד אני מזהירך, ולא מבעיא ביתו דאית ביה חסרון כיס, אלא אפי' אשתו דלית בה חסרון כיס, דאי בעי נסיב אחריתי בלי חסרון כיס אני מזהירך, ולא מבעיא אשתו אלא אפי' עבדו ולא מבעיא עבדו דדמיו יקרים אלא אפי' חמורו ולא מבעיא חמורו אלא אפי' כל אשר לרעך.

יש ברוב הדברות שתי נגינות ללמד שבעצרת שהיא דוגמא מתן תורה, ומתרגמין הדברות קורין כל דברת לא יהיה לך וכל דברת זכור בנגינות הגדולות לעשות כל אחת מהן פסוק אחד שכל אחד מהן דברה אחת לעצמה. ודברות לא תרצח לא תנאף לא תגנוב לא תענה קורין בנגינות הקטנות לעשות ד' פסוקים שהם ד' דברות. אבל בחודש שבט כשקורין בפרשת יתרו כשאר שבתות השנה קורין לא יהיה לך וזכור בנגינות הקטנות לעשות מכל אחת מהן ד' פסוקים, ודברות לא תרצח לא תנאף לא תגנוב לא תענה קורין בנגינות הגדולות לעשותן פסוק אחד לפי שלא מצינו בכל המקרא פסוק משתי תיבות חוץ מאלו ובשבועות דוקא כמו שפי' למעלה. גם בדברות אנכי ולא יהיה לך יש נגינה גדולה לעשותן שתיהן פסוק אחד לזכרון שבדבור אחד נאמרו, כיצד בתיבת אנכי פשטא ובתיבת

אלהיך זקף קטן ובתיבת הוצאתיך תלישא ובתיבת מארץ מצרים קדמא ואזלא ובתיבת עבדים רביעי.

פרק כ, יד

וכל העם, מכאן עד לא תגלה ערותך עליו, דינו להיות נכתב אחר ולשומרי מצותי, אלא שלא רצה להפסיק בין הדברות.
רואים את הקולות, לפי פשוטו אפילו בדבר שאינו נראה אבל ידוע שכן הוא נופל לומר בו לשון ראייה, כמו: **ראה זה מצאתי אמרה קהלת, וירא העם כי בשש משה.**

פרק כ, טו

דבר אתה עמנו ונשמעה, נתייראו מן הקולות והברקים.

פרק כ, יח

אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם, ולא מן הארץ, ואעפ"כ לא ראיתם דמות כבודי וכן הוא אומר: **כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר ה' וגו', ומאחר שכן הוא אין לכם לעשות אתי אלהי כסף ואלהי זהב, משום תמונה שבעולם לומר זה דמות מראה הכבוד.**

פרק כ, יט

לא תעשון אתי, עם יראתי, למעלה הזהיר לך וכאן אתי. וא"ת הואיל ומצווה אני שלא לעשות תמונת כל סמל היאך אעבדנו, תלמוד לומר, **מזבח אדמה, מזבח נחשת, נבוב** לחות מלא אדמה **תעשה לי מזבח עליו** זו היא העבודה.

פרק כ, כ

מזבח אדמה, שלא יוכלו לעשות ציורי פסלים.

וזבחת עליו, כנגדו.

את עולותיך ואת שלמיך, עולה בצפון שלמים בדרום מחצי המזבח ולצפון כצפון, ומחצי המזבח ולדרום כדרום ואין לי אלא צפון המזבח שהוא כשר לעבודה שאר כל הצפון מנין ת"ל: **ושחט את הכבש במקום אשר ישחט את החטאת ואת העולה, שאין ת"ל במקום** הקודש ומה ת"ל במקום הקודש, להכשיר כל רוח צפונית.
וזבחת עליו, כנגדו. אפי' אישראל קאי דהא קים לן שחיטה כשרה בזר ומקבלה ואילך מצות כהונה. ועוד במסכת יומא בפרק ראשון משמע שזר קרב לגבי מזבח, ובמסכת סוכה מצינו שהיו זוקפין את הערבה בצד המזבח ומשם נוטלין אותה כל העם וסובבין את המזבח משמע שזר קרב לגבי המזבח.

בכל המקום, לפי ששרתה שכינה בכמה מקומות, כגון: גלגל, נוב, גבעון, שילה, ירושלים, ושנינו לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה לפיכך לא הזכיר בכל התורה שם מבורר רק בסתם אל המקום.

פרק כ, כא

ואם מזבח אבנים, פרש"י כל אם שבתורה רשות חוץ משלשה וכו'. ואין להקשות **מואם** **כופר יושת עליו**, שאינו אלא לפי הנולד לכשיהיה הדבר.

ואם מזבח אבנים, ואף אם תרצה לעשות לי מזבח תבנהו אבנים שלמות מטעם זה.

לא תבנה אתהן גזית, שהסתתין רגילין לעשות ציורים באבני גזית ואפילו בלא ברזל שהפגימה פוסלת בכל דבר, כדכתיב: **אבנים שלמות תבנה**.

כי חרבך, אם חרבך הנפת עליה ותחללה בנגיעה בעלמא שסתם חרב מברזל והברזל פוסל בנגיעה, כדכתיב: **לא תניף עליהם ברזל**, כך שנו רבותינו במסכת מדות.

ותחללה, עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת"ל **לא תניף עליהם ברזל**.

פרק כ, כב

ולא תעלה במעלת על מזבחי, עליו אי אתה פוסע פסיעה יתירה רק גודל בצד עקב ועקב בצד גודל, אבל אתה פוסע פסיעה יתירה בהיכל ובקדשי הקדשים.

שלימא סדרא דפרשת יתרו

פרשת משפטים

פרק כא

פרק כא, א

ואלה המשפטים, פרש"י כל מקום שנא' אלה פסל את הראשונים, כלומר אלו ולא את הראשונים. ואל תשיבני אלה המצות דפרשת בחקותי ודפרשת מסעי, אלה החקים דפרשת מטות, אלה דברי הברית דפרשת תבא, וכיוצא בהם, שהרי לא שייך לפרש בהם כך משום דתמן סליק ענינא.

ואלה המשפטים, אמר רבי אבהו אמר רבי יוסי בן זמרא כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים, **ואלה** מוסיף על הראשונים שנאמר: **שם שם לו חק ומשפט**.

המשפטים, למעלה הורה להם סדר יראתם מכאן ואילך מורה להם סדר הדינים.

דבר אחר:

למעלה כתב האזהרות לא תרצח לא תנאף וכו' ולא פ' העונשים אם יעבור איש עליהם, חזר ופירש מה עונשן. מה שפירש רש"י כאן: למה נסמכה פרשת דינין לפרשת מזבח, מלמדנו שאין כאן מקומה של פרשת דינין, וכי מעיינת בענין שפיר הסברא נותנת שכל הפרשה **מכי תקנה** עד **ושש שנים תזרע** נכללה בפרשת בהר, ועל זה פרש"י, ואלה מוסיף על הראשונים כלומר על הדינין הכתובים בפרשת בהר.

לפניהם, פרש"י ולא לפני כנענים ואפילו הם מומחים, אבל אם דנוהו ישראל בתחלה ולא ציית דינא מותר לכופו על ידי כנענים עד שיעשה, מה שדייני ישראל פסקו עליו.

פרק כא, ב

כי תקנה עבד, נסמכה פרשה זו תחלה כאן לפי שפדאם מהיות עבדים וצוה להם שלא לשעבד איש באחיו בפרך ולדורות אלא שש שנים.

כי תקנה, פרש"י מיד ב"ד שמכרוהו בגבנתו, או אינו אלא במוכר עצמו מפני דוחקו אבל מכרוהו ב"ד לא יצא בשש. וא"ת איך יכול לומר שמכרוהו ב"ד לא יצא בשש, והא כתיב: **כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים**, וכי ימכר היינו ע"י אחרים משמע שבית דין מכרוהו בגבנתו, אלא במכילתא דריש ליה הכי כי תקנה מיד ב"ד שמכרוהו בגבנתו, ובזה אני אומר: **שש שנים יעבוד** ואפילו הבן ועליו כל הדינים הכתובים בפרשה זו, ומה אני מקיים **ועבדך שש שנים** לא לבן ולא לאח. או **כי תקנה** אינו אלא במוכר עצמו מחמת דוחקו, וכיון שמכר עצמו מרצונו עובד הבן, ועליו כל הדינים הכתובים כאן, אבל מכרוהו ב"ד בגבנתו שנמכר בעל כרחו אין ביד רבו למסור לו שפחה כנענית בעל כורחו ואינו עובד אפילו הבן, ולעולם יוצא בשש.

כשהוא אומר: **כי ימוך אחיך עמך וגו'** הרי מוכר עצמו אמור ומסברא עובד את הבן דמהיכן תיתי מיעוט לומר דאינו עובד את הבן, הרי קרא דועבדך כתיב גבי מכרוהו ב"ד שעובד את הבן. כאן פירש"י כשהוא אומר **כי ימוך אחיך ונמכר לך** הרי מוכר עצמו וכו'. וא"ת ומוכר עצמו גופיה מנא לן דיוצא בשש אלא יליף לה מג"ש דשכיר שכיר שבבהר, מה משנה שכר שכיר האמור במכרוהו ב"ד כדכתיב **כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים** אף כשכיר כתושב האמור במוכר עצמו יוצא בשש.

שש שנים יעבוד, רמז לשש מלכיות ששעבדו בישראל, מצרים, אשור, בבל, מדי, יון, אדום. משם ואילך **ובשבעית יצא לחפשי**.

יעבוד, כענין שהוא רגיל לעבוד ולא עבודת עבד ועבודת פרך, כדמוכחי קראי במקום אחר.

ובשביעית, בתחלתה. שביעית למכר ולא לשמטה, שהרי לא מצינו יציאה לעבד עברי רק ביובל, וכתוב **שש שנים יעבוד**.

יצא לחפשי, הרי אמרתי **אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים**, והם בידי ואינם רשאים למכור עצמן, כדכתיב: **כי לי בני עבדים וגו'** ושטרי קודם לשטר אחרים.

לחפשי, יש מפרשים כי הלמ"ד יתרה כמו למ"ד **והשלישי לאבשלום**. שהוא כמו והשלישי אבשלום אף כאן יצא חפשי, והיו"ד שבו הוא יו"ד היחס כמו יו"ד **שבקדמוני** שלישי רביעי וחבריו. ויש אומרים: שהוא כמו לחופש כלומר שם דבר של דרור והיו"ד יתרה בו כמו יו"ד **היושבי, המגביהי, המשפילי**, וחבריהם. חלה ונתרפא יכול יחזיר לו שכר בטלנותו, ת"ל: **יצא לחפשי חנם**, חנם בלא גט שחרור ובלא גרעון כסף, מה שאין כן בעבד כנעני שצריך גט שחרור ובאמה העבריה שיש ביציאתה גרעון כסף, אבל זה יוצא בלא כלום להכי נקט ליה **חנם**.

פרק כא, ג

אם בגפו יבא בגפו יצא, לפי פשוטו כלעומת שבא כן ילך כדמפרש ואזיל **אם אדוניו יתן לו אשה** שפחה כנענית להוליד ממנה בנים לעובדו, היא ובניה יהיו נשארים בעבדות האדון והוא יצא כשבא.

בגפו יצא, פרש"י מגיד שאם לא היה נשוי מתחלה אין רבו מוסר לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים. דאינו בא ללמד שרבו ימסור לו שפחה כנענית אבל היא לא תצא עמו, דהא **מהאשה וילדיה** נפקא. ומה שפרש"י שאם לא היה נשוי מתחלה אין רבו מוסר לו שפחה כנענית, משום דאיכא למיחש שמא יהיה אדוק בשפחה כנענית, ואתי למימר **אהבתי את אדוני ואת אשתי** השפחה. ויעבוד עד היובל. אבל כשהוא נשוי מתחלה יש לו געגועים על אשתו היהודית ועל בניו היהודים ולא אתי למימר אהבתי את אדוני ואת אשתי השפחה. **ואם בעל אשה**, ישראלית הוא בשעת המכירה.

ויצאה אשתו, הישראלית עמו בשנה השביעית. ולפי שאמר בכנענית שתשאר הזקק לומר בזאת שתצא עמו.

ויצאה אשתו עמו, להוציא ארוסה ושומרת יבם שאין עמו. כאן פרש"י שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו. וא"ת בניו מנא לן דהבעל חייב במזונותיהם הא לא כתיב הכא אלא **ויצאה אשתו**. אלא נפקא לן מקרא אחרים דבפרשת בהר, **ויצא מעמך הוא ובניו עמו**. והתם לא כתיב אשתו וילפינן הכא מהתם והתם מהכא ליתן את האמור של זה בזה ואת האמור של זה בזה.

פרק כא, ד

אם אדניו יתן לו אשה, פרש"י שפחה כנענית. מכאן שהרשות ביד רבו למסור לו שפחה כנענית להוליד ממנה בנים. שמאחר שהרב חייב במזונות אשתו ובניו הרשות ביד הרב למסור לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים. חז"ק הא כתיב בפרשת כי תצא: **לא יהיה קדש**, ומתרגם אונקלוס לא יסב גבר ישראל איתתא אמה. ושם פרש"י: שאף הוא נעשה קדש על ידה שכל בעילותיו בעילת זנות שאין קדושין תופסין בה.

יתן לו אשה, הלשון מוכיח שהיא כנענית שהיה בידו לתתה לו שאם היא עברית אין לו כח להשיאה שלא לדעתה רק בתו קטנה, דכתיב בה: **את בתי נתתי**.
האשה וילדיה, הילדים אחריה בכל מקום, וכן הוא אומר: **עבדך בן אמתך**.

פרק כא, ה

ואם אמר יאמר, צריך שיאמר בתוך שש וישנה בסוף שש.
העבד, ראוי הוא להיות עבד שהוא עושה מעשה עבדים כנענים שבשביל שפחה כנענית הוא משתעבד.

פרק כא, ו

אל הדלת או אל המזוזה, של שער ב"ד דוגמא: **הוצאת את האיש ההוא אל שעריך**, כדי לפרסם הדבר לעיני כל העוברים שמשתעבד עצמו בשביל שפחה כנענית, ושעליו לעבוד עבודתו עד היובל.

או אל המזוזה, פרש"י הקיש דלת למזוזה מה מזוזה מעומד כו'. ותרגום ירושלמי מוכיח לות דשא דלות מזוזתא. או במקום אשר, כלומר: **והגישו אל הדלת** שהוא קבוע אצל המזוזה והיינו מעומד. וכן **או נודע כי שור נגח הוא**. או **יחזק במעוזי**. כאן פרש"י כשפסחתי על המשקוף ואמרת: **כי לי בני ישראל עבדים**. חז"ק שפסוק זה לא נאמר עד סיני ועוד פרש"י ואם במוכר עצמו אמן ששמעה כי לי בני ישראל עבדים והלך זה וקנה אדון לעצמו. וא"ת והלא מתחלת שעבודו כשקנה אדון לעצמו מחויב הוא מטעם זה להיותו נרצע. לפיכך גרס והולך זה וקונה, כלומר לסוף שעבודו כשרוצה לצאת חפשי והולך וחוזר וקונה לו אדון פעם שנית תלקה במרצע. ומה שפרש"י כאן אוזן ששמעה בסיני: **כי לי בני ישראל עבדים**, אנו למדין שפרשה זו נכללה בפרשת בהר כמו שפירשתי למעלה, שהרי **כי לי בני ישראל עבדים** לא נאמר עד לאחר מתן תורה. ועוד פרש"י אמן ששמעה בסיני **לא תגנובו ה"ג**. ול"ג **לא תגנובו**. דלא תגנובו איירי בגנוב נפשות ומיחייב מיתה ואינו נמכר אבל לא תגנובו איירי בגנוב ממון ואם אין לו לשלם ונמכר בגנבתו. הא דנקט לא תגנובו טפי מגזלן ושאר עבירות, משום דדחיל ברייתא טפי מהקב"ה, מה שאין כן בגזלן ושאר עבירות. כמו ששנו רבותינו: שאלו תלמידיו את רבן יוחנן בן זכאי מפני מה החמירה תורה בגנוב יותר מבגזלן אמר להם: זה השוה כבוד עבד לכבוד קונו, וזה לא השוה כבוד עבד לכבוד קונו כביכול עשה עין שלמטה כאילו אינה רואה ואוזן שלמטה כאלו אינה שומעת.

ורצע אדניו, שאם יברח מבעליו רציעת אדנו תוכיח עליו שהוא עבדו כשתהיה נכרת שוה לרציעת הדלת וגם האדון לא יוכל לערער על עבד אחר, שהרי רציעת העבד והדלת לא יהיו שוות כי האחת תהיה גבוה והאחרת תהיה נמוכה.

ורצע אדניו, מה שצוה הקדוש ברוך הוא לרצוע עבד עברי, היינו טעמא שלא יטעו בו העולם לומר כנעני הוא כשיראו שיעבוד כל כך.

את אזנו, ולא יוכל לומר אני נגפתי את עצמי שם.
את אזנו, שכן דרך לעשות לבני אדם שעושין דבר שאינו הגון, וממנו למדו לעשות כן לגנבים.
במרצע, שמעתי מדרש: אמר הקדוש ברוך הוא: אני גזרתי על ישראל שעבוד של ארבע מאות שנה, ואחר כך דלגתי את הקץ בשבילם וקצרתי את השעבוד והלך זה ושעבד את עצמו, ירצע בכלי שהוא עולה בגימטריא ד' מאות והוא מרצע.
ועבדו, לא את הבה ולא את הבה, מכאן אמרו עבד עברי עובד את הבה ואינו עובד את הבה. נרצע והעבריה לא את הבה ולא את הבה.
לעולם, פרש"י עד היובל או אינו אלא לעולם כמשמעו וכו'. ואם תימצי לומר דהכי הוא למה לי **והתנחלתם אותם**, השתא עבד עברי עובד לעולם עבד כנעני לא כ"ש. אלא י"ל דה"ק או אינו אלא לעולם כמשמעו, כל ימי חייו של אדון שהם עולם שלו, כלומר עד סוף ימי חייו שהם שבעים שנה, שמסתמא הוא עכשיו בן עשרים וחמשים שנה שיעבוד הרי שבעים, ת"ל: **אל משפחתו תשובו**, מגיד שאם פגע בו יובל קודם מיתת האדון שיצא. ועוד פרש"י: מגיד שחמשים שנה קרויים עולם. וכן מצינו בשמואל הרמתי שאמרה אמו ברוח הקודש: **וישב שם עד עולם**, וכשהביאתו היה בן שתי שנים וכל ימיו היו חמישים ושתיים שנה.

פרק כא, ז

וכי ימכר איש את בתו, ולא אשה את בתה.
את בתו, ולא את בנו.
לא תצא כצאת העבדים, פרש"י כיצאת עבדים כנענים וכו' או אינו אלא כיצאת עבדים עברים בשש וביובל, ת"ל: **כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה** מקיש עבריה לעברי לכל יציאותיו וכו'. וא"ת כי היכי דמקשינן עבריה לעברי לענין יציאת שש ויובל אמאי לא מקשינן עברי לעבריה לענין יציאת סימנים, דהא קים לן: אין הקש למחצה, כלומר שיצא אף הוא בסימנים כמו אמה העבריה. אלא לא מצית אמרת שיצא בסימנים, דבכי האי גונא היכי משכחת לה, אי שמכר עצמו כשהיה קטן אין במעשה קטן כלום, ואביו נמי אינו רשאי למוכרו כדאמר לעיל. ואם בשמכר עצמו כשהיה גדול הרי כבר הביא סימנים. ועוד פרש"י מקיש עברי לעבריה, מה היא אינה יוצאה בראשי אברים אף הוא אינו יוצא בראשי אברים. וא"ת למה לי קרא דאינו יוצא בראשי אברים תיפוק ליה מק"ו: מה עבריה שיוצאה בסימנים אינה יוצאה בראשי אברים, עברי שאינו יוצא בסימנים אינו דין שלא יצא בראשי אברים. אלא י"ל האי ק"ו יש לו פירכא: מה לעבריה שלא תצא בראשי אברים שאינה נמכרת בגנבתה תאמר בעבד עברי שנמכר בגנבתו, ת"ל העברי או העבריה מקיש עברי לעבריה וכו'.

לא תצא כצאת העבדים, לפי פשוטו למדה תורה דרך ארץ שלא תהא יצאנית כמו העבד שרבו משגרו בשליחותו ביום ובלילה בעיר וחוף לעיר, וכל זה גנאי לאשה, רק שעבוד בית משום **כל כבודה בת מלך פנימה**, ועוד שהיא קטנה.

דבר אחר:

לא תצא כצאת העבדים, שיוצאים בלי בנים, כדאמרין לעיל אבל זו אין יציאתה כן שאם תרצה אתה לרבות ממנה אתה בעצמך תשאנה והיא ובניה יהיו שלך משם ולהבא, ולא תצא ממך אלא בגט וכתובה כשאר הבנות.

פרק כא, ח

אבל אם רעה, היא מכוערת, כמו: **מדוע פניכם רעים היום**.

בעיני אדניה, ליעדה להיות בביתו עד מועדה שיכלו ימי עבודתה.

יעדה, לשון מועד, כמו: **אל המועד אשר יעדו**.

לא יעדה, כתיב, לו קרי.

והפדה, ולהפדה, שאין האדון רוצה ליעדה וגם אינו רוצה שתפדה את עצמה אלא רוצה הוא שתהיה עמו בביזוי כעין שפחה והיא אינה חפצה בכך.

והפדה, פרש"י: שאף הוא מסייע בפדיונה וכו'. וא"ת איזה סיוע ואיזה גרעון יש לה מאדוניה. אלא י"ל קים לן שהיא חשובה לעשות כל מלאכה וכל מיני עבדות בשלש שנים האחרונות יותר משהיא בתחלת השלש שנים ראשונות, שהרי קטנה היתה כשנמכרת בתחלה שנים ראשונות, וקמ"ל **והפדה**, כשתצא היא מרשותו לא ימנה עמה לפי מה שהיה שוה בשלש שנים האחרונות אלא מגרע מפדיונה מהשנים ששמשתו והיא תחזיר לו מהשנים הנותרות לכל שנה ושנה ששית הכסף.

לעם נכרי, לאיש אחר שאינו אדוניה.

לא ימשל למכרה, אפילו ליעדה לו לאשה.

למכרה, למסרה. כמו: **כי ביד אשה ימכור ה' את סיסרא**.

בבגדו בה, שאינו רוצה לישאנה. לשון בגידה שייך בענין פרידת איש מאשה, כמו: **אשר**

אתה בגדת בה והיא חברתך ואשת בריתך. ואומר: **כאשר בגדה אשה מרעה**. יש

מפרשים: **לעם נכרי**, לעבדו כנעני כדי להוליד ממנה בנים לשמשו כדרך שמוסר שפחה

כנענית לעבדו עברי, שהרי בענין זה פגמה וקלונה גדול.

לעם נכרי, כנעני קרוי נכרי. כדכתיב: **אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל המה**. ואומר: **ובא**

הנכרי אשר לא מעמך הוא. יש מפרשים: **והפדה**, אביה יפדנה מתחת יד אותו אדון מאחר

שאינו רוצה ליעדה.

לעם נכרי, לאומות העולם **לא ימשול** האב **למכרה** שלא יאמר הואיל ונתן לו רשות למכרה ימכרנה אף לכנעני, כדרך שמוכר עצמו, כדכתיב: **או לעקר משפחת גר** לכך נאמר: **לא ימשל למכרה**, הרי זו אזהרה שלא תמכר לכנעני. **בבגדו בה**, שלא היה לו למכור את בתו ומכרה.

פרק כא, ט

כמשפט הבנות, לקוחין ונשואין יפין, ובית חתנות יפה כדין בנות הארץ אבל לא כעין נשואי שפחה.

פרק כא, י

וענתה, יש מפרשים לשון מעון. כמו: **וענה איים באלמנותיו** שהמ"ם במעון כמו מ"ם במלון, מזון, מדון, הרי מזון וכסות ובית דירה.

פרק כא, יא

ואם שלש אלה, שארה כסותה ועונתה. **ויצאה חנם**, ע"י ב"ד כאן לא פירש לך מתי ופירש לך במקום אחר: **כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים**. **אין כסף**, אם חלתה בסוף שש ולא יכלה לצאת והוא ממציא לה מזונות אינה משלמת, ירושלמי. ולפי פשוטו **אין כסף** יתור לשון הוא, כמו: **מת אתה ולא תחיה**.

פרק כא, יב

מכה איש ומת, פרש"י לפי שנאמר: **ואיש כי יכה כל נפש**, שומע אני בהכאה בלא מיתה. ואם תאמר היכן מצינו למימר דבהכאה בלא מיתה יהא נהרג, הרי אף אם הפיל אבר אינו משלם רק דמי אברו. ויש דוחקים לתרץ כשעשהו טרפה, אי נמי כשהכהו בדבר שיש בו כדי להמית ולא מת. **סדבר אחר**: ליחייב מיתה הואיל ולא כל כמיניה שנצול קמ"ל. **מכה איש ומת**, ופרשה זו נסמכה לפרשת עבד לפי שרגילות הוא שאדם מכה את עבדו ופעמים שהוא הורגו, לכך הוא אומר: **מות יומת** שאינו כמכה עבד כנעני.

פרק כא, יג

והאלהים אנה לידו, שהרי נתחייב מיתה בידי שמים. כאן פרש"י **מרשעים יצא רשע**. כלומר מזה שהרג שוגג שהוא רשע שלא רצה להיות גולה, יצא רשע שעולה בסולם ונופל עליו וכו'. כאן פרש"י זה שהרג שוגג וכו', צ"ל אותו שנופל על חברו אחז בסכין והרגו, דאי לא תימא הכי לא נתקיימה בו מיתת סייף שנתחייב בה ודוקא בדרך ירידה דאי דרך עליה

לא מיחייב מדנפקא לן מויפל עליו ואין לומר שיתחייב שתי גלויות, דהא גברא קטילא קטיל.

ושמתי לך מקום, כשהיו לכם ערים לשבת כאן רמז לערי מקלט.

פרק כא, יד

מעם מזבחי, וכל שכן מערי מקלט.

תקחנו למות, ולא למלקות ולא לגלות.

פרק כא, טו

ומכה אביו ואמו, למה נאמר, לפי שכשהוא אומר **עין תחת עין**, הוציאו מכללו, ונאמרה פרשה זו להחמיר עליו שהוא במיתה אף על פי שלא המיתו אלא עשה בו חבורה, כדגמרינן הקישא מכה בהמה ומכה אדם, מה מכה בהמה אינו חייב עד שיעשה בה חבורה, אף מכה אביו אינו חייב עד שיעשה בו חבורה, אף על גב שהוא אביו או אמו, ולפי שיש לו דין רוצח סמכו לרוצח.

ומכה אביו ואמו מות יומת, עונש שמענו אזהרה מנין, ת"ל: **ארבעים יכנו לא יוסיף** והלא דברים ק"ו: ומה מי שהוא מצווה להכות הרי הוא מוזהר שלא להכות מי שאינו מצווה להכות אינו דין שיהא מוזהר שלא להכות.

פרק כא, טז

וגונב איש, למה נאמר לפי שנאמר: **כי ימצא איש גונב נפש**, אין לי אלא עדים של גנבה, עדים של מכירה מנין, ת"ל: **וגונב איש ומכרו** לפי שדינו בחנק כדין מכה אביו, ועוד ששניהם עשו מעשה מחיים סמכו למכה אביו.

ונמצא בידו, הפשע ע"י עדים, או נתגלה הברור כאילו נמצא בידו.

מות יומת, שהרי הוא מביאו לידי מיתה שהקונה אותו יעשה ממנו רצונו. עונש שמענו אזהרה מנין, ת"ל: **לא תגנב**.

פרק כא, יז

ומקלל אביו, אין לי אלא בחיים, לאחר מיתה מנין, ת"ל: **ומקלל** מכל מקום. עונש שמענו אזהרה מנין, ת"ל: **אלהים לא תקלל, ונשיא בעמך לא תאור, לא תקלל חרש**, הצד השוה שבהם בשלשתן שהם בעמך אתה מוזהר על קללתן אף אביך ואמך שהם בעמך אתה מוזהר על קללתן. מה שהפסיק בין מכה למקלל בפסוק **וגונב איש**, לפי שרוב המגונבים כשהם קטנים והם גדלים בארץ נכריה אינם מכירים אבותיהם, ועל ידי מריבה הדבר מתגלגל להכותם ולקללם, לפיכך המציע ביניהם: **וגונב איש ומכרו**. וסמך **ומקלל לוכי יריבון** כדי לסמוך מריבה למריבה. וליכא למימר לכתוב רחמנא מקלל וכ"ש מכה, דהא אין

עונשין מן הדין. ועוד שאין מיתתן שוה אלא מכה בחנק ומקלל בסקילה. ומה שמצינו שמכה אביו נדון בחנק הקל ומקלל בסקילה, לפי שקללה שייכא אפילו לגבי מעלה, וכבוד אב ואם הוקש לכבוד הקדוש ברוך הוא, אבל מכה לא שייך גבי הקדוש ברוך הוא, כמו ששנו רבותינו בקדושין, נאמר: **מקלל אביו ואמו מות יומת** ונאמר: **איש איש כי יקלל אלהיו וגו'** השוה הכתוב ברכת אב ואם לברכת הקדוש ברוך הוא, ובהכאה ודאי אי אפשר, וכן הדין מפני ששלתן שותפים. יש מפרשים: כל הפרשה לא זו אף זו, והכי מפרשין לה, לא זו מכה איש ומת בלבד שיהא נהרג שהרי הרגו מזיד, אלא אף אשר לא צדה שהרג בשוגג גולה, ואם ישיגנו גואל הדם חוץ לערי מקלט יכול להרגו, ולא זו אלא שהרגו ואינן עומדין אצל המזבח שחייבים מיתה אלא אף זו שהוא עם מזבחי תקחנו למות, ולא זו שהוא שהרגו שהם חייבים מיתה אלא אף זו מכה אביו ואמו בלא מיתה אלא עשה בהם חבורה חייב מיתה, ולא זו מכה אביו ואמו שחייב מיתה שהרי מ"מ חובל בחברו הוא אלא אף זו גונב נפש בשלא חבל בו כלל חייב מיתה, ולא זו לבד גונב נפש הוא מיחייב מיתה שהרי מכל מקום שלח בו יד, אלא אף זו מקלל אביו ואמו שלא שלח יד בהם כלל חייב מיתה.

פרק כא, יח

וכי יריב אנשים, אין לי אלא אנשים, נשים מנין, היה ר"א אומר הואיל ונאמרו נזיקין בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחד מהם שנעשה בו נשים כאנשים פורט אני כל הנזיקין שבתורה לעשות בהם נשים כאנשים.

או באגרף, אבן כתרומו בכורמיזא. וכן מצינו בתורת כהנים אצל: **וחלצו האבנים**, בלבנים או בכורמיזין, כלומר באבן אשר ימות בה דאי ס"ד אגרופ יד, מאי דכתיב: **ולא ימות** וכי בשביל מכת יד היה לו למות.

פרק כא, יט

אם יקום והתהלך, אבל אם לא קם ונשתהה במשכב חולה זמן מרובה ומת באותו חולי מות יומת המכה.

על משענתו, מקלו, כמו: **וקח משענתי בידך**, דגבי אלישע, כדרך העומדים מחליים.

שבתו יתן, זמן ישיבתו בלא מלאכה, כמו: **זה שבתה הבית מעט**. וראיה לדבר **אם יקום והתהלך בחוץ**. יתן, אפילו נרפא בלא מום.

פרק כא, כ

וכי יכה איש, אין לי אלא איש, אשה מנין, היה ר' ישמעאל אומר: הואיל ונאמרו כו'.

בשבט, בדבר שבני אדם רגילים להכות בו את העבד להוכיחו, לכך הבי"ת פתוחה, אבל אם הכהו בחרב אפילו אם עמד יום או יומים האדון חייב מיתה שאין זה תוכחה אלא דרך רציחה.

ומת תחת ידו, ברשותו, הא אם הכהו ומכרו לאחר ומת הרי זה פטור.

דבר אחר:

ומת תחת ידו, בשעת הכאה שמכהו שם עד שמת, אין זה רידוי אלא ממית בידיים.

פרק כא, כא

יום או יומים, יום שהוא כיומים שהוא מעת לעת דהא ליכא למימר יומיים ממש, שאם מיום אחד פטור משני ימים לא כל שכן. ולפי פשוטו אורחיה דקרא למימר הכי, זו ואין צריך לומר זו, כמו: **על פי שנים עדים או שלשה עדים**.
כי כספו הוא, ובידו להכותו אך דרך תוכחה.

פרק כא, כב

וכי ינצו אנשים, למה נאמר, לפי שהוא אומר: **וכי יזיד איש**, לא שמענו אלא על המתכוין להכות את שונאו והכהו שהוא במיתה, אבל המתכוין להכות את שונאו והכה את אוהבו לא שמענו, ת"ל: **וכי ינצו אנשים**. ויש דורשין אותו בממון, וה"ק: לפי שהוא אומר ואיש כי יכה כל נפש אדם, שומע אני אף בן שמנה ימים במשמע, ת"ל: **וכי ינצו אנשים**, אינו חייב עד שיהרוג בן של קימא.
אשה הרה, למה נאמר, שהרי כשהוא אומר: **וינצו ילדיה**, למדנו שהיא הרה, אלא ללמדך שאם הכה אותה על ראשה או על אחד מאבריה אינו חייב עד שיכנה במקום עוברת.

דבר אחר:

לחייבו אפילו בולד אחד.

ענוש יענוש, פרש"י דמי ולדות. וא"ת אמאי אינו נהרג על ולדות אלו שהרג, וכ"ת שמא נפלים נינהו, א"כ תקשי לך גבי כל הורג נפש אמאי הוא נהרג, שמא טרפה הרג, ואת"ל סמכינן ארובא ורובא לאו טרפה נינהו, כדאמרינן פ"ק דחולין, הכי נמי אית לן למסמך ארובא ורובא דנשי לאו מפילות נינהו, אי הכי ליחייב מיתה נוגף האשה, אלא י"ל שאינו חייב על שום בריה עד שיצא לאויר העולם כדמוכח במסכת ערכין.

כאשר ישית עליו בעל האשה, אם יתפשר עמו. ואם לאו.

ונתן בפלילים, דוגמא: **בלולה בשמן וחרבה**.

פרק כא, כו

לחפשי ישלחנו, אין לו לעבד ליקח ממון תחת שנו ועינו כי מה יועיל לו, שכל מה שקנה עבד קנה רבו, ואפילו מכר עצמו על מנת שאין לרבו רשות בו, יכול רבו לדחקו בכמה דברים עד שיתן לו בעל כרחו הממון, לפיכך אין לו תקנה אלא חירות.

פרק כא, כז

ישלחנו, לשון שלוח, כמו: **ושלחה מביתו**. ומה שלא כתב כאן חנם כמו למעלה ביוצא בשש, ללמדך שיתן לו ספר כריתות כמו לאשתו.
תחת שינו, אף על פי שגופו קנוי לו אין הקדוש ברוך הוא חפץ שישחיתנו באבריו. הלשון מוכיח כי באחד הוא חפשי, ואם שחת עינו ואח"כ הפיל שנו, לעולם יש לו דמי אבר השני. מה שעבד כנעני יוצא בראשי אברים היינו מקל וחומר: אם מידי שמים קונה עצמו ביסורין, כדכתיב: **יסור יסרני יה ולמות לא נתנני**, מידי אדם לא כ"ש.

פרק כא, כח

וכי יגח שור את איש, ע"כ נזקי אדם באדם, מכאן ואילך נזקי שאר בריות באדם.
וכי יגח שור את איש, נגיחה שייכא גבי אדם ונגיפה בבהמה לפי שיש לו לאדם מזל, ואין השור ממיתו אלא נגחו, אבל בהמה אין לה מזל ואין מוראה על חברתה וממיתה.
סקול יסקל השור, וא"ת אם התם בסקילה, מועד לא כ"ש, השור יסקל למה לי, אלא לא אם אמרת בתם שהוא בסקילה היינו לפי שאינו משלם כופר, תאמר במועד שמשלם כופר, ת"ל השור יסקל. וא"ת מאחר ששור תם נהרג כשהרג את הנפש היאך נעשה מועד לשתים או לשלש פעמים, אלא י"ל כגון דערק לאגמא בנגיחות ראשונות, אי נמי שמכירין בעל השור ואין מכירין השור ואמרי ליה תורא נגחנא אית לך בבקרך, כדאיתא בבבא קמא.

ולא יאכל את בשרו, ממשמע שנאמר **סקול יסקל** איני יודע שלא יאכל, אלא לומר לך אף על פי שסתם נבלה מותרת לכלבים זו אסורה. **ובעל השור נקי**, כל זמן שלא הועד בו.

פרק כא, כט

וגם בעליו יומת, לפי הפשט דין מיתה עליו שהרי יודע היה שהיה שורו נגחן והוא לא נזהר לשמרו.

פרק כא, ל

אם כפר יושת עליו, שהיורשים רוצים ליקח כופר מהריגת אביהם. ככל אשר יושת עליו, מאחר שלא הרגו בידיים ב"ד רשאין לשום עליו כופר הואיל והיורשים מתרצים בדבר.
אם כופר, אינו מן הנמנין חובה כמו שפי' גבי **ואם מזבח אבנים**.

פרק כא, לא

או בן יגח או בת, הזכיר בפרשה זו בן או בת איש ואשה מה שלא פרט לך בשאר פרשיות, ללמדך שאם יאמר בעל השור: אשה זו יצאנית יותר מדי, הבן והבת לא שמרם אביהם כמשפט, אין בדבריו כלום, ולכך פרטם הכתוב.

דבר אחר:

בבן חורין הוא חלוק בין גדול לקטן אבל בעבד ואמה אינו חייב רק בגדולים.

פרק כא, לב

אם עבד יגח השור, במועד דאי בתם נמצא כח עבד חמור מכח בן חורין. **כסף שלשים שקלים**, כפי ערך נקבה מבת עשרים שנה עד בת ששים, דעבד ואשה כי הדדי נינהו דגמר לה לה מאשה. **והשור יסקל**, פן ימית בן חורין מאחר שהתחיל ליגח. ולפי שרגילותו של עבד להיות מצוי בין בהמות לשמרן וליתן להם אכילתן ופעמים שממיתים אותו ואתי לאנצויי, זה אומר כך וכך היה שוה עבדי וזה יאמר לא היה שוה רק כך וכך, לכך נתן במיתתן קצבה שלשים שקלים, אבל בן חורין מלתא דלא שכיחא היא.

פרק כא, לג

וכי יפתח איש בור, שכולו נגמר מימים רבים, או אפילו **כי יכרה איש בור** ולא כסהו לערב, לפי שרוצה לשוב למחר למלאכתו לחפור בבור. **ולא יכסנו**, הא אם כסהו פטור ודוקא כראוי, וכמה כראוי כדי שתהא עגלה טעונה אבנים מהלכת עליו, כדאיתא בירושלמי פרק חזקת הבתים: אין עושים חלל תחת רשות הרבים אלא אם כן שתהא עגלה טעונה אבנים מהלכת עליו. **ונפל שמה שור**, ולא אדם משום דאדם בר דעת הוא ואיבעי לעיוני ומיזל ואיהו דאפסיד אנפשיה, חמור ולא כלים, דאין דרך כלים לטלטל בלא שמירת אדם וכיון שלא שמרם איהו דאפסדינהו.

דבר אחר:

שור או חמור, הוא הדין לשאר בהמות אלא שאלו דרכן לילך בלא מנהיג.

פרק כא, לד

בעל הבור, בעל כרוחך בעל התקלה, ואי אפשר לומר בעל הבור ממש שהרי לא פשע כלום.

המת יהיה לו, לפי הפשט כיון שהוא משלם כל דמו דין הוא שיהא המת למזיק.

פרק כא, לה

ומכרו את השור החי, היינו כשהזיק חוץ מרשות בעליו. אבל אם הזיק ברשות בעליו פטור, יכול לומר מזיק לניזק: תורך ברשותי מאי בעי.
וחצו את כספו וגם את המת, לפי שהיה תם ואין דרכו להזיק לא היה לבעל שלו להזהר בו ולא פשע ומזלא דתרוייהו גרים, לפיכך שניהם שוים בהיזק.

פרק כא, לו

ולא ישמרנו, הלא דברים ק"ו: ומה אם כששמרו ויצא והזיק חייב, על שלא שמרו לא כ"ש. ומה ת"ל: **ולא ישמרנו**, אלא הוסיף הכתוב עוד שמירה אחרת על שמירתו וזו היא נשיכה.

דבר אחר:

ללמדך שאין עונשין מן הדין.

דבר אחר:

ולא ישמרנו בעליו, להביא שומר חנם.

פרק כא, לז

כי יגנב איש, אף הטובח והמוכר בכלל היו, כדכתיב: **אם ימצא הגנב וגו'**, ונאמרה פר' זו להוציאו מהכלל לחייבו בתשלומי ד' וה'.
וטבחו או מכרו, אם הטובח חייב המוכר לא כ"ש, אלא א"כ ענשת מן הדין, לכך נאמר ומכרו ללמדך שאין עונשים מן הדין.
וטבחו או מכרו, מה טביחה שאינה חוזרת אף מכירה שאינה חוזרת.
חמשה בקר, וארבע צאן וגו', לפי שהגנב זלזל עצמו בשה יותר מבשור שהרי נטלו על כתפו כשגנבו ועוד שלא עשה בו מלאכה כבשור, הקל הכתוב בתשלומיו יותר מבשור.

דבר אחר:

דין הוא בגונב שור שישלם יותר מגונב שה, שאם לא היה למוד בגנבה לא היה יכול לגנוב בהמה גדולה כל כך, אבל גונב שה יש פתחון פה עליו לומר איני יכול איני רגיל באומנות גנבה ודיו בארבע צאן.

דבר אחר:

דין הוא בגונב שור שישלם תחתיו תשלומים יתרים יותר מגונב צאן, לפי שהזיק לבעל השור שהיה חורש בו מה שאין כן בצאן.

תחת השור, תחת השה, שנאן הכתוב לומר לך שאין דין ד' וה' נוהג אלא בשור ובשה בלבד.

פרק כב

פרק כב, א

אם במחתרת ימצא הגנב, כמו שפרש"י שנמצא במקום הפרצה מוחזק בגנבה. **אין לו דמים,** כי יודע הוא שאם ימצאנו בעל הממון ישים נפשו בכפו להציל ממונו בשעת חימום.

פרק כב, ב

אם זרחה השמש עליו, שיצא מן המחתרת לאויר העולם למקום זריחת השמש. **דמים לו,** יש לו לגנב על ההורגו תביעת תשלומי שפיכות דמים מאחר שלא נמצא מוחזק במחתרת עצמה, שהרי לא הותר להרגו רק בשעת חימום כגון במחתרת. שלם ישלם תשלומי ד' וה'.

פרק כב, ג

חיים שנים ישלם, לרבות החיה.

פרק כב, ד

כי יבער איש שדה או כרם, לשון ביעור וכליון, כמו: **ואתה תבער הדם הנקי, ובערתי את בית ירבעם כאשר יבער הגלל עד תומו,** שמבער השדה והכרם מן התבואה שבתוכו ומשחיתה.

מיטב שדהו, פרש"י למדך הכתוב שהנזיקין שמין להם בעדית. היינו טעמא דאדם רוצה בקב שלו יותר מקבים של חברו. ועוד שהרי שלו מזומן לו. ועוד כדי להזהירו שלא להזיק את חברו, אבל גבי מלוה ולוה אינו מתכוין להזיקו אלא מתוך דוחקו אינו משלם לו, דיו אם ישלם זבורית, וכדי שלא תנעול דלת בפני עניים לוויין תקנו חכמים לישלם בינונית, וכתובת אשה בזבורית, דלא אפסדה מידי.

מיטב שדהו, מה שהיה ראוי שדהו וכרמו לבא לידי מיטב אם הניחתו הבהמה מתחלה, ישלם המזיק לניזק בעת הקציר או בעת הבציר שאילו לא היה נשחת היה גדל ומטיב.

פרק כב, ו

כסף או כלים לשמור, פרש"י זו בשומר חנם. שהרי אין דרך לשאול שכר על שמירת כסף וכלים לפי שאינו טורח בשמירתם אלא מניחם במקום המשתמר כשאר חפציו, לפיכך נגנבו או אבדו פטור.

וגונב מבית האיש, מקרא זה בא לפטור את הגונב אחר הגנב.
ישלם שנים, דכיון דטוען טענת גנב הרי הוא הודה שמי שלקחו גנב הוא לפיכך משלם כדין גנב.
ישלם שנים לרעהו, וכתוב אחר אומר: **ושלם אותו בראשו וחמשיתו יוסף עליו**, כיצד יתקיימו שני כתובים הללו, אלא כל המשלם קרן משלם חומש, ושאינו משלם קרן פטור מן החומש.

פרק כא, ז

ונקרוב בעל הבית, לשבועה, מדכתיב: **אם לא שלח ידו במלאכת**. אבל אין לומר ונקרב לדין, דהיכי תפרש ונקרב לדין אם לא שלח, אבל אם שלח לא יעשה דין, וכל שכן שצריך לעשות דין.
במלאכת רעהו, לשון קנין ונכסים, כמו: **לרגל המלאכה**.

פרק כב, ט

חמור או שור או שה, פרשה זו בשומר שכר שאין דרך לשומרן אלא בשכר, לפי שיש טורח בשמירתן להוציאן ולהביאן להאכילן ולהשקותן, וכשהפקידן על מנת לשמרן מגנבים וזאבים הפקידם אצלו.
ומת, מעצמו.
או נשבר, על ידי חיות, כמו: **ולא שבר את החמור**.
או נשבה, על ידי ליסטים, כל אלו אונסין, שאם לא כן היה לו לומר וגונב כמו למעלה.
אין רואה, קאי אנשבה. לעיל בפרשת שומר חנם לא שייך למכתב אין רואה, דפשיטא לן דאין דרך גנבה אלא בסתר.

פרק כב, י

שבועת ה' תהיה בין שניהם, שמתה באונס, כיון שאין רואה הא אם יש רואה, כלומר שנשבה במקום שרבים מצויין שם, צריך לשלם, דאין מהימן בשבועה, דאם כדבריו היו לו עדים.
בין שניהם, להוציא את שכנגדו חשוד לשבועה.
אם לא שלח ידו, אך מתה באונס.

פרק כב, יא

ואם גנב יגנב מעמו ישלם, דכיון שיש לו שכר על שמירתו, היה לו להזהר בו.

פרק כב, יב

אם טרף יטרף יבאהו עד, את השאר שימצא מן הטרפה יביאהו להיות לו לעד שנטרפה ונאנסה ממנו, ומצינו סגנון זה שהרועים דרכם לדחוק עצמם עד שימצאו מעט מן הטרפה להביא לפני הבעלים ופטורים. וכן כתוב בעמוס: **כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים או בדל אוזן וגו'** שיש לתמוה מה יש לרועה להציל כל כך דבר מועט אלא ודאי בשביל כך הוא.

פרק כב, יג

וכי ישאל איש. בעליו, של הבהמה, היינו המשאל. **שלם ישלם**, השואל כשנשבר או מת לפי שכל ההנאה שלו חייב הוא באונסיה, דיכול המשאל לטעון על השואל שהכביד על בהמתו.

פרק כב, יד

אם בעליו, אבל אם בעליו של בהמה עם השואל בשעת מיתה לא ישלם שום דבר, לפי שראה שנהג עמה כראוי. **אם שכיר הוא**, לפי הפשט אם בעל הבהמה שכיר הוא לשואל ונשברה הבהמה או מתה בפשיעת השואל לא יפטר השואל בשביל שבעל הבהמה עמו שהרי הוא בא בשכרו ולעצמו הוא טורח ואינו משועבד לשואל.

פרק כב, טו

וכי יפתה איש, לאחר שהשלים לדבר על גנבת ממון התחיל לדבר על גנבת הלב הוא המפתה. **אשר לא ארשה**, הא אם אורסה חייב סקילה. **מהר ימהרנה לו**, בעל כרחו כדי שלא יכלימנה איש אחר אם יקחנה ויזכור לה גנותה, והיא היתה נערה ולא ידעה להשמר מפתוי, אלא שיכול להוציאה בגט מאחר שנתרצית לו.

פרק כב, טז

אם מאן ימאן אביה לתתה לו, אין לי אלא אביה היא עצמה מנין, ת"ל: **מאן ימאן מ"מ**. **כמהר הבתולת**, המבוארות במקום אחר הם אנוסות, מה להלן חמשים, אף כאן חמשים. ומה כאן שקלים, דכתיב אף להלן במאנס שקלים.

פרק כב, יז

מכשפה לא תחיה, סמכה אכי יפתה לפי שהמתאווים מחשבתם הרעה יבקשו דרך כשפים למלאת תאותם.

לא תחיה, כתרגומו: לא תחי, והמתרגם לא תיחי טועה מדלא קרינן לא תחיה אלא לא תחיה. סתם לך מיתתה ללמדך כל הקודם לפגוע בה זכה, שאם תשהה אותה עד שתעמוד בדין תעשה מכשפות להנצל.

פרק כב, יח

כל שכב עם בהמה, אחר שהזכיר פתוי נערה שאין לה דעת הזכיר בהמה שאין לה פה לצעוק.

מות יומת, בסקילה רובע כנרבע שכתוב בהן בפרשת קדושים: **דמיהם במ**.

פרק כב, יט

זבח לאלהים, לפי הפשט אינו מדבר על ישראל שהרי כבר הוזהרו בדבור **לא יהיה לך**, הא אינו מדבר אלא עם הגר הנזכר אחריו, גם בשבילו נאמר **כל שוכב עם בהמה**, כי כן מנהג ארמאי.

בלתי לה' לבדו, מלמד שאם היה זובח להקב"ה ולא להים אחרים כמו הכותים שכתוב בהם: **את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים**, מאחר שהוא עובד בשותפות יחרם לך נאמר: **לבדו**.

פרק כב, כ

וגר לא תונה, סמכו לזובח, לומר לך אעפ"י שאני קץ בעבודת כוכבים אוהב אני את הגר שפירש ממנה.

לא תלחצנו, לעשות מלאכתך. ולפי שאינם יודעים בעיני הארץ דבר קל הוא להונותם הזהיר עליהם הכתוב.

פרק כב, כא

כל אלמנה ויתום, שום אלמנה ויתום, דוגמא: **לא תעשה כל מלאכה, וכל תמונה**. הזכיר הגר שאין לו כח ואח"כ הזכיר היתום והאלמנה שהם ישראלים שאין להם כח. **לא תענון**, מצוה זו כתובה בלשון רבים מה שאין כן בכל הדינים הכתובים בפרשה זו לפי שכולם פושעים במ אפילו אותם שאינם מקניטים שהרי רואים הם עלבונם ושותקים ואינן מוחין וכן הזכיר העונש בלשון רבים: **וחרה אפי והרגתי אתכם וגו'**.

פרק כב, כב

אם ענה תענה אותו, פרש"י גזם ולא הזכיר ענשו כשישתוק העני אבל **והיה אם יצעק אלי שמוע אשמע והיו נשיכם וגו'**.

כי אם צעק יצעק, דילמא שמא הוא ראוי ויצעק אלי שמוע אשמע.

צעק יצעק, על היתום הוא מדבר שדרכו להיות קטן ואינו בן דעת להראות עלבוננו כמו האלמנה אך דין האלמנה כן.
שמע אשמע צעקתו, שהרי מן הדין לוקה המענה.

פרק כב, כג

נשיכם אלמנות ובניכם יתומים, מדה כנגד מדה.

פרק כב, כד

אם כסף, הזכיר כאן מצוה זו לפי שעניים וגר ויתום ואלמנה שוים בה.
לא תהיה לו כנושה, יש מפרשים: לשון שכחה, כמו: **כי נשני אלקים**. פירוש לא תהיה לו כמי שנשה הוא הלואתו ושכחה זמן ארוך, כדי לדחוק אותו ולקחת ממנו רבית.
לא תשימון עליו נשך, להרחיב לו זמן חמש בשש.
לא תשימון, בל" רבים שהלואה והמלוה והערב והעדים עוברים על לאו לא תשימון.

פרק כב, כה

אם חבל תחבל, ע"י שליח ב"ד כדכתיב: **בחוף תעמוד וגו'**, אבל אתה לא תבא לביתו לעבוט עבוטו וזהו: **לא תהיה לו כנושה**.
תשיבנו לו, וא"ת א"כ לא יפרע הלואה חובו בעוד שהמלוה מחזיר לו שמלתו, אלא י"ל דלא מיירי אלא כשנטלו שליח ב"ד שלא בשעת הלואה ונתנו למלוה, ואינו מצווה להחזירו ללואה רק שלשים יום, שכן הוא זמנו של ב"ד, ואחר הזמן הוא מורשה למכרו.
תשיבנו לו, קאי אל החבול, שהוא לשון זכר.

פרק כב, כו

כי היא כסותה לבדה, והיא שמלתו טפלה לעורו, אז אני מזהירך להשיב לו. אבל אם יש לו אחרת אינך מוזהר. אחר שאמר: **שלמת רעך**, שהוא לשון נקבה, חזר ואמר: **כי היא כסותה לבדה**.
כסותה, משמע כסות שמתכסה בו בלילה.
והיה כי יצעק אלי, להתפלל בשבילך שאם לא החזרת לו משכנו שמא היה מת בקרה.
ושמעתי, תפלתו ואשלם לך הגמול **כי חנון אני**.

דבר אחר:

ושמעתי כי חנון אני, אף על פי שאין כח הסברה נותן שיהא עליך להחזיר לו המשכון שהרי הלזית עליו מעותיך, ובעל חוב קונה משכון, מ"מ אשמע לו כי חנון אני ונכמרו רחמי עליו על שצעק לפניך והיית אכזרי ולא חסת עליו, לכך נאמר כאן: **כי חנון אני**, אבל

למעלה גבי יתום ואלמנה אין צריך לכתוב כי חנון אני מאחר שאתה מענה אותם דין הוא שאשמע צעקתם.

פרק כב, כז

אלהים לא תקלל, סמכו כאן לפי שמא יעבור המלוה ולא ישיב החבול ויבא העני מרוב צערו בלילה ויקלל הדיין שדן לחבול שמלתו, והדיין כדין עשה ולא פשע בדבר. **ונשיא בעמך לא תאר**, למה נאמר, אם להזהיר שלא לקלל הדיין הרי כבר אמור, אלא סתם נשיא היינו עשיר ומלוה לאחרים, וסמוך הוא **לאם חבל תחבל שלמת רעך**, והזהירו הכתוב שלא לקלל העשיר אם חבלו שהרי מהנהו מנכסיו.

פרק כב, כח

מלאתך, תרומת תבואתך, כמו: **פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע**. **ודמעך**, דבר הלח בתרומתך כמו תרוש ויצהר על שם שזבין טפות טפות כעין דמע מן הגת. גבי תרומה שייך לשון משקה, כדכתיב: **כל חלב יצהר וכל חלב תירוש** ולא כתיב כל חלב זית וכל חלב ענבים, אבל בבכורים שהפרי בא כמות שהוא גדל לא שייך בהו לשון משקה. **לא תאחר**, לעשות חלקי מאוחר לשלך אלא הראשית תתן לי ואחר כך לעצמך, כדכתיב **ראשית בכורי אדמתך, ראשית עריסותיכם**.

דבר אחר:

לא תאחר, מה שאתה חייב אפי' אתה עני. פי' מצוה זו הרי הוא במקום **ראשית דגןך תירושך ויצהרך**, לפיכך סמך לו **בכור בניך תתן לי** כי הוא ראשית אונו. **בכור בניך וגו'**, ולא מן המאוחר כמו שאני אומר לך במלאתך **ודמעך כן תעשה לשורך לצאנך** לתת לי הבכור, ומ"מ אל תמהר להקריבו רק לאחר שבעה ויטהר ממקום הטנופת שיצא, שכן זמן טהרת טמאה ועוד שמא נפל הוא.

פרק כב, ל

ובשר בשדה טרפה, לפי שהיא קשה מן הנבלה שיש בה ארס הדורס ואינה מטמאה ומניחין אותה בשדה, הזהיר עליה הכתוב מה שאין כן בנבלה, לפיכך מוכרין אותה לבן דעת המשמרה ואוכלה בבית פן יכשלו בה רבים אם יניחוה בשדה. ולפי שהזכיר שור וצאן שהם מותרים באכילה, הזהיר על בשר הנטרף שמא יאכלנו העני מחמת עניו. **לכלב תשלכון אותו**, הלמ"ד בפת"ח, משמע בכלב המבורר דבר הכתוב, הוא שומר העדר, היינו לפי פשוטו. **אותו**, מוסב אבשר שהוא לשון זכר.

פרק כג

פרק כג, א

לא תשא שמע שוא, על פיך. דוגמא: **ובל אשא את שמותם על שפתי**, פירוש אל תוציא מפיו דבר שקר.
אל תשת ירך עם רשע, וכל שכן אני מזהירך שלא תצטרף עם רשע בעדות שקר וחמס.

פרק כג, ב

ולא תענה על ריב, אפילו אם אתה חריף בעיניך להראות טעם לנטות הדין, וחבריך אינם חריפין כמוך לירד לעומק הדין, הכתוב מזהירך שלא תענה אותו טעם לנטותם.
אחרי רבים להטות, אלא צריך שיגמר הדין אחר הרוב.

פרק כג, ג

ודל לא תהדר, סמכו כאן אחר **לא תענה**, להזהירך שלא תעזוב לעזור את הדל בבית דין.

פרק כג, ד

השב תשיבנו לו, כמה פעמים אתה מצווה להשיב לו.

פרק כג, ה

וחדלת מעזב לו, חדל לך והשמר בך מהיותך עוזבו רובץ תחת משאו, אך **עזוב תעזוב עמו**, כתרגומו: משבק תשבוק מה דבלבך עלוהי ותפרק עמיה פי' זה ברמז בפרש"י בפרשת ראה גבי מסית.
תעזב עמו, כדאיתא בבבא מציעא: שלא יהא בעל החמור הולך ויושב לו ואומר הואיל ועליך המצוה אם רצית לפרוק פרוק, לכך נאמר **עמו**, אם הוא מניחו הרשות בידך להניחו.
עמו, אי אפשר לפרוק משאוי בהמה אלא בשני בני אדם, זה פורק מצד זה וזה פורק מצד זה.

פרק כג, ו

לא תטה משפט אביון בריבו, כדי לחייבו בדין. זו אזהרה לדיין. אעפ"י שלא הזכירו. דוגמא: **לפני ה' אלקיך תאכלנו**, דגבי בכור שאינו רק לכהן. למעלה הזהיר שלא יטנו לטובתו של עני מחמת רחמנות, וכאן הוא מזהירו שלא יטהו לחובה.

פרק כג, ז

ונקי וצדיק, נקי מי שהוא נקי מעון. וצדיק שיצא צדיק מן הדין כמי שעשה עבירה בלא עדים ובלא התראה ונצדק בדין.

פרק כג, ח

ושוחד לא תקח, אפילו לעשות דין אמת, מיהו שכר ביטולו מותר לקחת משני הבעלי דינים ובפניהם, כמו שהיה עושה קרנא.
ושוחד לא תקח, סמכו כאן כי מנהג הוא שהעשיר נותן לדיין שחד להטות דין שכנגדו.
ויסלף דברי צדיקים, וישנה טענת הצדיקים והזכאים בדין להפכם לחובה.

פרק כג, ט

וגר לא תלחץ, להטות דינו. ולמעלה הזהיר עליו אפילו שלא בשעת הדין. סמכו כאן לפי שאין לו גואלים, וקל ונוח הוא ללחצו ולעוותו בדין.

פרק כג, י

שש שנים, סמכו כאן בשביל: **ואכלו אביוני עמך**.

פרק כג, יא

ונטשתה, שלא תלקט בה לעצמך שום פרי.
ואכלו אביוני עמך, וכתוב אחר אומר: **לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך**, כיצד יתקיימו שני מקראות הללו, אלא כשהפירות מרובין הכל אוכלים, וכשהן מועטים לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך.

דבר אחר:

עד שלא הגיע זמן הביעור עוד מבערים אותם עניים ולא עשירים, משהגיע זמן ביעור מבערים אותה עניים ולא עשירים.

פרק כג, יב

ששת ימים, סמכו כאן בשביל **וינפש בן אמתך והגר** שהוא עני ושכיר שלך.
וביום השביעי תשבתי, לפי ששביעית נקראת שבת **סדבר אחר**: אין צורך לשמור שבת אחרת קמ"ל וביום השביעי תשבתי.

פרק כג, יג

ובכל אשר אמרתי אליכם, מכל מה שהזהרתי אתכם בשבתות של שאר השנים תשמרו בשבתות של שביעית,

דבר אחר:

לא בשביתת שור וחמור ובן אמה בלבד אני מזהירך, אלא אף בכל דבר שצריך שביתה אני מזהירך, כגון כלים.

דבר אחר:

ובכל אשר אמרתי אליכם, מיום שנתנו עשרת הדברות עד עכשו. תשמרו תהיו נזהרים חוזר וכולל כל אזהרותיו דוגמא: **ארור אשר לא יקים וגו'.**

דבר אחר:

אזהרה לכל מצות עשה כמו שפרש"י. מכאן אמרו בכל התלמוד עשה דוחה לא תעשה שהרי בכלל עשה יש לא תעשה עמו, דתשמרו הוי לא תעשה.

דבר אחר:

ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. לא קאי הוא אלא אלא תעשה דאי קאי הוא אעשה א"כ כל מצות עשה ישנן בכלל לא תעשה, כדאמרינן: כל מקום שנאמר בו השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה, והיכן ימצא עשה לבדו בלא לאו. **ושם אלהים אחרים**, סמכו כאן לומר בכל אשר אמרתי אליכם יש לכם להזכיר, אבל לא בשם אלהים אחרים.

פרק כג, יד

שלוש רגלים, אין אתה צריך לטרוח בעבודתי ולבטל בשבילה רק ג' פעמים בשנה, ומה לך אצל אלהים אחרים. **תחג לי**, לשמי שבשלתם אתה שמח.

פרק כג, טו

את חג המצות, על שם יציאת מצרים לחרות. **שבעת ימים תאכל מצות**, חזר להזהיר בשביל למועד חדש האביב ללמד שצריך לקבוע חג המצות בחדש שיהא ראוי להקריב בו מנחת אביב שעורים, ובשביל שלא יראו פני ריקם. **ולא יראו פני ריקם**, הם פני הזכרים העולים לרגל הנראים לי שהם ובניהם שלי.

פרק כג, טז

וחג הקציר, זמן שמחה, כדכתיב: **שמחו לפניך כשמחת בקציר כאשר יגילו בחלקם שלל. אשר תזרע**, אתה הזורע בשדה האדון על כן תעלה אתה הראשית למס הארץ והקב"ה האדון נותנה לעבדיו.

וחג האסיף, כשאדם אוסף כל פרותיו אז הוא שמח וכשתעשו השמחה אחר מצותי הרי החג לשמי.

בצאת השנה, ותכנס שנה אחרת.

פרק כג, יז

שלוש פעמים, אהדריה קרא בשביל יראה כל זכורך.

פרק כג, יח

ולא ילין חלב חגי, אמורי פסח.

עד בקר, כדין גופו של פסח שנאמר בו: **ולא תותירו ממנו עד בקר**.

חגי, קרבני, דוגמא: **אסרו חג בעבותים**. למעלה בפרשת בא הזהיר בפסח מצרים וכאן הזהיר בפסח דורות.

פרק כג, יט

ראשית בכורי, למה נאמר, לפי שנאמר: **ולקחת מראשית פרי האדמה**, אין לי אלא פרי, משקין מנין, ת"ל: **תביא**, מכל מקום, ומה הפרש בין אלו לאלו, אלו מביאין וקורין ואלו מביאין ואינן קורין. הזכירו אחר **לא תשחט על חמץ** שהרי מפסח יתחילו הבכורים. **לא תבשל גדי בחלב אמו**, לפי שברגל אוכלין הרבה בהמות הזהיר בפרשת רגלים שלא לבשל ושלא לאכול גדי בחלב אמו.

פרק כג, כ

הנה אנכי שלח מלאך לפניך, כל זמן שאתם עושים רצוני אני מהלך לפניכם בעמוד ענן אבל כשתשובו מאחרי אין אני משלח אלא מלאך.

דבר אחר:

הנה אנכי שלח מלאך, נביא ושליח, ועל יהושע נאמר. וליכא למימר מלאך ממש, שהרי הקדוש ברוך הוא לא אמר לשלוח מלאך עד שעשו העגל ואעפ"כ לא קבלוהו.

פרק כג, כא

כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבו, אף כי שמי בקרבו לא ישא לפשעכם. דוגמא: **וסלחת לעוני כי רב הוא, כי מנשה הבכור, כי מלאו מחשכי ארץ**.

כי שמי בקרבנו, רשאי הוא לומר אני ה' הוא מטטרון ששמו כשם רבו ה' אך נקרא ה' הקטן. וכן יסד הפייט בפזמון אל נא שאומרים בארץ אשכנז בראש השנה.

פרק כג, כב

כי אם שמע תשמע, שהרי שלוחי הוא, ועבדא דמלכא מלכא. **ואיבתי את איבך**, בשאר עממים הכתוב מדבר אבל החתי והאמורי נאמר בהם כאן **והכחדתיו**, ובמקום אחר הוא אומר: **לא תחיה כל נשמה**.

פרק כג, כג

כי ילך, שהרי ילך. **והביאך אל האמרי ואל החתי וגו'**, לא חש להזכיר הקטן שבכולם, הוא הגרגשי.

פרק כג, כד

לא תשתחוה, למעלה הזהיר על עבודת כוכבים שלך וכאן על עבודת כוכבים של אחרים.

פרק כג, כה

וברך את לחמך ואת מימך, ברכה תהא מצויה בהם. כל מיני מאכל קרויין לחם, וכל מיני משקין קרוים מים, כדכתיב: **לחמי ומימי** והכתוב משיב: **לכן אשוב ולקחתי דגני בעתו ותירושי במועדו**, היה לו לומר מימי. **והסרתי מחלה מקרבך**, שתהא בריא כי מה יועיל מאכל לחולה שאינו יכול לאכול.

פרק כג, כו

את מספר ימך אמלא, שתהיה זקן ומלא ימים ועל הרשעים הוא אומר: **ושנות רשעים תקצורנה**.

פרק כג, כז

את אימתי, כמו ששאלת: **תפול עליהם אימתה ופחד**. **כל העם אשר תבא בהם**, אפילו אינה משבעה עממים. וסופו מוכיח **לא ישבו בארצך פן יחטיאו**, ואילו בשבעה עממים כתיב: **לא תחיה כל נשמה**.

פרק כג, כח

ושלחתי את הצרעה, פרש"י מין שרץ, והיא לא עברה את הירדן ומה שכתוב: **וגרשה את החוי ואת הכנעני וגו'** אמרינן במסכת סוטה ריש לקיש אמר על שפת הירדן עמדה וזרקה

בהם מרה. רב פפא אמר שתי צרעות היו, חדא דמשה וחדא דיהושע, דמשה לא עברה ודיהושע עברה. ולפי הפשט משל הוא, לא בחרב ולא בקשת אני מגרשם אלא בדבר קל.

פרק כג, לא

ושתי את גבלך מים סוף ועד ים פלשתים, מים סוף שמתחלת במזרח א"י ועד ים פלשתים שבמערב, כדכתיב: **ארם מקדם ופלשתים מאחור**. **וממדבר**, שבדרום שהלכו בו ישראל ארבעים שנה. **ועד הנהר**, הוא פרת שבצפון. יש אומרים: **מושש שנים תזרע עד כי יהיה לך למוקש** נאמר בסוף ארבעים יום האחרונים. ומה שכתוב בפרשת תשא: **הנה מלאכי ילך לפניך, ושלחתי לפניך מלאך, ושמור לך עד בחלב אמו**, נאמרה בסוף ארבעים יום ראשונים. וכאן לסוף ימים אחרונים כשנתרצה מכל וכל רצה לסיים דבריו בענין שמיטה ורגלים אזהרת בשול בשר בחלב, שליחות מלאך וביאת הארץ. כמו שעשה במ' יום ראשונים, אלא שמכאן ולהלן הפרשיות מסורסות.

פרק כד

פרק כד, א

ואל משה אמר, פרשה זו עד **את כל דברי ה'** נאמר ביום רביעי לחדש סיון כמו שפרשתי בפרשת יתרו. ולפי פשוטו **ואל משה אמר** מלאך אחד אבל המקרא חסר ורבים כמוהו.

פרק כד, ג

ויבא משה, מן ההר בתוך מחנה ישראל. **ויספר להם את כל דברי ה'**, **מאתם ראיתם** ע"כ. **וישכם בבקר**, עד **ויאכלו וישתו** היה ביום חמישי לחדש סיון כמו שפי' בפרשת יתרו.

פרק כד, ד

ושתיים עשרה מצבה, כדכתיב: **והגבלת את העם סביב**. ג' שבטים במזרח וג' בדרום וג' במערב וג' בצפון. כסדר שהיו במדבר שרוין סביבות המשכן. ויש אומרים: הי"ב אבנים הציב במזרח להעיד שכולם נתרצו בקיום ודוגמא זו מצינו שעשה אליהו בהר הכרמל: **ויקח שתיים עשרה אבנים למספר בני ישראל**.

פרק כד, ה

נערי בני ישראל, הם הבחורים כדי לחנכם במצות. **ויעלו עולות**, לקיים מה שנאמר: **תעבדון את האלהים על ההר הזה**.

פרק כד, ו

וישם באגנות, פרש"י: מכאן למדו רבותינו שנכנסו אבותינו לברית מילה, טבילה והרצאת דמים. והא דאמרינן ביבמות פרק החולץ אבותינו מלו ולא טבלו, צ"ל אבותינו דהתם היינו אברהם יצחק ויעקב. זרק על המזבח קודם שקרא להם הדברים, ולאחר שקרא להם זרק חצי הדם האחר על העם.

פרק כד, ז

ויקח ספר הברית, אין מוקדם ומאוחר בתורה, הם התוכחות כדאיתא במכילתא. ר' ישמאל אומר, בתחלת הענין מהו אומר: **ושבתה הארץ וגו'**, שמטין ויובלות, ברכות וקללות, ובסוף הענין מהו אומר: **אלה החוקים והמשפטים והתורות**, אמרו מקבלין אנו עלינו, כיון שראה שקבלו עליהם נטל את הדם וזרק על העם, שנאמר: **ויקח משה את הדם ויזרוק על העם**. אמר להם הרי אתם תפושים קשורים וענבים, מחר בואו וקבלו עליכם כל המצות.

נעשה ונשמע, נעשה מה שכתוב כאן ועוד נשמע אם ירצה לצוות יותר.

פרק כד, ח

הנה דם הברית, שנתחלק לשני חצאין, שכן דרך כורתי ברית, שנאמר: **העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו**. ומה שלא כרת ברית בין בתרי הבהמה כמו שמצינו גבי אברהם אבינו, היינו טעמא להודיעם שיפרע מהם בדם אם לא יקיימו התנאי וכן הוא אומר: **והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית**.

פרק כד, י

ויראו את אלהי ישראל, במראה ובנבואה.

כמעשה לבנת הספיר, יש ספיר שחור וזה ספיר כעין לבן והוא כעין תכלת בלז"י בלע"ז ולפי שאין ספיר ניכר לכל אדם חזר ונתן לך סימן בו שהוא ניכר לכל. ומהו, **עצם השמים לטוהר**, הוא מראה השמים כשהם זכים וטהורים מעננים, כדכתיב: **רוח עברה ותטהרם לבנת**, לשון לובן.

דבר אחר:

לבנת הספיר, לשון לבנה. אמר ר' עקיבא עבדי פרעה היו דוחקין ומכין את ישראל כדי לעשות להם תוכן לבנים בכפל, שנאמר: **תוכן לבנים תתנו** והמצרים לא היו נותנים להם תבן והיו צריכים לקושש קש במדבר, ואותו קש היה מלא קוצים וברקנים והיה הקש נוקב את עקביהם והיה הדם מתבוסס ומתערב בטיט, ורחל בת בנו של מתושלח היתה הרה ללדת ורומסת בטיט עם בעלה עד שיצא הולד ממעיה, ונתערב עם המלבן והיתה צועקת

על בנה, ועלתה צעקתה לפני כסא הכבוד, וירד מיכאל ונטלהו והעלהו לפני כסא הכבוד ועשה אותו מלבן, ונתנו למטה מרגליו של הקדוש ברוך הוא, הוא שנאמר: **ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר**. פירוש לבנה שנעשית משפיר היולדת.
וכעצם, לשון מראה כמו: אדמו עצם מפנינים.

פרק כד, יא

לא שלח ידו, לא פשט נבואתו לפי שנהגו עצמם במאכל ובמשתה כמו שמפרש והולך. דבר אחר אעפ"י שהקבילו פני שכינה, כדכתיב: **ויחזו את האלהים**, לא הוזקו אלא **ויאכלו וישתו**.

ויחזו את האלהים, אמר רבי תנחומא: מלמד שהגיסו לבם ועמדו על רגליהם וזנו עיניהם מן השכינה.

ויאכלו וישתו, כדרך כורתי ברית, שירדו שמחים מן ההר ואכלו זבחי שלמים שזבחו נעריהם ולכבודו של משה נכתב מקרא זה שהם הוצרכו לאכול ולשתות אעפ"י שנהנו מזיו שכינה, ומשה היה שם ארבעים יום וארבעים לילה בלא אכילה ושתייה, כמו שפירש לאלתר.

ויאכלו, את השלמים אכלו והעולות הקריבו, כדכתיב: **ויעלו עלת ויזבחו שלמים לה' פרים**.

פרק כד, יג

ויהושע משרתו, ישב לו בתחתית ההר עד רדת משה, ויום יום נזון מן המן.

פרק כד, יד

ואל הזקנים, הם שראו את אלקי ישראל **אמר**, כבר **שבו לנו**, לי וליהושע. **בזה**, בתוך המחנה, שהרי יהושע נתקרב אל ההר יותר מאהרן וחור ושבעים מזקני ישראל. ולכך לא ידע ממעשה העגל.
מי בעל דברים, הוא הרוצה להוציא מחברו שהמחזיק לעולם הוא שותק.

פרק כד, טו

ויכס העבן, וכבר כסה בששה לחדש.

פרק כד, טז

וישכן כבוד ה', וכבר שכן הכבוד, כדכתיב: **וירד ה' על הר סיני**, וכתוב: **ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים**.

פרק כד, יח

ויעל אל ההר, אל ראש ההר, ומיד נאמרה פרשת בהר שמספר ביני הארץ כדי להמשיך לבם, שבשכר קבלת התורה יירשו הארץ.
ארבעים יום וארבעים לילה, מעלות השחר שבעה בסיון עד עלות השחר של שבעה עשר בתמוז.

שלימא סדרא דפרשת משפטים

פרשת תרומה

פרק כה

פרק כה, ב

ויקחו לי תרומה, יש מפרשים שפרשה זו נאמרה בתוך המ' יום האמורים למעלה בסמוך שעלה משה בהר לקבל הלוחות ושאר התורה, וצוה לו הקדוש ברוך הוא שיעשה משכן ובתוכו ארון ובתוך הארון הניח הלוחות.
תקחו את תרומתי, פרש"י שהתנדבו י"ג דברים האמורים בענין ואלו הם: זהב, וכסף, ונחשת, תכלת, וארגמן, תולעת שני, ושש, ועזים, אילים, תחשים, שטים, שמן, סמים. והבשמים הם בכלל השמן הואיל ואינם בעין והנשיאים הביאו את האבנים.

פרק כה, ד

ועזים, פרש"י נוצה של עזים לכך תרגם אונקלוס ומעזי וכו' לפיכך טועה המתרגם ומעזי.

פרק כה, ה

ועצי שטים, במדבר היו יערים שגדלים בהם אותם עצים הקרויים שטים, וכן כתיב: **וישב ישראל בשטים**. ועץ קל וחלק ונאה היה והדברים נראים שקל היה מאד שהרי מ"ח קרשים אדניהם ובריחיהם וכל עמודי החצר ואדניהם ותשע עמודי המשכן ואדניהם ויתדותם הכל מושכין שמונה בקר שנתנו לבני מררי כמפורש בפרשת במדבר ונשא, ואעפ"י שהקרשים היו קורות גדולות בני עשר אמות ורחבן אמה וחצי ועביין אמה. אלא ודאי עץ חשוב וקל הוא מאד.

פרק כה, ו

שמן למאור, כל עניני הפרשה מתקוני הבנין שאין דרך למלך לבא אל ביתו עד שיתקנו בו אורה, ומאותו שמן עצמו יקחו לצורך המשחה לקדש בו כל הבנין.
בשמים, בלולים בשמן המשחה, דרך מלכים לבשם להם הבית קודם שיכנסו בו.

ולקטרת הסמים, סרסוהו והסמים לקטרת. ואין לומר בשמים לצורך קטרת הסמים שהרי בכל מעשה הקטרת לא היו בו בשמים כלל אלא סמים, והמקראות מוכיחים בפרשת תשא.

פרק כה, ז

אבני שהם, לאפד **ואבני מלאים** לחשן, דוגמא: **המגביהי לשבת המשפילי לראות בשמים ובארץ**.

פרק כה, ח

ועשו לי מקדש, לשון בית מועד, כמו: **התקדשו למחר**, וכן כתוב: **ונועדתי לבני ישראל**.

פרק כה, ט

וכן תעשו, וי"ו דוכן יתרה היא. ויש אומרים: אינה יתרה וקאי הוי"ו אועשית כלים. בתחלה פירש לך עשית המשכן **ועשו לי מקדש**, וכמו שתעשו המשכן וכן תעשו את הכלים כמו שמפרש והולך.

פרק כה, י

ג והם עשו את המשכן תחלה, שכל זמן שלא יהא המשכן עשוי היכן יכניסו את הארון. וכן מצינו בפרשה עקב: **פסל לך שני לוחות ועשית לך ארון עץ**, והוא עשה הארון תחלה כדכתיב לאלתר: **ואעש ארון ואפסול שני לוחות**, וכסדר שהן סדורים בפרשה הראהו הקדוש ברוך הוא למשה, כדכתיב: **ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו**, ש"מ הראהו תחלה את תבנית המשכן ואח"כ תבנית הכלים. ואידי דסליק בכלים, כדכתיב: **ואת תבנית כל כליו**, פתח הוא תחלה בכלים, כדכתיב: **ועשו ארון וגו'**, לפי שהם עיקר.

פרק כה, יא

וצפית אתו זהב, ראוי היה הארון להיות כולו של זהב אלא שלא יהא כבד לנשאו, ודינו להנשא בכתף, כדכתיב: **כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו**, וכן מצינו במזבח שהיה **נבוב לחות** כדי שלא יהא כבד.

טהור, מזוקק בלא סיגים ובלא פסולת.

זר זהב סביב, לכסות את שפתו של מעלה סביב כשצפהו מבית ומחוץ עדין לא היו מצופים פני עביו של מעלה והעץ נראה משם.

פרק כה, יב

ויצקת לו ארבע טבעת זהב, לפי פשוטו הם טבעות קטנות שהיו מן הארון עצמו. **על ארבע פעמתיו**, משני צדי רחבו, ויש מפרשים פעמתיו רגלו כמו: **מה יפו פעמיך בנעלים**, רגלי עני פעמי דלים, אין נאה להיות הארון מונח סמוך על גבי קרקע. **ושתי טבעות**, אחרים גדולים להיות בתים לבדים ושתי טבעות אלו קבועים בטבעות קטנים וכשהיו מניחים את הארון היו הטבעות הגדולים נשפלים עם הבדים ונתלין שם, שלא היה רוצה הקדוש ברוך הוא שימששו הארון כשהיו הבדים בטבעות. **על צלעו האחת ושתי טבעות על צלעו השנית**, היינו **על ארבע פעמותיו** וארכו של ארון היה מצפון לדרום בין הבדים שמשך ארכו ממזרח למערב.

פרק כה, טו

לא יסרו ממנו, ריב"ח רמי כתיב: **בטבעות הארון יהיו הבדים** וכתיב: **והבאת את הבדים בטבעות**, אלמא הולכין ובאין לתוכן. הא כיצד, מתפרקין ואינן נשמטין. בראשיהם היו עבין והכניסו ראש אחד בדוחק בטבעות ובאמצע היו דקין הלכך לא היו נדחקין בטבעות אלא היו מתפרקין והולכין לכאן ולכאן, אבל אינן נשמטין לצאת מהם לפי שהן עבין בראשיהן. הכי מיתניא והכי פרש"י בפרק בא לו.

דבר אחר:

כאן ובפרשת ותכל משמע שמשה שם את הבדים בארון, ובפרשת במדבר כתיב: ובא אהרן ובניו, **ושמו בדיו**, אלמא משמע שהוסרו, אלא י"ל שאף ע"פ ששם אותם משה רצה הקדוש ברוך הוא שיושמו ע"י כהנים, כדכתיב: **ושמו את בדיו**, ומאותה שעה ואילך לא יסורו ממנו. מחמת קדושתו לא רצה הקדוש ברוך הוא שימששו בו להסיר הבדים ולהכניסם בטבעות. ולפי הפשט הבדים עומדים בדוחק בטבעות שכשהיו נושאים את הארון ויעלו הרים וירדו בקעות לא ירד הארון על כתפי נושאו, או שמא שני חריצין בכל אחד מן הבדים והטבעות נתונים בהם.

דבר אחר:

לא יסרו ממנו, לפי הפשט אין צורך בבדים אלו להסירם כי אין בהם שום טירוד ודוחק בהם, לפי שהם בקדש הקדשים שאין יוצא ונכנס בו רק כה"ג ד' פעמים ביום אחד בשנה, אבל במזבח הנחשת הנתון בחצר שהכל נכנסין ויוצאין בו אם יהיו הטבעות תדיר בו יהיו טרודין ודוחקין הנכנסים והיוצאין, לפיכך אין צריך שיהיו שם אלא בשעת המסעות, כדכתיב: **והיו הבדים בטבעות וגו' בשאת אותן**.

פרק כה, טז

ונתת אל הארץ וגו', פסוק זה נותן טעם לדבריו שלמעלה להזהיר שינהגו קדושה בארון, שהרי העדות נתון בו.
אל הארון, אל משמש במקום בי"ת, דוגמא: **וישלך אל המים, אל תוך שרפת הפרה, ונתן עליו מים חיים אל כלי**.

פרק כה, יז

ועשית כפרת, לא נתנה התורה מדה בעובי הכפרת לפי שלא היה נראה שגבהו של דופן חיצוני של ארון מכסהו.

פרק כה, יח

שנים כרובים, דוגמא מין של עוף כדכתיב ביחזקאל: **את כרוב ממשח הסוכך**, פירש עוף גדול בעל כנפים, ואעפ"י שאמר: **לא תעשה לך פסל וכל תמונה** כאן התיר צורת הכרובים שהרי לא נעשו להשתחות אלא לישיבתו, דוגמא: כרובים דכסא הכבוד, ודברים הרבה כאלו מצינו בתורה כמו שכתוב: **כל העושה בו מלאכה יומת** והתיר לעשות בה תמיד, מוסף, מילה ערות אשת אח ויבום לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך.

פרק כה, יט

מן הכפרת תעשו, ואותם שעשה שלמה לא היו על הכפרת.

פרק כה, כ

פורשי כנפים, כדמות עופות על שם שבריה זו נקיה ורוב הלוכה באויר בלא טינוף, וכן מצינו במקום אחר **שרפים עומדים ממעל לו שש כנפים וגו'**, **למעלה** מראשיהם דרך ענוה ויראה דוגמא: **ובשתים יכסה פניו**.

ופניהם איש אל אחיו, דברים הללו מוכיחים שלא נעשו לתמונה כדי להשתחות, כיצד, אלו לא היה מהם רק אחד או אם היו פני האחד נגד העם ופני האחד אל אחיו, היה פתחון פה לבעל דין לומר שנעשה לשם יראה, עכשו כשפני שניהם איש אל אחיו ועוד ששני פניהם כבושים אל הכפורת מקום השכינה והתורה, ועוד שלא היו נראין לשום בריה רק לכהן גדול ד' פעמים ליום אחד בשנה הדבר ידוע כי לא היו שם רק לנוי דוגמת שמשים. כענין שנאמר: **שרפים עומדים וגו'**.

פרק כה, כא

ונתת את הכפרת על הארון מלמעלה, ואח"כ **ואל הארץ תתן את העדות**, כיצד מבאלול שלמפרע היו הלוחות מונחות בארון שעשה משה, כדכתיב בפרשת עקב: **ואעש ארון עצי שטים ואפסול שני לוחות אבנים וגו'**, ובכ"ה בכסלו הסמוך לאחריו כשנגמר המשכן וכל

כליו, אז נתנו תחלה הכפורת על הארון ועדיין היו הלוחות בארון שעשה משה עד באחד בניסן כשנמשח המשכן ואת כל כליו והעלה הכפורת ונתנו הלוחות בארון זה שעשה בצלאל, והוא שנאמר: **ואל הארון תתן את העדות**. ולפי פשוטו ואל הארון כבר יהיה נתון **את העדות**, ואח"כ **ונתת את הכפרת**, ואידי דנקט ליה ואזיל בעשיית הכפרת, כתב לך תחלה ונתת את הכפרת כדי לגמור כל העשיות המוטלות עליה. ואל הארון תתן את העדות. כאן צוה לתת הלוחות בארון, ולמעלה שכתוב: **ונתת אל הארון** נותן טעם ללא יסורו ממנו. **אשר אתן אליך**, הם הלוחות שניות, שהרי פרשה זו נאמרה במ' יום האחרונות, והראשונות נשתברו מי"ז בתמוז שעבר.

פרק כה, כב

ודברתי אתך מעל הכפרת, והא דכתיב: **וידבר אליו מאהל מועד**, הכי קאמר: כשהיה משה חוץ לאהל היה הוא שומע את הקול בא אליו מאהל מועד, וכשהיה הוא בתוך האהל היה הקול בא אליו מעל הכפרת, כדכתיב: **ובבא משה אל אהל מועד וישמע את הקול וגו'.** **את כל אשר אצוה**, פי' ודברתי אתך מעל הכפרת וגם אדבר עמך שם את כל אשר אצוה אותך וגו'.

פרק כה, כג

ועשית שלחן, דרך כבוד הוא שיהיו עבדיו ובני ביתו אוכלים משלחנו.

פרק כה, כד

וצפית אתו זהב, מלמעלה ומלמטה, ועדיין היו פני עובי עץ השלחן נראים, לכך נאמר: **ועשית לו זר זהב סביב**, כמין צירקל"א בלע"ז לכסות עובי השלחן.

פרק כה, כה

ועשית לו, לשלחן מסגרת, דבר הסוגר ומקיף. **טפח**, גובה טפח סביב על שפת של שלחן שלא יפול הלחם.

ועשית זר זהב למסגרתו, אם המסגרת של עץ, הזר שלה היה כמין חצי קנה חלול לכסות המסגרת מלמעלה ומשני צדדיה. נמצא כל עץ שבשולחן מצופה זהב. וראיה לדבר ששני זרים היו, כדכתיב בפרשת ויקהל: **ויעש לו זר זהב סביב**, וכתיב: **ויעש זר זהב למסגרתו**.

פרק כה, כו

על ארבע הפאות, משני צדי רחבו וארכו שהיה אמתיים בין שני בדיו, היה מקום לנושאים, שנים לפניו זה בצד זה ושנים לאחוריו זה בצד זה כגון שהיו עושים לארון הקודש.

פרק כה, כז

לעומת המסגרת תהינה, תלויות בעבר התחתון של שולחן כנגד המסגרת שעל השולחן כלומר סמוך לשפתו, ולא באמצע הדף של שולחן.

פרק כה, כט

ועשית קערתינו, ללוש בהן לחם הפנים הנתון עליו.

וכפותיו, לשום בהם הלבונה לתת אותה בין שתי מערכות הלחם.

וקשותיו, שנותנים בהם מים ללוש הלחם, כדכתיב: **ואת קשות הנסך**, כלים שמנסכים

מהם מים על גבי הסלת ללושו. קשות לשון כלי כדאמרינן הגובב את הקשות.

ומנקיתיו, שהיו מנקין בהן את התנור מן הדשן ומנקין בהן את השלחן כשנותנין עליו את הלחם.

ומנקיתיו, פרש"י: מפוצלין ששה פצולים למעלה מזה וכו'. הרבה ראיות יש בפרשת שתי הלחם שהסניפין סומכין דופני הלחם שלא ישתברו, וכל אחד מהד' סניפין עשוי דוגמא זו וכל פיצול ופיצול גבהו טפחים ורחבו חמשה, במדה גובה ורחב כל דופן לחם ולחם. דקתני התם: בשלמא למאן דאמר כמין תיבה פרוצה, היינו דסמיכי ליה סניפים ללחם - פרש"י שתי סניפים שקורין פורק"ש בלע"ז העומדים בקרקע אצל השולחן ארוכות וגבוהות עד הלחם העליון וסומכין הלחם שלא ישתברו דפנותיו, אלא למאן דאמר כמין ספינה רוקדת, פרש"י: אין לה שולים אלא מלמעלה רחבה ומלמטה כלה והולכת עד כאצבע, ושני ראשיהם חדין והולכין למעלה ולהכי קרי ליה רוקדת שמרקדת והולכת מהר. היכי סמיכי סניפים ללחם, פרש"י: הרי הדפנות עשויות בשפוע ואין הסניפין נוגעין אלא מעט בראשו של לחם ואין יכולים לסמוך דפנותיו שלא ישתברו. ומשני דעגיל להו מעגל, פרש"י: שאין הסניפין עומדין זקופים אלא עומדין בחצי עגול שקורים צירקל"א ואותו עיגול היה כפול תחת שיפועו של לחם וסומך את כל הלחם, וראש הסניף סומך לראש הלחם. ולהכי נקט ליה ששה פצולין, למאן דאמר כמין ספינה רוקדת היה הלחם עשוי, ראש העליון של כל סניף מחובר בעמוד והנותר של מטה היה מכפל ומשפע תחת הלחם עד שוליו כמו שפרש"י. ולהאי לישנא סניפין ע"ג שולחן מונחין, ורוב השטה דלהלן נוטה שהלחם דומה כמין ספינה רוקדת, ועוד שמגביהין אותה לעולי רגלים ומראין אותה ואומרים להם ראו חבתכם לפני המקום, ודבר זה כבוד לעשות אם הוא עשוי כמין תיבה פרוצה לפי שהסניפים צריכים לעמוד ע"ג קרקע.

תנן התם ר' מאיר אומר: שולחן ארכו י"ב טפחים ורחבו ששה, לחם הפנים ארכו עשרה טפחים ורחבו חמשה, אורך הששה לחמים זה על גב זה כאחד משני ראשי השלחן על טהרו, ונותן ארכו של לחם כנגד רחבו של שלחן. כופל בלחם טפחים מכאן טפחים מכאן, ורחבו כנגד ארכו של שלחן, ועורך שלשה חצאי קנים חלולים בין כל לחם ולחם ושנים על

העליון לפי שאין עליו אחר, ומעמיד שני סניפין בקרקע אצל השולחן מזה ומזה ארוכין וגבוהים על הלחם העליון, וכל אחד ואחד מפוצל ששה פצולים מכוונים להכניס בהם הקנים שבין לחם ללחם לסמוך בהן כובד הלחם ודפנותיו שלא ישתברו, נמצא במערכת שש חלות וי"ד קנים ושני סניפים זהו סדר המערכה האחת, וכסדר הזה היה נותן המערכה השנית, הם הששה לחמים אחרים בראשו שני של שלחן נמצא טפחים רוח באמצע שתיים מערכות על טהרו של שלחן, כדי שתהא הרוח מנשבת בהן. אבא שאול אומר: שם היו נותנים שני בזיכי לבונה, והיינו דכתיב: **ונתת על המערכת לבונה זכה** אצל המערכת.

אשר יסך בהן, אל קשותיו קאי.

פרק כה, ל

לחם הפנים, שיהיו לו פנים פרש"י במנחות דפנות,

דבר אחר:

כך שמו, לפי שהוא לפני תמיד.

פרק כה, לא

ועשית מנורת, להאיר על השלחן, כדכתיב: **וישם את המנורה נכח השלחן**. **מקשה תיעשה**, פרש"י: לפי שהיה משה מתקשה בה. ומה שנתקשה בה היינו למדת גובהה שהרי לא נתן שיעור למדת גבהה כמו לשאר כלי המשכן. **גביעה**, הם קבועים כולם סביבות הקנה, וכשהשמן מתמצה יורד הוא אל הגביע הראשון, וכשמתמלא הראשון יורד אל השני, ומן השני אל השלישי, ומן השלישי לאותו שבירך המנורה שכולן מתמצין לתוכו.

פרק כה, לז

ועשית את נרותיה, כתב עשיה לנרות ללמדך שהם היו כלים לבדם ונעים ונדים היו מן הקנים, וראיה לדבר: **כפתוריהם וקנותם ממנה היו**, וכתיב: **ויעש את נרתיה שבעה**. **נרותיה שבעה**, כנגד שבעה ימי השבוע, וכנגד שבעה מזלות חמה נוגה כוכב לבנה שבתו צדק מאדים המאירים לעולם.

והעלה, הכהן.

את נרותיה, ז' על שבעה הקנים,

והאיר, הנרות.

על עבר פניה, ידליק הנרות מאותו צד שכל הקנים נראין היינו **על עבר** פני המנורה.

פרק כה, לט

ככר זהב, פרש"י: ככר של חול ששים מנה, ושל קדש כפול ק"כ מנה, והמנה הוא הליטרא ששוקלים בה כסף למשקל קולוניה והוא מאה זהובים. הרי שבמנורה ונרותיה היו חמשים ליטרין זהובים למנין העולם שנותנים מאתיים ארבעים פשוטין בליטרא, אבל שאר כליה לא היו בכלל הככר כמו שארז"ל.

פרק כה, מ

וראה ועשה בתבניתם, בב"ית ועשה ככל אשר אתה מראה.

פרק כו**פרק כו, א**

ואת המשכן תעשה עשר יריעות, הם התחתונות הקרואות משכן ע"י שהלוחות והארון וכלי הקדש ששכינה שורה בהן מונחות תחתיהם.
שש משזר, פרש"י: וכל מין ומין חוטו כפול ששה, במסכת יומא בפרק בא לו יליף להו מקראי.
מעשה חושב, זהו מעשה אריגה שצריך מחשבה, אבל **מעשה רוקם** הוא מעשה מחט ואין צריך מחשבה.

פרק כו, ב

ארך היריעה האחת, האלף פתוחה ותניינא האחת אלף בסגול ותליתאה האחת האלף בסגול וכן ביריעות העזים. כללו של דבר כלהון אלף שלהן בפתח, וכל אתנחתא וזקף וסוף פסוק, אל"ף שלהן בסגול.

פרק כו, ג

חוברת אשה אל אחותה, פרש"י: תופרן במחט. שהרי באריגה אחת אינן נוחות ליארג.

פרק כו, ד

ועשית לולאות תכלת, צוה הקדוש ברוך הוא לעשות היריעות משני חלקים כדי שיהו נוחות לטלטל וכן אותן של עזים.

פרק כו, ה

וחמשים לולאות, מקום החמשים לולאות מחזיק ג' אמות וחצי, כיצד, כשתתן חצי אמה לכל אויר מן המ"ט אוירות שיש בהם הם יעלו לכ"ד אמות וחצי, וישארו לך שלשה אמות ומחצה למקום הקרסים להשלים עד כ"ח אמה של אורך היריעה. אבל יריעות עזים שהיו

מחזיקות שלשים אמות באורך, צא מהם כ"ד אמה ומחצה למ"ט אורות נשאר לך ה' אמות ומחצה למקום הלולאות הללו לפי שהם עבים וגסים מן האחרים. **מקבילות הלולאות**, פרש"י: והכתוב מסייעני דכתיב: **ונתת את הפרוכת תחת הקרסים**, ואם כדברי ברייתא זו נמצאת פרכת משוכה מן הקרסים אמה. יש מיישבין הברייתא אחר הפסוק ואומרים שעמודי הפרכת קבועים באמת העשרים, והפרכת תלויה ופרוסה בהם מהם ולחוץ כלפי מזרח, הרי שהפרכת נתונה תחת הקרסים. ולדברי מסכת שבת אם העמודים באמת הכל הפרכת תלויה בהם ולפנים כלפי מערב, ואם הם באמת הכל הפרכת תלויה בהם ולחוץ כלפי מזרח.

פרק כו, ט

וכפלת את היריעה, סתם כפל לשנים, הוא שפרש"י: חצי רחבה היה תלוי וכפול על המסך.

פרק כו, יב

תסרח על אחרי המשכן, פרש"י: לכסות שתי אמות שהיו מגולות בקרשים. לא בקרשים דוקא, שהרי האמה מהן נכנסת באדנים, והיינו אליבא דברייתא, אבל אליבא דמסכת שבת כל קרשי המערב היו מכוסים רק האדנים היו מגולים. ואליבא דכ"ע יריעות עזים היו מכסות גם האדנים שבמערב, מפני כבוד שכינה. אבל לצפון ולדרום היו האדנים מגולין. תנא דבי רבי ישמעאל למה משכן דומה למטרוניתא מהלכת בשוק ושיפוליה מהלכין אחריה. ומשקול הדעת כנפי זיוותיהן של יריעות היו פרוצות למעלה דאי לא תימא הכי הרי הן מוטלות ע"ג קרקע.

פרק כו, טו

עצי שטים עומדים, שלא יקחו עצי שטים נופלים והקצוצים מימים רבים שכבר נרקבו, אלא מן העומדים והמחוברים לקרקע דרך גדילתן, ולמדתך תורה דרך ארץ לעשות בנין מאילן שאינו עושה פרי.

פרק כו, יז

שתי ידות לקרש האחד, כל יד ויד חרוץ מארבעה צדדין כדי שיהיו שפתי הקרש שוין לשפתי האדן לפנים ולחוץ. ומה שפרש"י: חרוצות משלשה צדיהן, היינו מצד חוץ ומצד פנים ומצד שכנגד הקרש האחד, שהרי החרוץ שבאמצע הקרש אינו קרוי חרוץ היד אלא חרוץ הקרש.

אשה אל אחותה, מה שפרש"י: בעובי הקרש שהוא אמה נפקא לן הא משני קרשים שבמקצועות.

פרק כו, יט

שני אדנים תחת הקרש האחד, האדנים אמה ארכן כעובי הקרש ורחבן שלשה רבעי אמה שהוא חצי ארכו של קרש ואורך האדן נתון לעביו של קרש ורחבו לרחב הקרש, ולכל אדן באמצעותו נקב חלול רביע אמה על רביע אמה נמצא משפתי הנקב עד שפתי האדן חצי אמה פחות חצי רביע מזה וחצי אמה פחות חצי רביע מזה, ומשפתי הנקב עד שפתי הרוח רביע אמה מזה ורביע אמה מזה. והקרש חרוץ על פני רחבו רביע אמה מזה ורביע אמה מזה ובאמצעותו חרוץ חצי אמה ועוד הקרש חרוץ על פני עביו חצי אמה פחות חצי רביע מזה, וחצי אמה פחות חצי רביע מזה. לשון אחר רביע אמה וחצי מזה, ורביע אמה וחצי מזה והכל אחד נשאר היד מחזיק רביע אמה, נמצאו הידות של כל קרש וקרש כל אחד ואחד מחזיק רביע אמה על רביע אמה, וכשהיה מכניס הידות לתוך נקבי האדנים עובי החריצים יהיו מכסים שפתי האדנים מכל צד בצמצום.

פרק כו, כד

אל הטבעת האחת, פרש"י: ובקרש שבמקצוע היו הטבעות בעובי הקרש הדרומי והצפוני כו', כלומר קרש המקצוע היה חרוץ בראשו ברחבו ובתוך עביו כשיעור החרוץ שבראש קרש הצפוני והדרומי.

פרק כו, כו

ועשית בריחים, פרש"י: משולשים בתוך עשר אמות של גובה הקרש וכו' מקום הנחת בריחים בקרשים ומקום הטלת שלשה חוטי גידין המשולשים כמגלה התפורה בפשתן, ומקום ערי מקלט בגבול ארץ ישראל דין שלשתן שוה.

פרק כו, כח

בתוך הקרשים, לפי שהבריחים אחרים נתונים בין הזהב ובין הקרש כתוב כאן **בתוך** כלומר בתוך עובי הקרשים.

פרק כו, לב

על ארבעה עמודי שטים, עמודים אלו היו עומדים בתוך אויר רחבו של משכן לפי שאין בכך שום טירוד ודוחק שאין נכנס ויוצא שמה רק כהן גדול ד' פעמים ביום אחד בשנה, אבל לפתח המשכן היו חמשה עמודים, שנים מהם אחד כנגד כותל דרומי והאחד כנגד כותל צפוני, והשלישי כנגד אויר חללו של משכן לפי שנכנסין ויוצאין בו תדיר, ואם יהיו שם יותר משלשה עמודים הם טורדים ודוחקים הנכנסים והיוצאים. ויש מפרשים הטעם שלא היו לפרכת רק ד' עמודים לפי שהיה נתון בין שתי כותלי המשכן, ויכולין לתת הקלונס

שהפרוכת תלוי בו על ראש שני כותלי המשכן לצפון ולדרום, אבל למסך שהיה נתון תחת אויר השמים ולא היו כותלים לצדיו כמו שהיה לפרכת הוצרך לו חמשה עמודים. ולא סבירא דא"כ מה היו משמשים העמודים שפרש"י ואונקלאות קבועות בהם וכו'. אלא ראשון עיקר.

פרק כו, לה

ושמת את השלחן, פרש"י: מזבח הזהב ממוצע ועומד באמצע ומשוך קמעא כלפי חוץ, פי' כיון דכתיב המנורה נכח השלחן, בעינן דחזו אהדדי, כך פי' ז"ל במסכת יומא. **ואת המנורה נכח השלחן**, להאיר עליו, וכן כתוב בפרשת בהעלותך: **אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות**, פי' אל השלחן שהוא מול המנורה יאירו שבעת הנרות. **על צלע המשכן תימנה**, לעולם אורה מדרום, דוגמא שמש שהולך אל דרום.

פרק כז

פרק כז, ה

כרכוב המזבח, פרש"י וכן שנינו בזבחים אי זהו כרכוב, בין קרן לקרן, ולפנים מהן אמה של הלוך רגלי הכהנים, שתי אמות הללו קרויין כרכוב. לכל אחד מזויותיו של מזבח שהיה מרובע היה מהלכו אמה על אמה ברום אמה והם הנקראות קרנות המזבח. ואותה אמה שהיתה על גבו של המזבח בין קרן לקרן על פני כל אחד מד' רוחותיו. ואמה אחרת שלפנים הימנה שתי אמות הללו קרויות כרכוב, כמו שפרש"י.

פרק כז, ח

נבוב לוחות, שיהא חלול מבפנים וקל לשאת ונתון הוא לתוך המכבר ושפת המכבר מגעת עד חצי המזבח, וכשישראל חונים הם ממלאים חלל הלוחות אלו עפר ומקריבין על אותו עפר קרבנות וכשהם נוסעים מגביהים המזבח בבדים הקבועים בשפת המכבר והעפר נופל בין הנקבים שבשולי המכבר שהיה כמעשה רשת וכשהם נחים חוזרים וממלאים אותו.

פרק כז, י

ועמודיו עשרים, חז"ק אמאי לא פרש"י ממה היו עמודי החצר וכן לפאת צפון.

פרק כז, יא

ועמדו, חסר יו"ד.

פרק כז, טז

עמודיהם ארבעה, אין בחלל שער החצר רק שלש עמודים אך על פני כל החמשים אמה שבמזרח יש י"א עמודים, צא אחד מהם לרוח דרומי מזרחי או לרוח צפוני מזרחי לאיזה מהם שתרצה נשארו שם עשרה אירים ועשרה עמודים בהחמשים אמה, אור ועמוד לחמש אמות, תן מהם ג' אירים וג' עמודים לכתף צפוני וכן בכתף דרומי וישארו לך ארבע אירים וד' עמודים לכל אמה של שער החצר ובענין זה צריך אתה להעמיד כל עמודי קלעי החצר וכן לפאת צפון ודוק ותשכח.

פרק כז, יז

כל עמודי החצר סביב מחשקים כסף, ע"י שלא היו מצופים כשאר עמודים אחרים הוזקקו להיות מחושקים כדי שלא יתבקעו מפני השרב.

פרק כז, יח

ורחב חמשים בחמשים, לאו חמשים דוקא אלא חמשים מן הצפון לדרום ומ"ט מן המזרח למשכן, כיצד, קים לן אורך החצר מאה ורחבו חמשים, וארכו של משכן עם עובי קרשי המערב ועובי אדנים שבמזרח שלשים ושתיים אמה, ורחבו י"ב אמה עם עובי הקרשים, העמידו המשכן ארכו לאורך החצר ובאמצעיתו במ' ותשע אמות למסך שער החצר, נמצא שער חצר שבמזרח חמשים על ארבעים ותשע, ושבמערב חמשים אמה על י"ט, ושבצפון ושבדרום מאה על י"ט.

וקומה חמש אמות שש משזר ואדניהם נחשת. לפי הפשט ה"ק: וקומה של מחיצות החצר ה' אמות מהקלעים שהיו משש משזר לבד האדנים של נחשת, נמצא גובה המחיצות ו' אמות, שהרי סתם אדנים גבהן אמה, ובמסכת זבחים מפרש לה רוחב הקלעים שהוא קומתן היו ט"ו, ומה אני מקיים **וקומה חמש אמות**, מן המזבח ולמעלה, אתיא כרבי יוסי דאמר גבהו פי שנים כרחבו.

פרק כז, יט

וכל יתדותיו, בשעת הקמת המשכן היו קושרים במיתרים יתדות אלו בשולי היריעות סביב מדרום ממערב ומצפון ומושכין בכח המיתרים ונועצין היתדות בארץ והיריעות נמתחות יפה כדי שלא תהיינה שחות ונופלות בתוך המשכן מתוך כבדן וממעטת חללו. ואף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר: **אהל כל יצען ובל יסע יתדותיו לנצח**.

חסלת פרשת תרומה

פרשת תצוה

פרק כז, כ

ואתה תצוה, לאחר שגמר לומר כל צווי מלאכת המשכן פירש לו היאך יתקנו לו אורה. וכן מצינו במעשה בראשית לאחר שנבראו כל עיני הארץ תקן להם אורה. ואין כאן עיקר המצוה עד פרשת בהעלותך. וה"ק: **ואתה תצוה**, לעתיד כשיבנה המשכן **ויקחו אליך שמן**.

תצוה את בני ישראל, שנה לשון מצוה זו מלשון שאר המצוות לפי שהיא לזמן ארוך. הוא שאמרו רבותינו: כל מקום שנאמר צווי אינו אלא זרוז מיד ולדורות. **ויקחו אליך**, לצרכך, כדי שתראה להיכן אתה נכנס ויוצא, ולא בשבילי שלאורה איני צריך, וראיה לדבר: **מחוץ לפרכת אשר על העדות יערוך אותו**, אבל למעלה כתיב: **ויקחו לי תרומה**, לשמי, בשביל שתהיה לשמי. **שמן זית זך כתית**, לפי שסתם הכתוב דבריו בפרשת תרומה פירש לך כאן איזה שמן. **זך**, פרש"י: בלא שמרים, כמו ששנינו במנחות מגרגרו בראש הזית וכו'. להלן פרש"י: נוטל ומלקט גרגיר - כאן אחד וכאן אחד לפי שעדיין אינו מבושל - בראש הזית שהן מתבשלין שם תחלה לפי שהחמה מזרחת עליהן ומבשלתן.

פרק כז, כא

אשר על העדות, על בסמוך, כמו: **על המערכת, וסכות על הארון, והוא עומד על הגמלים. אהרן ובניו, או בניו.** **מערב עד בקר**, שיערו חכמים מדתם חצי לוג, ולא היה בהם מותר שהרי כנגד קטנותם של לילות היו עושים פתילות גסות.

פרק כח**פרק כח, א**

לכהנו לי, וי"ו יתרה כמו: חיתו שדי, בנו בעור, בנו צפור. פי' לכהן לי.

פרק כח, ב

ועשית בגדי קדש, משגמר צווי מלאכת המשכן למדהו מלאכת הבגדים שילבשו בבואם בו.

פרק כח, ד

ואלה הבגדים, חז"ק אמאי לא הזכיר ציץ. **חשן ואפד**, והכא לא כתיב מכנסי בד, לפי שלא למקום כבוד הם נעשין. **ועשו בגדי קדש**, אחרים שלא הוזכרו כאן, כגון ציץ לאהרן ומכנסים לבניו.

פרק כה, ה

והם, החכמי לב **יקחו את הזהב** המבואר במקום אחר הוא זהב התרומה המפורש בפרשת תרומה, שכשם שאני רוצה שיקחו את התרומה לצורך המשכן כן אני רוצה שיקחו את הזהב ואת התרומה לבגדים, ולא יאמרו אהרן מבקש לעצמו, שהרי הבגדים מכפרים על ישראל, כדאמרינן לקמן.

פרק כה, ו

ועשו את האפוד, משמע אחד, ומה שכתוב: **ואפוד ירד בידו, ושמונים כהנים נושאים אפוד בד**. תשובה לדבר: אפוד בלא חשן, וישראל לא היו שואלים רק בחשן שהיו בו אורים ותמים. ומה שכתוב: **הגישה את האפוד**, שם היה החשן דבוק עמו. **ועשו את האפוד**, הא לך סדר מעשה האפוד וחושן על פי הפסוקים, כשיטת רש"י: יש ראייה שהאפוד הוא לבוש, כדמתרגמינן: **ודוד היה חגור אפוד בד**, כדרוט דבוץ, ומצינו: **כי כן תלבשן בנות המלך מעילים**, מתרגמינן כדרוטינן.

פרק כה, ז

שתי כתפות, וחשב אפודתו וגו'. אין מוקדם ומאוחר בתחילה צריך לפרש וחשב אפודתו אשר עליו ומן התיחות הפוכות הוא כמו שמלה שלמה, כבשים כשבים, אף כאן חשב אפודתו כמו: **ויחבוש אח חמורו**, פי' חגורת אפודתו היה על פני שפת הסינר העליונה ועוד מתפשט החשב אילך ואילך כדי שיעור חגורה, כדכתיב להלן: **ויחגור אותו בחשב האפוד**, מצינו מעשה חשב זה מלמדנו שהאפוד ממתניו ולמטה של כהן גדול.

פרק כה, ח

כמעשהו כמעשה אריגתו של אפוד. **ממנו יהיה**, מתוך אריגתו של אפוד, ולא שיארג בו לבד ואח"כ יחברנו על שפת האפוד. **שתי כתפות יהיה לו**, לאפוד **אל שני קצותיו וחבר**, יחברם ע"י מחט בחשב כנגד שתי קצותיו של אפוד להיותן זקופות ועולות על שני צואריו דרך גבו ועל כן נקראו כתפות. ויש אומרים: שהן רחבות כדכתיב: **שתי כתפות חוברות**, שאם לא היו אלא כמו שתי רצועות עולות על צוארו, כשהכהן עוסק בעבודה וכופף צוארו אילך ואילך הם מתפרדות כאן וכאן והחושן נופל.

פרק כה, יב

ושמת את שתי האבנים על כתפות האפוד, במקום שמגיעות לגובה כתפיו של כהן גדול.

פרק כה, יג

ועשית משבצת זהב, הן גומות כעין ציור מקום מוצא ראשי השרשרות מן הכתפות.

פרק כח, יד

ושתי שרשרות, משבצות ושרשרות האמורות כאן הם האמורות למטה בענין, אלא ע"י שהם יוצאות מתוך הכתפות לכך הזכירן כאן.

פרק כח, יז

אדם, שרדנא, ומצאתי בהגהה אלמנדיגא.

פטדה, אמירלא.

ברקת, אטופצרי.

פרק כח, יח

נפך, קרבונקלא.

ספיר, שפיר.

יהלם, בריקלא.

פרק כח, יט

לשם, אלמנדסה.

שבו, אמטיטה.

אחלמה, גירגונסא.

פרק כח, כ

תרשיש, קרישטלי נמצא בהגהה פרזמא.

שהם, אוניקלא.

ישפה, ישפי.

פרק כח, כא

איש על שמו, פרש"י כסדר תולדותם סדר האבנים אודם לראובן פטדה לשמעון וכן כולם.

חז"ק לפרש"י דאם כן לא יגיע לשם לדין ובס' שופטים כתיב: **ויקראו ללשם דן כשם דן**

אביהם. ושם פרש"י ששמו של דן כתוב על לשם. לפיכך יש מפרשים כסדר תולדותם היינו

כסדר לידת האמהות לאה בלהה זלפה רחל, ועכשיו יגיע לשם לדין. כיצד נעשית, רבי

יוחנן אומר בולטות ריש לקיש אומר מצטרפות, והא לא כתיב צד"י אמר רשב"י אברהם

יצחק ויעקב כתיב שם, והא לא כתיב טי"ת אמר רב אחא בר יעקב שבטי ישורון כתיב שם.

וכדי לכתוב על כל אבן שש אותיות כמנין בנימין היו כתובות בסדר הזה:

אדם פטדה ברקת

ראובן א שמעון ב לוי רהם

נפך ספיר יהלם

יהודה י יששכר צ זבולן ח

לשם שבו אחלמה

דן ק יעק נפתלי ב גד שבטי

תרשיש שהם ישפה

אשר ישר יוסף ון בנימין

וכל האותיות עולות לע"ב אותיות כנגד ע"ב אותיות של שם המפורש הנתון בתוך החושן.

פרק כח, כב

ועשית על החשן, עם החשן תעשה **שרשות גבלות** הם שתי שרשרות האמורות למעלה.

פרק כח, כג

ועשית על החשן שתי טבעות זהב ונתת את שתי הטבעות האלה על שני קצות החשן העליונות.

פרק כח, כד

ונתת את שתי עבותות הזהב, הן שרשרות הגבלות **על שתי הטבעות** הקבועות אל קצות החשן שאמרנו.

פרק כח, כה

ואת שתי קצות שתי העבותות, דוגמא: **עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קנית, נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם**, ועוד הרבה, פירוש שתי קצות שתי העבותות האלה תתן על שתי המשבצות האמורות למעלה, בין פרשת אפוד לפרשת החשן.

ונתתה, את שתי המשבצות האלה על קצות **כתפות האפוד** הנכפלות ויורדות משני צואריו מעט **אל מול פניו** של אפוד, פירוש מול שפתו העליונה על אפוד שבאה מאחוריו ונכפלת מעט לפניו של כהן גדול על ידי החשב שהוא חוגר. למעלה כתב עשיית המשבצות וכאן כתב קביעותם.

פרק כח, כו

ועשית שתי טבעות זהב, אחרות, ושמת אתם על שני קצות החשן על שפתו התחתונה **אשר אל עבר האפוד ביתה**, כלומר בקצות השפתות התחתונות העומדות כנגד קצות האפוד הנכפלות ובאות לפניו מעט כמו שאמרנו, דהיינו בקרני זוויתיו הפנימיות הדבוקות למעיל וזהו: **ביתה**.

פרק כח, כז

ועשית, עוד שתי טבעות זהב ונתת אתם על שתי כתפות מלמטה ממול פניו, כלומר בצד אחוריו של כה"ג בקצות התחתונות של כתפות המחברות מול שפתו העליונה של אפוד שהוא פניו של אפוד, היינו **ממול פניו**. יש מפרשים האפוד היה מפניו ומאחוריו של כהן גדול כמין לבוש קצר שקורין קורשיט"א, כי איך יתכן שיהיה ממתניו ולמטה לשם קשוט הרי לא מצינו לבוש כענין זה רק במכנסים כדי לכסות בשר ערוה, ועוד הרי החוטין כפולים לעשרים ושמנה כמו שפרש"י וכבד הוא מאד, וא"כ נמצא טורד רגלי הכהן העוסק בעבודה ועוד כשהכהן שוחה עצמו לצדדין הכתפות נשמטות מעל כתפיו לפיכך יש מפרשים שהוא ממתניו ולמעלה עד גובה כתפיו כמדת שאר בגדיו.

[ז] שתי כתפות כמין שתי רצועות חוברות זו בצד זו.

יהיה לו לאפוד, אל שני קצותיו הכתפות יהיו לו על כל פני שני קצותיו אחת מימין ואחת משמאל, ועל שם שזוקפות ועולות עד צוארי הכהן נקראות כתפות. **וחבר** האפוד יהיה מחובר ע"י מחט אל הכתפות.

[ח] וחשב אפדתו, כעין חגורה והוא שנאמר בו **ויחגור אותו בחשב האפוד**.

אשר עליו, על פני כל היקפו של אפוד היתה מלאכת החשב נראית יוצאת ובולטת כגון חגורה אחת על שאר מלאכת האפוד, כעין מלאכת פי המעיל היינו: **אשר עליו**, פירוש על האפוד. **ממנו יהיה וגו'** על הסדר כמו שפירשתי לעיל עד ויורדות משני צואריו מעט אל מול פניו של אפוד.

[כז] ועשית עוד טבעות זהב, אחרות ושמת אותם על שני קצות החשן על שפתו התחתונה **אשר אל עבר האפוד ביתה**, כלומר בקצות השפה התחתונה של חשן הדבוקה אל האפוד נגד כריסו של כהן גדול, היינו **ביתה**.

[כז] ממול פניו בעבר החיצונה של אפוד ולא בעבר הפנימי הדבוק לגבו של כהן וע"י שאמר אצל החשן **ביתה** אמר כאן באפוד **ממול פניו**. ובאיזה מקום בכתפות תתן טבעות אלו, **לעומת מחברתו**, נגד מקום שהאפוד מחובר אל הכתפות ע"י תפירתו בחשב **ממעל לחשב האפוד**.

פרק כח, כח

וירכסו את החשן מטבעתיו, התחתונות אל טבעת הנתונות בשולי כתפות האפוד אחורי כהן גדול **בפתיל תכלת להיות** שפתו של חשן התחתונה **על חשב האפוד**.

ולא יזח, לא יסח אותיות שמוצאיהם מקום אחד מתחלפות זו בזו כמו שפרש"י בפרשת קדושים.

פרק כח, כט

בחשן המשפט, על שם שמגיד משפט ישראל וצרכיהם.

פרק כח, ל

ונשא אהרן את משפט בני ישראל, ישא ויזכיר לפני הקדוש ברוך הוא מה שהחשן מגיד שהם צריכים, כמו: **וזו יהיה משפט הכהנים, לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל**.

פרק כח, לב

בתוכו, באמצעיתו, כמו: **ועץ החיים בתוך הגן**, הולך ומפרש כיצד.

מעשה אורג, משעת אריגתו יהא פיו עשוי באמצע הבגד.

לא יקרע, פתיחה, כמו: **וקרע לו חלוני**. פי' בית צוארו לא יפתח בשעת תקון הבגד אלא בשעת האריגה מניחים בו בית צואר.

פרק כח, לד

פעמן זהב ורמון, הרמון עשוי להיות הפעמון חובט ומקיש עליו להוציא קול.

פרק כח, לה

ונשמע קולו, כדי שידעו זמן העבודה ובכך יכוונו לבם לאביהם שבשמים.

דבר אחר:

ונשמע קולו, כדי שיהא נכר ונבדל להיות קדש קדשים משאר הכהנים המשרתים שם.

אבל ביום הכפורים לא היה צריך הכירא שהרי כל עבודות אינן כשרות אלא בו.

פרק כח, לו

ועשית ציץ, מין תכשיט מאיר ומזהיר, כמו: **ונוצצים כעין נחשת קלל, ועליו יציץ נזרו**.

פרק כח, לז

אל מול פני המצנפת יהיה, היינו באמצע המצח.

פרק כח, לח

והיה על מצחו תמיד, כאשר תנתן המצנפת על ראשו לעולם ישימו עליה ציץ נזר הקדש.

פרק כח, מ

ועשית להם אבנטיים ומגבעות, פירש"י: היא מגבעת היא מצנפת, אך של כהן הדיוט קרוי מגבעה ושל כה"ג קרויה מצנפת, וקטנה היא מן המגבעת כדי להניח מקום פנוי לתפילין בין הציץ למצנפת.

פרק כח, מא

וקדשת אתם, בדבור, דוגמת: **טמא יטמאנו**.

פרק כח, מב

מכנסי בד, לפי שנאמר בם: **לכסות בשר ערוה**, לא נאמר בם לכבוד ולתפארת.

פרק כח, מג

ולא ישאו עון ומתו, פרש"י: הא למדת שהמשמש מחוסר בגדים במיתה. וההיא דאלו הן הנשרפין דמסיק **מוחגרת אותם אבנט**, מחוסר בגדים במיתה, י"ל דלא קאי האי קרא רק למכנסיים הנתונים למעלה הימנו.

פרק כט**פרק כט, א**

וזה הדבר אשר תעשה להם, לאחר שנגמרה כל מלאכת המשכן ובגדי כהונה התחיל מלמדם היאך יהיו מטהרין ואוכלים בקדשים, והיאך יהיו טובלין ואוכלין בתרומה, והיאך יהיו מתקדשין ואוכלין בטהרה.

תעשה להם, משל אהרן ובניו באו הקרבנות הואיל וכולם הושוו בחנוך היום.

פרק כט, ז

ויצקת על ראשו, של אהרן לבדו, שהרי הוא היה כהן משוח.

יד ואת בשר הפר מזכיר בשר לפי שמנתחו בלא הפשט ואח"כ מוציאו ושורפו ובפר כהן משיח כתיב: **והוציא את כל הפר**, לפי שמוציאו שלם ומנתחו בחוץ, וכן דרשו רבותינו.

תשרף באש, פרש"י: לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו. חז"ק. הרי מצינו עגל אהרן בפרשת שמיני, ופר שני של לויים שבפרשת בהעלותך, ושנים עשר צפירי חטאת שבעזרא, ופר לעתיד שביחזקאל, שכולם חטאות חיצונות נשרפות. ויש נותנין טעם למה נשרפו חטאות המלואים וחטאת של שמיני למלואים, הואיל והם קרבנותיו של כהן עצמו, כמו שמצינו במנחת כהן **כליל תהיה**. טעם אחר למה זה נשרף כמו שמפרש הכתוב **חטאת**

הוא, נתינת טעם למה נשרף, לפי שבא לחיטוי המזבח, כדכתיב: **וחטאת על המזבח**, ולא נגמר החטוי רק בדמים, נמצא בשעת השחיטה כאלו לא היה שם עדיין מזבח, והוי כאלו יצא לחוץ שאינו נאכל.

פרק כט, כא

ולקחת מן הדם אשר על המזבח, לא מצינו הזאה כזו לאסוף הדם אחר שנזרק אלא להאחות אותו למזבח לקח הדם שנתקדש במזבח והזה עליהם, להעיד ולהיות עד ואת לדורות שהם משרתיו, ועליו לא יקרבו זרים.

פרק כט, כב

ואת שוק הימין, פרש"י לא מצינו הקטרה בשוק הימין עם האמורים אלא זו בלבד. פי' אלא שוק של איל המלואים של יום ראשון, אבל בשאר ששה אילים שהיו בשאר ימי המלואים לא הוקטר מהם שום שוק. והוא שפרש"י בסמוך: לכך אני מצריכו החזה להיות לו לעובד העבודה למנה.
כי איל מלאים הוא, על שם שמלאו בו ידיהם, והוא נתינת טעם למה שוק זה נקטר.

פרק כט, כד

ושמת הכל על כפי אהרן.

פרק כט, כה

ולקחת אתם מידם, כאדם שלוקח בידיו דורון ואומר זה אני מקריב לפני המלך והמשרת נוטל ומקבל.

פרק כט, כו

אשר לאהרן, לא הזכיר בניו כי הוא העקר.
תנופה ותרומה, אחת הן, אך באותה שעה החזה הונף ונאכלה והשוק נקטר, ולדורות שניהם נאכלים.

פרק כט, לג

אשר כפר בהם, מקרא חסר הוא והרי הוא כאלו כתיב אשר כופר להם בהם היינו מעשה העגל.

פרק כט, לו

על הכפורים, על שני האילים הבאים לכפרה.

פרק כט, לז

קדש קדשים, קדש כאחד מן הקדשים.

כל הנגע במזבח, כל הרוצה ליגע בו יזמן ויטהר עצמו מקודם לכן, וכן כתיב **או בגשתם אל המזבח וגו'**, דוגמא: **וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו**.

פרק כט, לח

וזו אשר תעשה, משה יעשה שבעת ימי המלוואים ואחר כך אהרן ובניו, ודבר זה יהא נוהג לדורות.

פרק כט, מב

עולת תמיד לדורותיכם, אחר ביאתם לארץ, כי כח הסברא נותן שלא הקריבו קרבן רק בסיני לבדו, זהו: **עולת תמיד העשויה בהר סיני**, וביום הכפורים בשנה השנית שהרי כתיב שם: **ויעש כאשר צוה ה' את משה**, וכן אמר הנביא: **הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה בית ישראל**. כי מאין היה להם במדבר יין ושמן וסלת ובהמות לתמידין שבכל יום למוספים ולשבתות ולראשי חדשים ולמועדים של כל ארבעים שנה. ואין להשיב **מאנחנו ובעירנו**, שהרי באותו פרק ישבו בקדש ושללו בהמות מארץ מדין סיחון ועוג.

פרק כט, מג

ונקדש בכבדי, הוא שנאמר בפרשת שמיני **וירא אליכם כבוד ה'**, ותצא אש וגו'.

פרק כט, מה

ושכנתי בתוך בני ישראל, בשעת הקמת הדגלים שהיתה מחיצה בין הדגלים למחנה לזיה, ובין מחנה לזיה למשכן.

פרק כט, מו

וידעו כי אני ה', אז ידעו כי לא הוצאתי אותם מארץ מצרים רק בעבור שיעשו משכן ושכנתי בתוכם, וזהו: **תעבדון את האלהים על ההר הזה**.

פרק ל**פרק ל, א**

ועשית מזבח מקטר קטרת, לא הזכירו עד לאחר מזבח העולה, לפי שרוצה לומר **לא תעלו עליו עולה ומנחה ונסך**, ומשה הזכירו לישראל אחר המנורה, וכן במעשה לפי

שרוצה לומר: **בהטיבו את הנרות יקטירנה**, ואומר: **ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים יקטירנה**.

פרק ל, ג

זר זהב סביב, לכסות את עביו של לוח הגג לארבע רוחותיו.

פרק ל, ד

לשאת אתו בהמה, אותם שהיו נושאים מזבח והכלים היו הולכים זה בפני זה, דתרי גברי באמתא לא מסגו.

פרק ל, ו

לפני הפרכת, באמצע ההיכל.

פרק ל, ז

והקטיר עליו אהרן, לאו דוקא אהרן, שהרי קטורת נעשית אף בכהן הדיוט מדתלה הכתוב קטורת בנרות, כדכתיב אחר: **בהטיבו את הנרות יקטירנה**, ומצינו בנרות שהם כשרות אף בכהן הדיוט כדכתיב: **באהל מועד יערוך אותו אהרן ובניו**.

פרק ל, ח

קטרת תמיד, כשיקריבו קרבנות, לפיכך הזכיר בה לדורותיכם.

פרק ל, ט

קטרת זרה, כל קטורת שאינה באה משל צבור אפילו היא באה משל כהן היא נקראת קטרת זרה, כשם שעשו נדב ואביהוא שלקחו איש מחתתו ולכך נענשו.

דבר אחר:

קטרת זרה, שאינה כמתכונתה.

פרק ל, י

וכפר אהרן על קרנתיו אחת בשנה, אין לומר שלא היו הדמים נתונים על קרנתיו רק פעם אחת בשנה, שהרי כתיב בפר כהן משיח: **ונתן מן הדם על קרנות מזבח קטורת הסמים**, וכן בפר העלם דבר של צבור, אלא הכי קאמר מה שהכהן עושה על קרנתיו אחת בשנה, דהיינו ביום הכפורים, אותו מעשה קרוי כפרה שוה. אחת בשנה יכפר עליו, אבל בכל שאר ימות השנה לא היו דמים נתונים עליו רק על קרנתיו.

שלימא סדרא דפרשת תצוה

פרשת כי תשא

פרק ל, יב

כי תשא, בשנה השנית, כדכתיב בפרשת במדבר: **בשנה השנית וגו' שאו את ראש כל עדת בני ישראל**, שכן כי תשא להבא משמע, ושאו מיד משמע. ופרשה זו נאמרה מבאחד באדר כדי להשמיע על השקלים לתרומת הלשכה לקנות הקרבנות להקריב מבאחד בניסן ואילך שבו הוקם המשכן, והלשון מוכיח: **ונתת על עבודת אהל מועד**, ש"מ שכבר נעשה אהל מועד כלו.

ונתנו איש כפר נפשו, לצורך הקרבנות הבאים לכפרה, כמו שפרש"י.
ולא יהיה בהם נגף בפקד אותם, בשנה השנית, לפי שכבר נתנו איש כופר פדיון נפשו. וע"י שמצינו גבי דוד שהיה נגף בישראל כשנמנו. ועוד שארז"ל שאין ברכה מצויה לא בדבר המנוי ולא בדבר המדוד הבטיח כאן: **ולא יהיה בהם נגף**, מפני שהכפרה מונעת את המגפה. ויש מפרשים ולא יהיה בהם נגף. לא ינגפו לפני אויביהם.
בפקוד אותם, בצאתם למלחמה.

פרק ל, יג

כל העובר על הפקודים, בזמן שהעובר יוצא דרך הפתח הוא נוסף על הפקודים שבחוץ. **מחצית השקל**, כפרה למה שחטאו בחצי היום.

פרק ל, יד

מבן עשרים שנה ומעלה, אבל פחותים מעשרים אינם נענשים בידי שמים ואינן צריכין להביא כפרה. וסכום כולם עולה לרבוא ככר כסף, כיצד, רוב בני אדם אינם חיים אלא שבעים שנה, צא מהם עשרים לפטור, כדכתיב: **מבן עשרים שנה ומעלה** ישארו להם חמשים שנה שכל אחד ואחד מישראל נותן בהם מנה של חול למחצית השקל שקל קדש בכל שנה ושנה, הרי ששים איש נותנין בחייהם ששים מנה שהם ככר, והם היו ששים רבוא הרי כולם נותנים רבוא ככר, ולפיכך אמר המן הרשע: **ועשרת אלפים ככר כסף אשקול**, אמר כדאי שקלי לבטל שקליהם ואני אתן כנגד ששים רבוא שבהם לעשות מהם כרצוני.

פרק ל, טו

העשיר לא ירבה, שאם ירבה העשיר והדל ימעיט לא יהיה החשבון נודע ע"י השקלים, ועוד לא יהיו שוין בכפרה.

לכפר על נפשתיכם, כפרה על שתהיו מנויין ותמצא הכפרה קודמת למנין.

פרק ל, טז

את כסף הכפורים, לפי שנאמר עליו למעלה **לכפר על נפשתיכם**, קורא אותן כסף הכפורים. נסמכה פרשת כי תשא כאן לפי שכתב למעלה: **אחת בשנה יכפר עליו**, וכסף הכפורים כמו כן פ"א בשנה, ואח"כ הזכיר הכיור וכנו ושמן המשחה וקטרת הסמים והכלים המשוחים בשמן, והאומן הגדול הוא בצלאל ואהליאב, ושבת שלא יעשו בו מלאכה אפילו מלאכת הקדוש ברוך הוא, ותפלת משה קודם רדתו מן ההר, והוצרך להזכיר מעשה העגל תחלה לדעת על מה נתפלל, גם הזכיר רדתו ושרפת העגל ושובו להתפלל עוד פעם שנית בעדם, וכעסו של משה שהוציא אהלו ממחנה ישראל, וכבודו של משה שראה הכבוד הגדול ומה שצוהו הקדוש ברוך הוא לירד לפסול לוחות שניות ולכתוב הדברות פעם שניה, והזכיר התנאים שכרת ברית עם ישראל, הם הכתובים בפרשת משפטים, וקרון פניו ברדתו מן ההר ולוחות הברית בידו.

לבני ישראל לזכרון, שהרי הוא נתון על עבודת אהל מועד, וכל זמן שאזכור המשכן אזכור אותם.

לכפר על נפשתיכם, יש מפרשים כל זמן שהמלאכה נעשית מכסף זה היתה קיימת אין צורך לתת כופר פעם אחרת כשהיו נמנים, ולכך לא נתנו כופר כשנמנו במדבר סיני. אבל בימי דוד כבר נתבטלה המלאכה ולכך נגפו.

פרק ל, יח

ועשית כיור, לפי שאינו אלא להכשר מצוה לא כתב מצות עשיתו למעלה עם שאר הכלים. כיור נחשת וכנו נחשת לא היו להם בדים והיו נשואים על העגלות.

בין אהל מועד ובין המזבח, בחוץ כדי שיכנסו נקיים לעשות העבודה.

פרק ל, יט

ורחצו ממנו, ולא בתוכו.

פרק ל, כ

ירחצו מים, שנאו בשביל **בבואם או בגשתם**.

פרק ל, כא

ורחצו ידיהם, חזר ושנאו בשביל: **חק עולם**.

פרק ל, כג

בשמים ראש, לשון חשבון כמו: **כי תשא את ראש בני ישראל**, פי' שיקחם לפי החשבון שהוא מונה והולך, ולפי שאמר למעלה: **בשמים לשמן המשחה**, ולא פי' הם וחשבונם, עכשו מפרש לך. בשמים הם מיני גדולי אילנות, כדכתיב: **הפיחי גני יזלו בשמיו**, אבל סמים הם מיני שרף ולא עקרים הגדלים בקרקע.

פרק ל, כה

מעשה רקח, שיהיה נראה מתוך חשיבותו שאומן עשאו ותקנו ולא הדיוט.

פרק ל, כט

וקדשת אותם, במשיחת שמן המשחה.
והיו קדש קדשים, קדושים כשאר עיני מקדש.
כל הנגע בהם יקדש, כל הבא ליגע בהם יקדש ויזמן עצמו, ובאי זה ענין, ברחיצה, דוגמת: **הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו**.

פרק ל, לא

יהיה זה לי, לכך אני אומר שיקדש כל הנוגע בו.

פרק ל, לב

ייסך, כמו יוסך, על משקל: **ויישם בארון במצרים**.

פרק ל, לד

קח לך סמים, ומאי הם **נטף ושחלת וכו'** אבל סמים בתראה אינם ממנין הסמים אלא הוא סמים שהזכיר כבר, וכן דרך המקראות כולל ומפרש וחוזר ואומר הרי לך כלל שאמרת זהו פשוטו, אבל דברי רז"ל אמת הם לעולם.
בד בבד, יהיה כל אחד, ירוקח בפני עצמו במשקל שוה מה שאין כן בבשמים ואחרי כן יעורבו יחד.

פרק ל, לה

ממולח, מתוקן, כמו: **כל קבל די מלח היכלא**. והמלח לא הומלחת.

פרק ל, לו

ושחקת ממנה הדק, לקיים ביום הכפורים מה שכתוב בפרשת אחרי: **וקטורת סמים דקה** והביא וגו'.

פרק לא**פרק לא, ב**

בצלאל בן אורי בן חור, נזכר זקנו של בצלאל מה שאין כן באהליאב בן אחיסמך לפי שנהרג במעשה העגל, ומלאכת המשכן באה לכפר על אותו עון לכך נזכר חור עליה.

פרק לא, ח

ואת המנורה הטהורה, לא מצינו בשום כלי שבמשכן שנקרא טהור רק המנורה והשולחן בפרשת אמור, והטעם לפי שלא היה עליהם שום מתן דמים.

פרק לא, י

ואת בגדי השרד, לשון: **פליט ושריד**, מה שנשאר ממלאכת יריעות המשכן ובגדי כהונה ומהפרכת והמסך עשו בגדים לכסות ארון העדות והשולחן והמנורה והמזבחות כמו שמפורש בפרשת פקודי.

פרק לא, יא

ואת קטרת הסמים לקדש, לצרך הקדש.

פרק לא, יג

אך את שבתתי תשמרו, אהדריה קרא בשביל לדורותיכם, מכאן למדנו שכל המלאכות הנעשות במשכן אסורות לעשות בשבת, שעל כולם הזהיר שלא לעשות בשבת. **כי אות היא ביני ובניכם**, ולא ביני ובין האומות כשתשבתו בו כמוני ידעו כל העולם כי אתם עמי.

פרק לא, יד

ושמרתם את השבת, חזר בו עוד בשביל מחלליה.

מחלליה, בגלוי **מות יומת**.

כי כל העושה בו מלאכה, בסתר ונכרתה בידי שמים, שהרי אין הדבר נודע לבית דין שיוכל לעשות בו דין.

כל העושה בו מלאכה וגו', עונש שמענו אזהרה מנין, ת"ל: **ויום השביעי וגו'**, אין לי אלא עונש על מלאכת יום, עונש על מלאכת הלילה מנין, תלמוד לומר: **מחלליה מות יומת**, עונש על מלאכת הלילה, שמענו אזהרה ליום מנין ת"ל ויום השביעי שבת, מה ת"ל שבת, אלא להביא הלילה בכלל אזהרה.

פרק לא, טו

ששת ימים יעשה מלאכה, וכתוב אחד אומר: **ששת ימים תעבוד**, לומר כשאתה עושה רצונו של מקום מלאכתכם תהא נעשית ע"י אחרים עבדיכם ושפחותיכם וכשאינכם עושים רצונו תעבוד אתה ועשית אתה בעצמך מלאכתך.
ששת ימים יעשה מלאכה, אהדריה קרא בשביל **מות יומת**.

פרק לא, טז

ושמרו בני ישראל, ישמרו ויצפו כל ימי השבוע איזה יום בהם תהיה יום השבת לתקן כל צרכיהן ביום הששי כדי לעשותה כהלכתה ולא תהא מחוללת.
ושמרו בני ישראל, אהדריה קרא בשביל **ברית עולם**.

פרק לא, יח

ככלתו לדבר אתו, כעלות השחר של י"ז בתמוז.
לחת אבן, שאין רקבון שולט בהם.

דבר אחר:

לפי שרובן של עונשים בסקילת אבן.

פרק לב

פרק לב, א

ויקהל העם, כל קהלה שיש אחריה על, לגנאי היא, ואם יש אחריה אל, היא לשבח, כמו: **ויקהלו אל המלך שלמה**.

קום עשה לנו אלהים, לפי הפשט חלילה לאהרן שיעשה עבודת כוכבים שהיה קדוש השם ונביא לישראל, ומצות רבות נתנו על ידו עם משה אחיו, ואם עשה ע"א איך נמלט שלא הרגו משה, ואיך היה אח"כ מכפר על ישראל הוא זרעו עד סוף כל הדורות. ועוד לא מצינו שהזכיר הכתוב עליו שום עול, רק עון מי מריבה. וכל ישרי לבב מודים כי הקדוש ברוך הוא לא יבחר שליח שסופו לעבוד עבודת כוכבים, גם ישראל לא בקשו ולא נתכונו לעבודת כוכבים. אך משה לא אמר להם מתי ירד, וגם הוא לא ידע, כי הקדוש ברוך הוא אמר לו: **עלה אלי ההרה** ושב שם עד שאתן לך לוחות הברית, והזמן לא אמר לו. וכשראו שאיחר כל כך חשבו שמת כי אין כח באדם לשהות כל כך בלא אכילה. ופי' **אלהים** שופט ודיין ומנהיג ודבר, כמו: **ראה נתתיך אלהים לפרעה**. ונתינת טעם תוכיח כי אמרו: **כי זה משה האיש** אלמא במקום משה בקשו להעמידו. ומה שאמר דוד: **וימירו את כבודם**, ה"ק: וימירו את משה שהיה כבודם שהרבה נסים עשה להם הקדוש ברוך הוא על ידו, וישתחוו למסכה לכבדה, ולא לשם עבודת כוכבים.

דבר אחר:

עשה לנו אלהים, שתהא שכינת הקדוש ברוך הוא בתוך גויתו. **אשר ילכו לפנינו**, לכבוד הקדוש ברוך הוא. ושתפו אהרן עמו ובכך טעו שהיו סבורים שיוכל להנהיגם, לפי שהיו מחזיקין אהרן מלומד בנסים. **כי זה משה האיש**, חפז לשון הוא, שאפילו בדבר שאינו נוכח המדבר יאמרו עליו זה, דוגמא: **ראה זה מצאתי אמרה קהלת**, ועוד הרבה.

פרק לב, ב

פרקו נזמי הזהב, אהרן לשם שמים נתכוין. חשב בלבו אם אומר להם להעמיד עליהם אחד מן הגדולים, למחר כשיבא משה לא ירצה לרדת מגדולתו ותרבה קטטה ושפיכות דמים ביניהם, ואם לא אעמיד להם הם יעמידוהו מעצמם וירבה המחלוקת, ואם אומר: אני אהיה להם לראש, יקשה הדבר בעיני משה, אעסיקם בדברים עד שיבא משה ואעשה דבר שאין בו ממשות, וכשיבא משה יבטל מאליו וכן עשה. ולכך אמר: **פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם וגו'**, כמו שפירש"י.

פרק לב, ד

ויצר אתו, לזהב קאי לשון: **צורר הכסף**, דוגמא: **ויצר ככרים כסף בשני חריטים**, ובלע"ז גדל"ש.

ועשהו עגל, ולא שאר חיה לפי שערב רב התחילו בעבירה וכתוב: **זה אלי ואנוהו**, שראו ישראל השכינה וערב רב לא ראו אלא רגליהם של מלאכי השרת שתחת הכסא, של רגליהם ככף רגל עגל, כסבורים היו שהם פסיעותיו של הקדוש ברוך הוא והיינו דכתיב בתהלים: **ראו הליכותך וגו', ועקבותיך לא נודעו**, שחשבו מעקבותיהם של מלאכים שהם עקבותיו של הקדוש ברוך הוא.

ויאמרו אלה אלהיך ישראל, וכי שוטים היו לומר כי עגל זה שנעשה היום מזהב הוציאם ממצרים, אלא מצינו חרטומים ותרפים ואובות וידעונים שיש בהם רוח טומאה, והם סברו מזה שהיה בו רוח טהור, ולכך אמרו: **אלה אלהיך ישראל**. ולנסות בריותיו לפני מדת הרחמים נתן הקדוש ברוך הוא כח ברוח טומאה, כמו שמצינו: **כי יקום בקרבך נביא ונתן לך אות או מופת ובא האות והמופת וגו' כי מנסה ה' אלהיכם אתכם וגו'.**

פרק לב, ה

וירא אהרן, שטעו, אמר מתירא אני שמא ישימו לב לומר מה יושיענו זה, וישימו להם ראש, כמו שפירשתי, ולפיכך: **ויבן מזבח לפניו**, כדי להעסיקם עד שיבא משה. **חג לה' מחר**, למחר נעבידהו ונעשה חג לשמים על שנתן לנו מנהיג וסלקם בדברים עד המחרת.

פרק לב, ו

וישכימו ממחרת, בי"ז בתמוז.

ויעלו עולת, לשמים בשבילו, כמו שמצינו בשאול: **ויזבחו שם זבחים שלמים לפני ה' וגו'.**

פרק לב, ז

אשר העלית, קדמא בצרי ותניינא העלית בחיריק.

פרק לב, ח

סרו מהר, שנתתיך להם למנהיג ודבר והם העמידו אחר במקומך, וגם עברו על **לא**

תעשה לך פסל וגו', אפילו לזכרני, לעבדו ולהשתחוות לו לשמי, שאע"פ שלא כוונו

לעבודת כוכבים עברו על מצותי.

פק לב, י

הניחה לי, לכבודו של משה אמר לו הקדוש ברוך הוא כך, לפי שהעמידו להם מנהיג

במקומך, תניחני, אנקום אותך מהם.

פרק לב, יא

ויחל משה, יש אומרים: תפלה זו היא שנאמרה בפרשת עקב: **ואתנפל לפני ה' את**

ארבעים היום ואת ארבעים הלילה. לאחר שירד ושרף את העגל והרג את עובדיו, כי אין

הדעת סובלת שיתפלל בעדם עד הסירם את העובדי כוכבים שבתוכם, ובתוך הארבעים

אמר: **כי לא אעלה בקרבך**, ואז אמר לו משה כל הפרשה: **ראה אתה אומר אלי**, וכל אותם

המ' יום שניים לא עלה משה אל הר סיני אלא התפלל עליהם באהל שנטה לו מחוץ

למחנה, כי איך יעלה אל הקדוש ברוך הוא שלא ברשות. ובסופם כשנתפייס הקדוש ברוך

הוא אמר לו: **פסל לך וגו', ועלית בבקר וגו', ויעל אל הר סיני**, ויעמוד שם מ' יום שלישיים

וכלו בעשרה בתשרי.

למה ה' יחרה אפך בעמך, אף על פי שעשו מה שעשו אין לך להפסיד בשעה קלה כל

היגיעות והטובות שעשית להם, ועוד: **למה יאמרו מצרים וגו'** ועוד מה תעשה לשבועת

האבות.

פרק לב, טו

ויפן וירד משה וגו', על הסדר באותו יום עצמו י"ז בתמוז עד **לתת עליכם היום ברכה**.

ושני לחת העדת בידו, אעפ"י שהיה בלבו לשברם הורידם בידו שלא יסתכל בהם הקדוש

ברוך הוא וירא הכתוב בהם **אנכי ה' אלהיך, ולא יהיה לך**, ויזכור סורחנם.

משני עבריהם, מכתב חלול ולכך היו נוחות להשבר.

פרק לב, טז

והלוחות מעשה אלהים המה, כלומר כמה דבר גדול חסרו.

פרק לב, יט

ומחולות, חלילים, כמו: **הללוהו בתוף ומחול**.

וישלך מידו, תשש כחו כשראה את העגל ולא היה בו כח לסבלם והשליכם רחוק ממנו קצת כדי שלא יזוק ברגליו בנפלים.

וישבר אתם תחת ההר, לפי שהיו חסרות אות טי"ת מהאלפא ביתא גם עם הכעס שהיה שרוי בו ובא והוסיפה בשניות: **למען ייטב**, כדי להשלים בהם כל האותיות פשוטות וכפולות.

פרק לב, כ

וישרף באש, יש דבר שיונתן באש עם הזהב ומיד שישרף הזהב, יהיה שחור לעולם ולא ישוב להיות עוד זהב.

וישק את בני ישראל, לפי הפשט לא נתכון להשקותן אלא לפזר זהב העגל ולבטלו מן העולם, אבל כששתו מן המים שנפזר בו נראה כאילו שתוהו. וראיה לדבר שהרי כתיב בפרשת עקב: **ואכות אותו טחון**, ולא כתיב ואשק את בני".

פרק לב, כב

כי ברע הוא, במחשבה רעה ואם לא עשיתי להם זאת העמידו להם מלך והדבר היה בא למרה באחרונה.

פרק לב, כד

ויצא העגל, הזה נגמר בפעולתו, דוגמא: **ויצא לצורף כלי**, פי' התיך הזהב והשליכו בדפוס ויצא משם נגמר.

פרק לב, כה

כי פרע הוא, בטל ממצות בוראו. לשון: **למה תפריעו את העם ממעשיו**.

פרק לב, כו

ויאספו אליו כל בני לוי, לפי הפשט ע"י שהיו בני לוי קרוביו של משה לא הסכימו להעמיד מנהיג במקומו.

פרק לב, כז

כה אמר, והיכן אמר, **זובח לאלהים יחרם**.

פרק לב, כח

כשלת אלפי איש, לפי פשוטו אותן ג' אלפים נתכוונו לעבודת כוכבים ולכך נהרגו שדינם היה כדין עיר הנדחת.

פרק לב, כט

מלאו ידכם היום, כבר נתמלאו כל יד ויד שלכם להיותכם משרתי הקדוש ברוך הוא שהרי **איש בבנו ובאחיו** שלחתם ידיכם לשם שמים, וכן משמע התרגום. ואין לומר **מלאו ידיכם** להבא, שהרי כבר עשו כדברי משה.

ולתת עליכם היום ברכה, מכאן זכו בני לוי לברכת משה בפרשת ברכה אף על פי שלא ברכן יעקב, ובני ראובן זכו ע"י שעברו את הירדן חלוצים במצותו, אבל בני שמעון לא זכו לברכתו ע"י שקלקלו במדינית וגנו את משה ואמרו לו בת יתרו מי התירה לך.

דבר אחר:

ולתת עליכם היום ברכה, הוא שנאמר בפרשת עקב: **בעת ההיא הבדיל ה' וגו' ולברך בשמו עד היום הזה**. באותו פרק נגזר שיהיו מובדלים וכשהוקם המשכן נגמר מה שנגזר כבר, ונבדל אהרן ובניו לשרת הקדוש ברוך הוא. גם הלויים נלקחו תחת הבכורות לפי שהקריבו על המזבח שנעשה לפני העגל, אז היתה מחלקתו של קרח שרצה להיות עובד עבודה לפי שגם הוא היה בכור, כדכתיב: **ובני יצהר קרח ונפג זכרי**.

פרק כב, ל

ויהי ממחרת, בי"ח בתמוז.

וישב משה אל וגו' באותו יום עצמו י"ח בתמוז.

פרק כב, לב

מחני נא מספרך, אין לומר מספר התורה שהרי עדיין לא נכתב, אלא מאי מספרך מספר החיים שבני אדם נכתבים בו בר"ה כדאיתא במסכת ר"ה. **מספרך**, אלו הבינונים, **אשר כתבת**, אלו הצדיקים.

פרק כב, לג

מי אשר חטא לי אמחנו מספרי, כך שורת הדין נוהגת, אבל אני מותר לך.

פרק כב, לד

ועתה לך נחה את העם, חזור לפרנסות שלך.
 הנה מלאכי ילך, כמו שאמרתי בפרשת משפטים: **הנה אנכי שולח מלאך**.
וביום פקדי ופקדתי, כל זמן שלא יוסיפו לחטוא איני נפרע מהם, אבל אם יוסיפו לחטוא
 כשאפקוד עליהם החטאת שיעשו אפקוד גם זה עמו.

פרק לג**פרק לג, א**

לך עלה מזה, ממקום שחטאו בו, במקום אחר אסלח להם.
עלה מזה, כל ההולך מדרום לצפון עולה הוא.

פרק לג, ד

ולא שתו איש עדיו עליו, כלי כסף וכלי זהב ושמלות שהוציאו ממצרים.

פרק לג, ה

הורד עדיך מעליך, אף על פי שמכבר לא שתו עדיים, הזהירם לפי שאינו דומה מתבייש
 מעצמו למתבייש מאחרים.

פרק לג, ז

ומשה יקח, לשון עתיד במקום עבר, ומעשה זה היה לאחר שהוריד לוחות שניות.

פרק לג, ח

והיה כצאת משה, כצאתו מן המחנה לשוב לאהלו.
יקומו כל העם, ומתרגם יקומון כל עמא ונצבו מפני כבוד שכינה שיודעים שעתיד לירד
 פתח האהל.

פרק לג, י

וקם כל העם והשתחוו, הוא שנאמר למעלה: **יקומו כל העם ונצבו**, אלא מפני אריכות
 דברים שבנתים חזר וכתבו, דוגמא: **ויאמר אברם ה' אלהים, ויאמר אברם הן לי לא נתתה**
זרע. ויאמר אליו לבן, ויאמר נקבה שכרך. ועוד הרבה.

פרק לג, יא

פנים אל פנים, איני יודע אם הגבוה השפיל עצמו או השפל הגביה עצמו. אמר רבי יהושע כביכול הגבוה הרכין את עצמו, כדכתיב: **וירד ה' בענן**, וזה היה מארבעים יום שלישיים והלאה.

ושב אל המחנה, כאן פרש"י בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות ובי"ח שרף את העגל ודן את החוטאים ובי"ט עלה וכו'. חז"ק שהרי בפ' יתרו ובפרשת עקב פי' הוא שבי"ח עלה. **לא ימיש מתוך האהל**, לבא אל המחנה.

פרק לג, יב

ראה אתה אמר אלי, מה שקורין פרשה זו בשבת חולו של מועד לפי שהוזכרה בה שבת באמצע הרגלים. ובמגלה פרש"י: לפי שיש שם מצוות שבת ורגלים ורמז חולו של מועד, דכתיב: **את חג המצות תשמור שבעת ימים** ולמדו מכאן איסור מלאכה בחולו של מועד במסכת חגיגה.

ואתה לא הודעתני, שהרי אמרת: **ואדעה מה אעשה לך**, ולא גלית לי אם תשלח מלאך או אם תלך אתה.

פרק לג, יג

הודעני נא את דרכך, מדותיך. ולפי המדות אדע אם טוב לנו שתלך עמנו אם לאו. **ואדעך**, אדעך עוד יותר ואדבק בך וע"י כך אהיה אהוב בעיניך **ואמצא חן בעיניך**. **וראה כי עמך הגוי הזה**, ובחר להם את הטוב להם.

פרק לג, יד

והנחתי לך, אלך עמך לכבוש את הארץ עד שאניח לך מכל אויביך, דכתיב: **והיה בהניח ה' לך מכל אויבך מסביב וגו'.**

פרק לג, טו

ויאמר אם אין פניך הולכים, מילוי דברים הוא למה שעצמו אמר: **ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי.**

פרק לג, יז

גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה, שאמרת: **הודיעני נא את דרכיך**, וכן עשה בקריאה י"ג מדות.

פרק לג, יח

ויאמר הראני נא את כבודך, כמשמעו, ראיית שכינה ממש.

פרק לג, יט

ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך, גם זה מילוי דברים הוא למה שאמר: **גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה**, ועל מה שבקש **הראני נא את כבודך** אמר לו **לא תוכל לראות את פני**. כששמע משה כך חשב בלבו ואמר שמא אין דעתו צלולה עמי ואינו רוצה להראות לי שום דבר **ויאמר** מיד **הנה מקום אתי וגו' וראית את אחורי**. ויש מפרשים: **הראני נא את כבודך** אינו רוצה לומר הכבוד ממש שהרי מצינו: **ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים**, אלא ה"ק: **הראני נא את כבודך** בכריתות ברית על מה שבקשתי ממך ונתרצית לי וכן עשה, וכדכתיב: **ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך וגו'**. **אעביר**, אכריז, כמו: **ויעבירו קול במחנה**. **כל טובי**, כל מדת טובי הן לצדיקים הן לרשעים. **וקראתי בשם ה' לפניך**, פרש"י וכסדר שאתה רואה אותי מעוטף וקורא כו', הוא שכתוב בתחלת הקריאה: **וירד ה' בענן**, שנתעטף בענן כבודו, וכן הוא שמצינו עטוף בענן: **בשמו ענן לבושו וערפל חתולתו**. **וחנותי את אשר אחון**, לא נתרצה לכפר מכל וכל ולעיל קאי דקאמר: **ונפלינו אני ועמך וגו'**.

פרק לג, כ

כי לא יראני האדם וחי, אמר רבי שמעון התימני **האדם**, כמשמעו, **וחי**, אלו חיות הקדש ומלאכי השרת. ומה שאמר ישעיהו: **ואראה את ה'**, היינו באספקלריה שאינה מאירה. אספקלריא מחיצה.

פרק לג, כא

ונצבת, לשון עכבה.

על הצור, הוא ראש ההר שהרי כתיב: **ונצבת לי שם על ראש ההר**.

פרק לג, כג

וראית את אחרי, תראה האורה והזוהר שמזהיר עוד אחרי עברי, אבל אור שלפני המתגבר והולך לא תוכל לראות.

פרק לד**פרק לד, א**

ויאמר ה' אל משה פסל לך, בליל כ"ט באב נאמר לו.

פרק לד, ג

ואיש לא יעלה עמך, בראשונים כתיב: **עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל** ובאלו לא עלו שנבאשו ונתרחקו בחטאם.

פרק לד, ד

וישכם משה בבקר, בעלות השחר של כ"ט באב.

פרק לד, ה

ויקרא בשם ה', הודיעו השם שילך בו עמו.

דבר אחר:

הקדוש ברוך הוא קרא מה שכתוב אחריו, שכן כתיב למעלה: **וקראתי בשם ה' לפניך** ונראים הדברים שיש טעם פסיק בין שתי ההזכרות.

פרק לד, ו

ה' ה', פרש"י קודם שיחטא ואחת היא לאחר שיחטא. פי' גבי עגל דהוא ע"ז שהקב"ה מצרף מחשבה למעשה, כתיב ביה: **ה' ה'**, אחת קודם שיחטא דהוא חייב מן ההרהור כמעשה כדכתיב גבי עבודת כוכבים: **למען תפוש את בני ישראל בלבם**, אבל גבי מרגלים דלא מיחייבי בהרהור קודם למעשה, רק לאחר מעשה, כדכתיב: **און אם ראית בלבי לא ישמע ה'**, לא כתיב שם ה' אלא פעם אחת.

אל, דיין ושופט, כמו: **עד האלהים יבא דבר שניהם**.

רחום, מרחם על עניים ומצירים זו מדת רחמנות.

וחנון, שייך אף לעשירים, כמו שנאמר: **וצדיק חונן ונותן, יחנך בני, ויחנך**.

ארך אפים, לשון המתנה כמו: **וארכא בחיין יהיבת להון**, דדניאל, ובלע"ז דישיביטנ"ט, והלועז לונקאיר"ש טועה.

ארך אפים, אין אני ממהר ליפרע מן הרשעים אולי ישובו מעצמם ולצדיקים אני מאריך אפי ליפרע מהם ומגדיל אפי עליהם כדי לזכותם לחיי העולם הבא.

דבר אחר:

ארך אפים, לפי שכל זמן שארצה אקח נקמתי, אבל בן אדם אינו ארך אפיים אלא ממהר הוא לנקום נקמתו שאם היום כאן למחר הוא בקבר.

ורב חסד, כמו שמצינו מרובה מדת טובה ממדת פורעניות.

ואמת, מאמת מה שאני מבטיח.

פרק לד, ז

נשא עון ופשע, לשון משוא פנים דפורטנ"ט בלע"ז, נושא פנים לשבים.
ונקה לא ינקה, לגמרי, אם לא ייטיבו מעלליהם.
פקד עון אבות, שהרי משאו הכבד לאחד נוח לשנים, והכבד לשנים נוח לג' שאם ילקה אדם על עונו אין העולם מתקיים, אלא הוא לוקה במקצת וזרעו לוקה במקצת והוא מדת שלש עשרה שגם היא לטובה. והא דכתיב: **לא יומתו אבות על בנים** התם בב"ד של מטה והכא בב"ד של מעלה.

פרק לד, ח

וימרה משה, לפי שהיה ירא שיאמר יותר על רבעים. ויש מפרשים, לפי שראה משה להקב"ה עובר והולך מלפניו והוא היה רוצה להתפלל לפניו קודם שיתכסה ממנו וכן אמרו רז"ל: אימתי אדם שואל צרכיו מאת המלך, בעוד שהמלך לפניו.

פרק לד, ט

אם נא מצאתי חן בעיניך ה' ילך נא ה' בקרבנו, תרוייהו באל"ף דל"ת.
כי עם קשה ערף הוא, אתה אמרת: **כי לא אעלה בקרבך כי עם קשה עורף אתה** אדרבה כי על ידי כן שעם קשה ערף הוא אני מבקש שתלך אתה בקרבנו.

דבר אחר:

כי עם קשה ערף הוא, אף על פי שעם קשה ערף הוא, דוגמא: **וסלחת לעוני כי רב הוא**. למה אני מבקש שתלך אתה בקרבנו וסלחת לעוננו הואיל ואין רשות למלאך לסלוח, כדכתיב: **כי לא ישא לפשעכם** והעם קשה עורף וחוטא טוב שתלך אתה ותסלח ראשון ראשון.

ונחלתנו, והנחלתנו את הארץ אשר נשבעת, דוגמא: אלה ראשי האבות אשר ינחלו את בני ישראל שהוא כמו ינחילו.

פרק לד, י

הנה אנכי כורת ברית, שאלך עמכם, וממה שאמרת: ובמה יודע איפא **כי נפלינו אני ועמך**, תשובה לדבר: **נגד כל עמך אעשה נפלאות**.

דבר אחר:

הנה אנכי כורת ברית, עמך, הוא שנאמר בסוף הענין: **כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל**, שצריכים היו ברית חדשה על ידי שהפרו ברית ראשונה, והם התנאים הכתובים מתחלת **שמר לך**. וכמו שהזכיר בפרשת משפטים: **את חג המצות תשמור**, ככה הזכירו כאן לפי שהוא זכר **לכי בו יצאת ממצרים**, גם הזכיר כאן פטר רחם,

שגם הוא זכר ליציאת מצרים. **כי נורא הוא**, הוא קירון פנים, שנאמר בו: **וייראו מגשת אליו**.

פרק לד, יא

שמר לך את אשר אנכי מצוך היום, הראשונות מחלתי, אבל מהיום והלאה תשמור את אשר אנכי מצוך היום.

פרק לד, יז

אלהי מסכה, כמו העגל, והוא הדין לשאר עיני עבודת כוכבים. חזר בו לפי שהתיכו זהב ועשו עגל, וכן משמע לשון מסכה.

פרק לד, יח

את חג המצות, וכל פטר רחם, וביום השביעי, וחג השבועות וחג האסיף ראשית בכורי אדמתך. כל המצות הללו אות וסימן הם שאנחנו עבדיו של הקדוש ברוך הוא שאנו באין לפניו במועד ומביאין לו דורונות להקביל פנים, כדרך שעושין למלכים, ולכך הזהיר מצות אלו על הברית שהיה כורת.

פרק לד, יט

כל פטר רחם לי, למעלה כלל כל בהמה, וכאן חזר ופרט באיזו בהמה נוהג דין בכורה.

פרק לד, כ

ופטר חמור תפדה, חז"ק אמאי שנאו.

ולא יראו פני ריקם, הזכרים הנראים שהם ופניהם ובניהם שלי, לא יראו בלי דורון במקדשי, אך יביאו קרבנות.

ולא יראו פני ריקם, פירש"י ולפי מדרש הברייתא מקרא יתר הוא ומופנה לגזירה שוה, וכן פ' מריקם ריקם דגבי עבד, כתיב: **לא תשלחנו ריקם**.

פרק לד, כא

ששת ימים תעבד, חזר בו בשביל **בחריש ובקציר**.

פרק לד, כב

וחג שבועות, בשביל **בכורי קציר חטים**.

וחג האסיף, בשביל **תקופת השנה**.

פרק לד, כג

שלוש פעמים, חזר בו בשביל: ולא יחמוד איש את ארצו.

פרק לד, כד

כי אורישי גוים מפניך והרחבתי את גבולך, הואיל ועת רצון הוא ארחיב את גבולך על מה שנתתי לאברהם והוא ארץ סיחון ועוג כי לא נתתי לו רק מהירדן והלאה ולכך: **לא יחמוד איש את ארצו**, זאת שהרחבתי לך, אף על פי שתעבור את הירדן לרגל והערים תשארנה מאין יושב, שיאמרו הרי אותם שהוחזקו כבר הורישים הקדוש ברוך הוא מפניהם, כ"ש שלא נוכל לכבוש את ארצם מאחר שעסוקים במצותיו.

פרק לד, כה

לא תשחט על חמץ דם זבחי, פירש"י: אזהרה לשוחט או לזורק או לאחד מבני החבורה. כדנתיא בפ' תמיד נשחט השוחט את הפסח על חמץ עובר בלא תעשה, אימתי בזמן שיש לשוחט או לזורק או לאחד מבני חבורה. שנאו ע"י שלא הזכיר למעלה בפ' זבח חג הפסח.

ולא ילין לבקר, למעלה בפרשת משפטים הזהיר על האמורים, וכאן הזהיר על הבשר עצמו.

פרק לד, כו

ראשית בכורי, שנאו כאן בשביל שלמעלה לא פירש ארץ שבעה עממים וכאן פירשו. **לא תבשל גדי בחלב אמו**, לא תניחנו עד שיגמור גדולו בחלב אמו, אלא בראשית גידולו תביאנו. דוגמא: **ראשית בכורי אדמתך תביא וגו'**, פי' משעה שמתבכרת תביאנו ולא תאחר עד גמר הפירות. בשול לשון גמר, כמו: **הבשילו אשכולותיה ענבים**.

פרק לד, כז

על פי הדברים האלה, שלא ללכת אחרי אלהים אחרים שלא לכרות ברית ליושב הארץ ושלא להתחתן בהם, ולעלות לרגל ולעשות מצותי **כרתי אתך ברית**.

פרק לד, כח

ויהי שם עם ה', במ' יום שלישיים מעלות השחר של כ"ט באב עד עלות השחר של עשרה בתשרי. וא"ת מניין היה משה יודע אימת היה יום ואימת היה לילה, והלא הם שוים למעלה, כדכתיב: **ונהורא עמיה שריה**, ואומר: **גם חושך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר כחשכה כאורה**, אלא כשהקב"ה מלמדו תורה שבכתב יודע היה שהוא יום, וכשלמדו תורה שבעל פה יודע היה שהוא לילה, ועוד כשרואה לבנה כוכבים ומזלות כורעים ומשתחוים

לפני הקדוש ברוך הוא יודע היה שהוא יום, וכשרואה חמה כורעה ומשתחוה יודע היה שהוא לילה.

ויכתוב על הלוחות, הקדוש ברוך הוא כתב, והעדות בפרשת עקב. ועוד שכתוב לעיל: **וכתבתי על הלוחות**.

פרק לד, כט

ויהי ברדת משה, ביום השלישי בשבת עשרה בתשרי לאחר מ' יום שלישיים. **ושני לוחות העדות**, מה שחסר כאן הוא עשיית הארון שעשה משה, פי' הכתוב בפרשת עקב, ובו היו עד אחד בניסן כשנמשח המשכן וכל כליו ונתנו בארון שעשה בצלאל. **ומשה לא ידע כי קרן עור פניו**, כשנתן הקדוש ברוך הוא את ידו ע"פ המערה שהיה בה משה, כדכתיב: **והיה בעבור כבודי ושמתיך בנקרת הצור ושכותי כפי עליך עד עברי**, וכתיב: **ויעבור ה' על פניו**, משם זכה לקרני ההוד ומה שזכה בלוחות אחרונות ולא בראשונות היינו ע"י שהראשונות נתנו לעין כל ברעמים וקולות ואש, ובאלו כתיב: **גם איש אל ירא בכל ההר וגו'**, ומאחר שהראשונות נתנו בקולות וברקים וענן ולפידים והללו נתנו בחשאי, אלולי קרני ההוד היה פתחון פה לאומות לומר לא נתנו לוחות אחרות ולא היו מאמינים שנתנה לו הקדוש ברוך הוא.

דבר אחר:

לפי שרצו להעמיד להם מנהיג במקום משה הראה להם הקדוש ברוך הוא שהוא מלא מזיו שכינתו על פיו, ואין להעמיד אחר במקומו.

פרק לד, ל

וייראו מגשת אליו, לפי פשוטו מתחלה כשראוהו וייראו מגשת אליו, כסבורים שהוא מלאך.

פרק לד, לא

ויקרא אליהם משה, כשקראם והכירוהו לקולו אז ידעו שהוא משה. **וישבו אליו**, מדקאמר וישבו משמע כשראוהו בתחלה חזרו לאחוריהם. **וידבר משה אליהם**, ולא היו ניזוקים בעוד שהיה מדבר אליהם.

פרק לד, לב

את כל אשר דבר ה' אתו בהר סיני, כל המצות שנאמרו במ' יום ראשונים ובמ' יום אחרונים וכל המצוות שנצטוו ישראל נאמרו מניסן שבו יצאו ישראל ממצרים עד עשרים באייר בשנה השנית, אבל התורה מגלה נתנה שלפי שהיה משה שומע המצות מפי

הקדוש ברוך הוא היה כותב כל אחת ואחת במגלתה לעצמה, וכשבא ליפטר מן העולם סידר ספר תורה וקבע בו הפרשיות עד היום הזה לפי הסמוכין הראויין להם כמו שדרשו רבותינו.

פרק לד, לג-לד

ויכל משה מדבר אתם וגו'

ובבא משה לפני ה' וגו', כשהיה הדבר נדבר עם משה או כשהיה משה עצמו מדבר עם ישראל לא היה נותן המסוה על פניו, משום: **והיו עיניך רואות את מוריך**. ומוריך משמע מהקב"ה לגבי משה וממשה לגבי ישראל, אבל כשלא היה עומד לפני הקדוש ברוך הוא ולא היה מדבר עם ישראל אז היה נותן המסוה, כדכתיב: **והשיב משה את המסוה**, כדי שלא יראו תמיד קידוש קירון פניו ויהיה דומה להם שהוא חול והוא היה מזיו שכינה, ועוד שלא יזונו עיניהם מזיו שכינה.

מסוה, מגזרת: **סוטה**, ואין בו יסוד רק סוה.

שלימא סדרא דפרשת כי תשא

פרשת ויקהל

פרק לה

פרק לה, א

ויקהל משה את כל עדתו, כשירד מן ההר.

אלה הדברים, שאני רוצה לומר לכם, היא מלאכת המשכן וכליו, צוה הקדוש ברוך הוא לעשותם.

פרק לה, ב

ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי, שבת שבתון לה', כשם שהמשכן לה' כך שבת לה', ואין לדחותה בשביל מלאכת המשכן.

ששת ימים, חזר בו בשביל אלה הדברים דקאמר דקאי אמלאכת המשכן.

פרק לה, ג

לא תבערו אש, פירש"י יש מרבותינו אומר הבערה ללאו יצאת וכו'. כלומר הבערה שיצאת מכלל **לא תעשה כל מלאכה**, דשבת ללאו יצאה, להוציאה מחומר שאר מלאכות וללמד עליה שאינה לא בכרת ולא במיתה אלא בלאו דברי ר"י, ר' נתן אומר לחלק יצאת,

כלומר לומר לך מה זו מיוחדת שהיא מאבות מלאכות הנעשות במשכן וחייב עליה הכתוב בפני עצמה במשכן שפרט בה לבדה, אף כל שהיא אב מלאכה אם עשן הרבה בהעלם אחת חייב על כל אחת ואחת. וכל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא. כך פירש"י בעלמא. לא תבערו אש לפי פשוטו הזהיר על הבערה יותר משאר מלאכות לפי שאינה נראית מלאכה, אבל נזמן הכל מערב שבת, ונבעיר בפחמין בשבת כדי לעשות בזהב ובכסף ובנחשת מיד אחר השבת.

דבר אחר:

פן יאמרו הרי למעלה בפרשת בא אסר לנו ביום טוב כל מלאכת עבודה, אך התיר מלאכת אוכל נפש, כמו כן בשבת מלאכת אוכל נפש תהיה מותרת, לכך נאמר: **לא תבערו אש**, אפי' לאפות ולבשל, כי האש צורך הוא לכל מאכל. **בכל מושבותיכם**, אבל במקדש מותר לעשות.

פרק לה, יא

את בריחו, כתיב, בריחיו קרי.

פרק לה, יז

את עמדיו ואת אדניה, כל דבר שאין בו רוח חיים פעמים נקרא לשון זכר ופעמים לשון נקבה, דוגמא: המחנה האחת והכהו, רוח גדולה וחזק, תאכלהו אש לא נופח, והרים ממנו בקומצו מסולת המנחה, בית צדיק חוסן רב ובתבואות רשע נעכרת. ואפי' בדבר שיש בו רוח חיים מצינו: ואם בהמה אשר יקריבו ממנה כל אשר יתן ממנו.

דבר אחר:

עמדיו, קאי אקלעים, ואת אדניה קאי אחצר.

פרק כה, כב

ויבאו האנשים על הנשים, לשלול מהן תכשיטיהם לעשות מלאכת המשכן, כדמפרש והולך.

דבר אחר:

על הנשים, עם הנשים, דוגמא: על שדה הארץ יחשב, על פרשה ישרף, על עולת התמיד. חח, באזן. נזם, באף. טבעת, באצבע. כומז, בזרוע.

פרק לה, כז

והנשיאים הביאו, כשעלו ישראל ממצרים, כל איש שאל לפי מעלתו.

את אבני השהם, שתיים שהיו לאפוד הביאו כל הנשיאים ביחד לפי ששמות כל השבטים כתובים בהם.
ואת אבני המלאים, שהיו לחשן הביאו כל אחד אבן אחת לחתום בה שם שבטו, וגם שמן המשחה הביאו שהוא קדש הכל.
ומשחה, לשון גדולה, על שם שהיו מושחין ממנו המלכים והכהנים גדולים. וגם הקטורת שנקטר על מזבח הזהב ואותו שנקטר לפני ולפנים.

פרק לה, כח

למאור, הלמ"ד בשו"א.

פרק לה, לד

ולהורות, לאחרים.

פרק לו

פפרק לו, ה

מדי העבדה, המ"ם יתרה, כמו: **מכל מלמדי השכלתי**.

פרק לו, ו

ויעבירו קול במחנה, ויכריזו, כמו: **מעבירים עם ה'**. מכאן אמרו רבותינו לאסור הוצאה בשבת מרשות לרשות. וגמרינן העברה העברה מיום הכפורים, כתיב הכא: **ויעבירו קול במחנה**, וכתוב התם: **והעברת שופר תרועה**, מה להלן יום אסור אף כאן יום אסור.
אל יעשו עוד מלאכה, וכתוב: **ויכלא העם מהביא** מכאן סמכו רבותינו שהבאה מלאכה היא.

פרק לו, ח

את המשכן עשר יריעות, בתחלה עשו עשר יריעות האהל, ואחר כך הבנין לתת בו את החביב על הכל, ואחר כך כל תכשיטי קדש כל החביב קודם, ואחר כך מחיצות סביב חצר הבית.

כרובים מעשה חושב, בעשר יריעות הנראות מתוך חלל המשכן כתיב: **כרובים מעשה חושב עשה אותם**, אבל העשתי עשרה שלא היו נראות למעלה מפני מכסה האילים ולא למטה מפני העשר יריעות לא עשו בהן ציורין.

פרק לו, כט

והיו תואמים ויחדו יהיו תמים, והיו שמנה ה"ג, ותיבת יהיו דגבי יחדו לשון הווה הוא, כמו: **יביאון אל משה, ישפוטו הם, יקומו כל העם, ע"פ ה' יחנו ועל פי ה' יסעו.**

פרק לו, לו

ויעש לה ארבעה עמודי שטים, כבר פי' בפרשת תרומה מפני מה קבע הכתוב ארבעה עמודים לפרכת וה' לפתח המשכן.

פרק לו, לח

וצפה ראשיהם וחשקיהם זהב, הוא שפרש"י בפרשת פקודי אפילו דברים שלא אמר לו רבו.

פרק לז

פרק לז, כט

ויעש את שמן המשחה, חז"ק למה נקבע כאן פס' זה, הואיל וממנו עתיד למשוח כל כלי המשכן ועדין לא נגמר מלאכת מזבח העולה והכיור ושאר כלים. **קטרת הסמים,** טהור שצריך טהרה כדכתיב: **זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח.**

פרק לח

פרק לח, ח

במראות הצובאות, לשון ראייה, פי' היה נתון בין אהל מועד ובין המזבח משוך מעט כלפי צפון כדי שתראנה אותו הנשים הצובאות, ויהיה נזכר להם שמשם משקים את הסוטות כדכתיב בפרשת סוטה: **מים קדושים בכלי חרס,** ומתרגמינן מי כיור במאן דחסף. ולפי פרש"י במראות הצובאות כמו ממראות בי"ת במקום מ"ם, דוגמא: **והנותר בבשר ובלחם. אשר צבאו פתח אהל מועד,** להתפלל ולשמע תושבחותיו והלוליו של הקדוש ברוך הוא מפי הכהנים והלויים.

פרק לח, טו

מזה ומזה, אשני פסוקים קאי אל הכתף, ולכתף השני שהם מזה ומזה לשער החצר.

שלימא סדרא דפרשת ויקהל

פרשת פקודי

פרק לח, כא

אלה פקודי המשכן, ואיזה משכן, **משכן העדות** שלא תטעה במשכן אחר, כגון משכן קרח וכיוצא בו, אומר לך כאן שהוא משכן העדות שהלוחות שוכנות בו.

פרק לח, כב

ובצלאל בן אורי בן חור וגו'. פרש"י אפילו דברים שלא אמר לו רבו כו', כגון צפוי ראשי העמודים.

פרק לח, כד

ויהי זהב התנופה, על שם שהמנדבו מניפו בטלטולו כשנותנו לגזבר נקרא תנופה. **תשע ועשרים ככר וגו'**, כי מעיינת ביה שפיר תמצא סכום זהב של כל מלאכת המשכן עולה לאלף וארבע מאות וחמשים ושש ליטרין ועשרים פשיטים מפשיטים זהב.

פרק לח, כה

וכסף פקודי העדה, פירש לך הכתוב מה נעשה בכסף ובנחשת, לפי שהכסף היה כפורים, ועל האדן היה המשכן עומד, ועוד שהרבה כלים נעשו מהכסף ומהנחשת, אבל בזהב לא פי' לפי שלא נעשה ממנו כלי שלם רק המנורה והכפורת, אך צפו ממנו כגון הקרשים והארון ומזבח הפנימי והשלחן והבדים. **מאת ככר ואלף ושבע מאות וחמשה ושבעים**, הם י"ב אלף וע"א מנה של חול שהן משקלות שקורין מרק"ש.

פרק לח, כו

בקע לגלגלת, מחצית השקל, כשיבוקע השקל הרי הוא לחצאין. וגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שבכסף זה די לצורך כל מלאכת הכסף שבמשכן כמו שמפרש הכתוב, לפיכך צוה שיעור זה.

פרק לח, כז

את אדני הקדש ואת אדני הפרכת, שהיו מאה, כיצד לארבעים ושמונה קרשים שבמשכן הוצרך תשעים וששה אדנים שני אדנים תחת הקרש האחד, וד' לפרכת הרי מאה.

פרק לח, כט

ונחשת התנופה שבעים ככר ואלפים וד' מאות שקל, הם שמונת אלפים וחמש מאות וצ"ב מנים חול שקורין מרק"ש.

פרק לח, ל

ויעש בה, מאותה תנופה. בה במקום ממנה כמו שפרשתי גבי מראות הצובאות. **את אדני פתח אהל מועד**, מששים וחמשה ככרי נחשת עשו ששים וחמשה אדני נחשת לכל החצר סביב ולמסך פתח המשכן, ככר לאדן, ומן החמשה ככרים הנותרים והאלפים וד' מאות שקל עשו מזבח הנחשת וכליו ואת יתדות המשכן והחצר. חז"ק: הרי שייר לפרש כאן קרסי נחשת לעשתי עשרה יריעות והמקבות לתקוע בה את היתדות, לפי מה שפרש"י בסוף פרשת תרומה. אבל אין לתמוה מן הכיור, כמו שפרש"י בסוף פרשת ויקהל. אל יעלה על לבב אנוש לומר שלא נדבו זהב וכסף ונחשת אלא מה שכתוב כאן, כי הרבה יותר ממה שכתוב כאן נדבו אלא כתב לך מן הזהב את שהוצרך למלאכת הזהב, והמותר נתנו באוצר לכל צרכי קדש וצבור, וכן עשו מן הכסף ומן הנחשת. ואי אפשר לומר שנדבו בצמצום מה שהוצרכו, וגם א"א לומר שמנה בני תשע עשרה ובני ששים ואחת ובני שבעים ובני שמונים שנה שלא היו במנין ששים רבוא ולא נדבו, שהרי כתיב: כל מרים תרומת כסף ונחשת, דמשמע כל הרוצה לתרום יהיה תורם אפילו אינם בני עשרים או יתרים על ששים שנה, דמי איכא למימר שלא הביאו אלא בקע לגולגלת אלא ודאי נדבו והותירו הרבה כדכתיב: **והותר**.

פרק לט**פרק לט, א**

עשו בגדי שרד וגו', כל בגד ובגד ממין אחר כיצד לארון הקדש ולשולחן הפנים ולמנורה ולמזבח הזהב ולכל כלי השרת שבקדש לכל אחד מהם בגד תכלת, ולמזבח העולה בגד ארגמן, וללחם הפנים ולכלי השלחן בגד תולעת שני כמו שמפורש בפרשת במדבר.

פרק לט, ו

ויעשו את אבני השהם, לשון תקון כמו: **וימחר לעשות אותו**.

פרק לטט, טז

על שני קצות החשן, ה"ג, ובפרשת ואתה תצוה: **אל קצות החשן**.

פרק לט, כא

ולא יזח החשן, לשון הוזה אינו"ן איוו"ט אט"י בלע"ז.

פרק לט, כח

פארי המגבעות, פי' רב האי"י גאון ז"ל כמין כפתור הוא בראש המצנפת.

פרק לט, לב

ותכל כל עבודת, פי' רבותינו בעשרים וחמשה בכסלו כלתה, וכן יסד הפייט בקרובץ של פורים.

פרק לט, לז

את המנורה הטהורה, על שם שלא היה מזין עליה שום דם.
נרות המערכה, על שם: **יערוך אותו אהרן ובניו,** אי נמי על שם שמאירות על מערכת לחם הפנים.

פרק לט, לט

ואת שמן המשחה, חז"ק איך נקבע כאן כמו שאמרנו למעלה בפרשת ויקהל.

פרק לט, מ

את מיתריו ויתדותיה, דוגמא: **את קלעי החצר את עמודיו ואת אדניה.**

פרק לט, מב

כן עשו בני ישראל, את כל העבדה תנן התם במסכת סוטה משנבנה בית המקדש ראשון נגזז אהל מועד את קרסיו קרשיו בריחיו עמודיו אדניו, והיכן אמר רב חסדא תחת מחלות של היכל.

פרק מ**פרק מ, ג**

וסכת על הארן, לשון מסוכה ומחיצה כמו: **הנני סך את דרכך.**
על הארון, אצל הארון דוגמא: **על שדה הארץ יחשב,** על המערכת, על הגמלים.

פרק מ, יז

ויהי בחדש הראשון בשנה השנית, למנין יציאת מצרים אבל בעלמא לשנות עולם מתשרי מנין.

פרק מ, לה

ולא יכל משה לבא אל אהל מועד, בשעת הקמתו, **כי שכן עליו הענן** מיד, להראות חבתו של הקדוש ברוך הוא על ישראל. אלא אחרי כן היה מסתלק הענן מתוך האהל ושוכן על הארון, כדכתיב: **ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת,** ואז בא משה והוא שנאמר: **ובבא משה אל אהל מועד וגו',** וכן אתה מוצא בבית עולמים, ולא יכלו הכהנים לעמוד

לשרת מפני הענן: **כי מלא כבוד ה' את בית ה'**, בשעת השלמת מלאכת הבית היה הקדוש ברוך הוא מקדשו בענן ואחר כך היה מצמצם שכינתו על הארון בין הבדים.

פרק מ, לח

לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם, מה שפרש"י: בכל מסע שהיו נוסעים כו'. היינו בכל חנייה שהיו חונים כמו שפירש הוא בסמוך, אלא פירש לך לישנא דקרא.

חסלת פרשת פקודי

סליק ספר שמות בעזרת השם